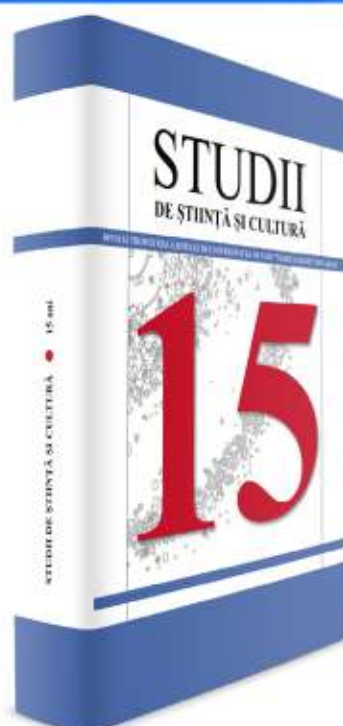

VIVIANA MILIVOIEVICI
VASILE MAN
(coordonatori)

Colocviul Internațional
EUROPA: Centru și margine,
cooperare culturală transfrontalieră
Ediția a VIII-a, 23 - 25 octombrie 2019, Arad - Timișoara

**CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE ÎN
SPAȚIUL ROMÂNESC ȘI EUROPEAN**

**VIVIANA MILIVOIEVICI
VASILE MAN
(coordonatori)**

**Colocviul Internațional
*EUROPA: Centru și margine,
cooperare culturală transfrontalieră,*
Ediția a VIII-a, 23 - 25 octombrie 2019,
Arad – Timișoara**

**CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE
ÎN SPAȚIUL
ROMÂNESC ȘI EUROPEAN**

**VIVIANA MILIVOIEVICI
VASILE MAN
(coordonatori)**

**Colocviul Internațional
*EUROPA: Centru și margine,
cooperare culturală transfrontalieră,*
Ediția a VIII-a, 23 - 25 octombrie 2019,
Arad – Timișoara**

**CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE
ÎN SPAȚIUL
ROMÂNESC ȘI EUROPEAN**

Referenți științifici:

Profesor emerit dr. Alvaro ROCCHETTI, Universitatea Sorbonne Nouvelle, Paris 3, Franța

Prof. dr. Dres. H.c. Rudolf WINDISCH, Universitatea din Rostock, Germania

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ, Universitatea Novi Sad, Serbia

ISBN 978-606-675-227-5

ISSN 2344-5211

ISSN-L 2344-5211

Volum apărut în cadrul Proiectului cultural
Colocviul Internațional *EUROPA: centru și margine, cooperare culturală transfrontalieră*, Ediția a VIII-a, 23-25 octombrie 2019, Arad-Timișoara

Editura Gutenberg Univers, Arad –
Editură recunoscută C.N.C.S.I.S.

Tiparul executat la tipografia Gutenberg
Arad, Calea Victoriei, Nr. 41
Tel.: 0257 254 330, Fax.: 0257 254 339
E-mail: dtp@gutenbergarad.ro

Prefață

O SĂRBĂTOARE A REVISTEI INTERNAȚIONALE DE FILOLOGIE, „STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ”, ÎN ANUL 15 DE APARIȚIE CONTINUĂ

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”,
Director adjunct al revistei „Studii de Știință și Cultură”

Prof. Vasile MAN

Director executiv și fondator al revistei „Studii de Știință și Cultură”
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

Colocviul Internațional *EUROPA: Centru și margine, cooperare culturală transfrontalieră*, Ediția a VIII-a, inițiat și organizat de revista „Studii de Știință și Cultură”, în parteneriat cu Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, din Arad, Academia Română – Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, în colaborare cu Consiliul Județean Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” din Arad, a avut un impact științific internațional deosebit.

În ziua de 24 octombrie 2019, în Aula „Ștefan Cicio-Pop” a Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, a avut loc Sesiunea internațională de comunicări *Cultură și spiritualitate în spațiul românesc și european*, urmată de lansări de carte și un recital poetic, iar în 25 octombrie a continuat prezentarea lucrărilor în Aula Academiei Române – Filiala Timișoara.

Momentul excepțional al Colocviului l-a constituit lansarea monografiei „*Studii de Știință și Cultură*” – *revistă internațională de filologie. 15 ani de apariție continuă*, oferind un portret real al prezenței revistei în spațiul universitar internațional.

Autorii monografiei (și ai Colocviului) au reușit să creeze o atmosferă de înaltă ținută academică, prin invitații de onoare – colaboratori ai revistei – de la numeroase universități și centre de cercetare din România, Franța, Italia, Germania, Ungaria, Republica Moldova și Serbia.

Prestigiul internațional de care se bucură revista „Studii de Știință și Cultură” se datorează valorii lucrărilor publicate și echipei manageriale, care coordonează întreaga activitate editorială.

Pe lângă cele șapte Baze de Date Internaționale, în care este indexată revista, recent a fost evaluată și indexată într-o nouă BDI din Norvegia, Erih Plus, și s-a semnat acordul internațional solicitat de a fi înscrisă pe Lista Asociației Americane de Studii Lingvistice și Limbă și Editorii acestora.

Desigur, un foarte mare merit îl au autorii și evaluatorii, care ne onorează cu publicarea rezultatelor cercetărilor științifice din domeniul filologiei, privind atât actul creației științifice, cât și cel al creației literare. Cuvinte de apreciere și mulțumiri deosebite, din partea Redacției, adresăm domnului profesor emerit dr. Alvaro Rocchetti, de la Universitatea Sorbona Paris 3, din Franța, redactor-șef al revistei „Studii de Știință și Cultură”, președinte al A.I.P.L. (Association Internationale de Psychomécanique du Langage) – pentru organizarea Congreselor Mondiale ale Lingviștilor din țările francofone, ale căror lucrări, publicându-le în revista „Studii de Știință și Cultură”, au contribuit la promovarea revistei noastre în spațiul internațional al cercetării științifice.

Devotamentul și competența celor care asigură, trimestrial, editarea revistei prin cele două edituri – română, Editura Gutenberg Univers, Arad, România și – franceză, CIRER a Universității Sorbona, Paris, Franța, cât și publicarea pe site-ul revistei, cu mare vizibilitate internațională, constituie un prestigiu onorant pentru toți cei care își leagă numele de revista universitară de filologie „Studii de Știință și Cultură”.

Chiar dacă, din motive economice, revista se autofinanțează, parteneriatele și proiectele editoriale se dezvoltă continuu, activitatea de creație nu cunoaște limite.

Mulțumim oficialităților din Arad și Timișoara, partenerilor editoriali și autorilor, tuturor celor care susțin crezul nostru, prin care Cultura este cel mai bun ambasador al apropierii dintre oameni.

ROMÂNIA
MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA DE VEST
„VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD
310025, ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96,
tel./fax: 0040/0257/280260 ,
e-mail: rectorat@uvvg.ro web: www.uvvg.ro

CUVÂNTUL RECTORULUI

Adresat participanților la Colocviul Internațional
EUROPA: Centru și margine,
cooperare culturală transfrontalieră,
Ediția a VIII-a, 23-25 octombrie 2019,
Arad-Timișoara, România

RECTOR,
Prof. univ. dr. Coralia Adina COTORACI

Distinși invitați din țară și străinătate,
Stimați colegi,
Dragi studenți,
Doamnelor și domnilor,

Sunt deosebit de onorată să vă adresez, în numele Senatului Universitar, al întregului corp academic și al meu personal, un călduros salut de

Bine ați venit!

la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România.

Colocviul Internațional *EUROPA: Centru și margine, cooperare culturală transfrontalieră*, Ediția a VIII-a, 23-25 octombrie 2019, organizat de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Academia Română – Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, revista „Studii de Știință și Cultură”, în colaborare cu Consiliul Județean Arad, prin Centrul Cultural Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, prin Centrul

Municipal de Cultură Arad, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” din Arad, își propune să realizeze astăzi o sesiune internațională de comunicări științifice cu tema Cultură și spiritualitate în spațiul românesc și european.

Prestigiul de care se bucură acest Colocviu, este datorat prezenței unui mare număr de comunicări, semnate de către personalități științifice și culturale de la universități și centre culturale din Franța, Germania, Serbia și România.

Ne considerăm a fi urmașii Generației care, printr-un efort demn de apreciat, prin sacrificiu de sine, au pus mai presus de interesul personal, interesul comunitar, național. Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu și mulți alții... necunoscuți, au pus umărul la realizarea unui vis, împlinit prin cuvintele rostite de VASILE GOLDIȘ la Alba Iulia:

„...Națiunile trebuiesc liberate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi liberă îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă unirea cu Țara-Românească...”

Universitatea noastră s-a născut pornind de la ideile lui Vasile Goldiș, care visa la o Universitate pentru toți tinerii din Ardeal și Banat, care să dea posibilitate acestora să își împlinească destinul. De aceea, Noi, ne considerăm Urmașii lui și în fiecare an îi cinstim Memoria și vrem să fim demni de Moștenirea pe care ne-a lăsat-o.

Distins auditoriu, școala cea bună, afirma, Vasile Goldiș – patronul spiritual al Universității noastre, este aceea care „zidește caractere, răspândește morala și plantează ideal, iar „Universitatea românească este pentru noi sinteza superioară a aspirațiilor noastre culturale”.

Cu aceste gânduri, îmi exprim, în încheiere, convingerea că prin comunicările și studiile ce se vor prezenta la acest Colocviu internațional de cooperare culturală transfrontalieră, bibliografia de specialitate se va îmbogăți cu valoroase contribuții.

În calitate de Rector al acestei Universități, Universitate care s-a pus sub semnul oblăduitor al unei personalități de excepție a culturii române, VASILE GOLDIȘ, Vă spun BUN VENIT! în mijlocul Comunității noastre Academice.

Succes deplin! tuturor participanților la această prestigioasă reuniune științifică.

Arad,
24.10.2019

REVISTA „STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ”, LA ANIVERSARE

Dr. Marius LAZURCA

Ambasador al României în Ungaria

Fără nicio îndoială, Aradul beneficiază de o tradiție istorică îndeajuns de lungă și de suficientă substanță culturală pentru a avea, în mod deplin, vocația de fi o urbe universitară. Am fost foarte mulțumit să văd cum, progresiv, preponderent după căderea regimului comunist, Aradul a identificat și cultivat cu grijă această vocație și a construit, inclusiv cu sprijinul autorităților locale, o viață universitară dinamică și interesantă. Tocmai din această viață a Aradului, deopotrivă academică și culturală, face parte și Revista „Studii de Știință și Cultură”, o publicație arădeană prestigioasă, care împlinește, iată, 15 ani de la crearea sa de către prof. Vasile Man. E un moment potrivit să îi urăm, desigur, ani mulți de apariție și numere cât mai consistente. Dar e, de asemenea, o ocazie oportună de a-l evoca și pe cel care a sprijinit Revista, fondatorul și rectorul istoric al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, recent, dar prea devreme, dispărut dintre noi. Sunt convins că, din loialitate față de memoria rectorului Ardelean, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” va asista în continuare destinul promițător al Revistei „Studii de Știință și Cultură”.

ARAD – ORAȘ UNIVERSITAR

Călin BIBARȚ

Primarul Municipiului Arad

Deși putem vorbi cu justificată mândrie despre o istorie veche a învățământului arădean, o istorie care marchează repere importante, dacă ar fi să menționăm doar faptul că prima școală modernă arădeană a fost fondată de preotul minorit Kamill Höfflich în 1708 sau că prima școală pedagogică românească, „Preparandia” se naște în 1812, nu mai pare deloc surprinzător să considerăm Aradul un oraș universitar.

În aceste condiții cred că este justificat să ne îndreptăm atenția asupra învățământului superior, iar aici este de menționat faptul că acesta s-a născut sub auspiciile ortodoxiei, în anul 1822, sub denumirea de Seminar Român Teologic ortodox. Pe de altă parte, ar fi nedrept să ometem să menționăm câteva nume ale unor mari personalități arădene care arată o credință statornică a intelectualității, și nu doar a acesteia, că ar fi absolut firesc ca Aradul să devină centru universitar. Ne referim aici la nume sonore ale culturii, precum Vasile Goldiș, Ioan Popovici-Desseanu, Onisifor Ghibu, Ion Montani, ca să mă limitez doar la câteva.

Iată, așadar, putem afirma faptul că și învățământul superior arădean are o istorie de aproape două sute de ani. Ceea ce este însă demn de subliniat e reacția de continuitate în condițiile unei stagnări impuse de politica guvernării comuniste, continuitate care s-a manifestat de îndată ce condițiile politice au permis-o. Ne referim, evident, la momentul de cotitură, cel din decembrie 1989.

Imediat după începutul anului 1990, în urma dorinței exprese, susținute și manifestate sub toate formele de către arădeni, luau ființă aproape simultan în Arad nu una, ci două universități: „Vasile Goldiș” și „Aurel Vlaicu”.

De ce această scurtă și incompletă rememorare? Din două motive: primul, acela de a sublinia, dacă mai era nevoie, orientarea și deschiderea arădenilor către un învățământ performant și de elită, iar al doilea pentru a arăta încă o dată locul important pe care Aradul l-a ocupat în dezvoltarea culturală și educațională a României.

În aceste circumstanțe este firesc să avem satisfacția și mândria de a privi Aradul nu doar ca pe un actor politic (să ne amintim că aici s-a născut și a prins conținut ideologia Marii Uniri), ci și ca pe un actor educațional și cultural în istoria învățământului românesc, care își găsește împlinirea în vremurile pe care le trăim.

Este reconfortant să vezi zilnic tineri îndreptându-se spre băncile școlii și faptul acesta aruncă o lumină extrem de promițătoare asupra viitorului urbei noastre. Mai mult, faptul că aici aleg să studieze tineri din foarte multe țări europene sau din afara Europei spune ceva despre prestigiul de care Aradul universitar a ajuns să beneficieze. O dovadă a legăturilor internaționale stau de altfel și afilierea și colaborările pe care mediul academic arădean le are cu prestigioase instituții culturale, academice din întreaga lume!

Ca edil al Aradului nu pot să nu mă gândesc și la faptul că aici se naște rezerva de specialiști care stau și vor sta la baza dezvoltării economice, intelectuale și artistice a Aradului.

Și, nu în ultimul rând, aș vrea să menționez caracterul de elită al dascălilor care formează viitorii intelectuali, caracter care pare a se subscrie deplin cuvintelor lui Iorga, cel care spunea că „învățătura trebuie să fie uneori un drum; dar întotdeauna un orizont”. Nu pot decât să-i felicit și să le mulțumesc pentru orizontul pe care îl deschid nu doar tinerilor, ci întregii comunități.

Nu pot să închei fără a ura învățământului universitar arădean, în condițiile unei lumi definită de competitivitate și performanță, să păstreze aceeași continuitate creatoare, cu aceleași reușite profesionale și implicit cu aceleași satisfacții!

LA COLLABORATION ENTRE L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (A.I.P.L.), L'ÉQUIPE DE RECHERCHE DU S.CO.LA.R. DE L'UNIVERSITÉ DE LA SORBONNE NOUVELLE – PARIS 3 ET LA REVUE „STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ” (2012-2019)

Profesor emerit dr. Alvaro ROCCHETTI

Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3,

Président de l'A.I.P.L.

(Association Internationale de Psychomécanique du Langage)

La collaboration entre l'Unité de Formation et de Recherche (U.F.R.) d'Italien et de Roumain de l'Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3 et la revue «Studii de Știință și Cultură» remonte à l'année 2012 avec la publication en commun de plusieurs volumes de recherche. L'Agence francophone pour la numérotation internationale du livre a soutenu cette collaboration en accordant au CIRMI (Centre Inter-universitaire de Recherches pour la Formation des Enseignants d'italien et de Roumain) l'indicatif d'éditeur – n° 2-910007 – et les numéros complets d'ISBN pour nos 92 prochaines publications. Le Service d'édition du CIRMI a publié, à ce jour, 25 ouvrages. Parmi les volumes co-édités, il faut faire une place à part à celui qui est intitulé Tudor Arghezi – *Din duhul pământului*. Il présente, en effet, la première publication de manuscrits que, dans des moments historiquement difficiles pour ce grand poète, son fils et sa femme avaient cachés dans la glaise de leur jardin. L'édition a été assurée par Stefan Gencărau et Vasile Man et elle présente un avant-propos de l'Académicien Eugen Simion.

Les échanges se sont, par la suite, progressivement, développés pour toucher, par delà le CIRMI, l'Association Internationale de Psychomécanique du Langage (A.I.P.L.) qui regroupe des chercheurs du monde entier intéressés par les démarches de la linguistique théorique fondée par Gustave Guillaume (1883-1960). Les lecteurs souhaitant des

informations détaillées sur les activités de l'AIPL sont invités à consulter le site de l'A.I.P.L. (actuellement en cours de restructuration) à l'adresse: www.psychomecanique.org. Le Responsable du CIRRMi ayant été élu à la Présidence de l'A.I.P.L. lors du XIIIe Colloque International que l'A.I.P.L. a tenu à Naples, en 2012, et la collaboration entre le CIRRMi et la revue «Studii de Știință și Cultură» ayant donné toute satisfaction, c'est tout naturellement à cette revue que le nouveau Président de l'A.I.P.L. s'est adressé pour la publication des Actes du XIIIe Colloque de l'AIPL. Une partie des communications ont pris place dans le volume X, n° 2, de la revue, paru en juin 2014. Ce volume est accessible sur le Web à l'adresse: <http://revista-studii-uvvg.ro>.

Les colloques internationaux de l'A.I.P.L. ayant lieu tous les trois ans, le XIVe colloque a été organisé à l'Université Laval, à Québec (Canada), du 17 au 19 juin 2015. La collaboration avec la revue «Studii de Știință și Cultură» s'est poursuivie avec une double publication des actes de ce colloque: dès le numéro de septembre 2015, treize articles ont été accueillis dans la revue, cependant qu'une autre série de publications voyait le jour dans le numéro de mars 2017, l'ensemble des articles publiés se trouvant, comme les Actes du colloque précédent, immédiatement accessibles et téléchargeables sur le Web.

Le responsable du CIRRMi ayant été prolongé, lors du colloque de Québec, pour trois nouvelles années à la présidence de l'A.I.P.L., c'est encore lui qui a organisé le XVe colloque de l'A.I.P.L. Celui-ci s'est tenu du 11 au 13 juillet 2018 à Paris, dans les locaux de La Sorbonne Nouvelle – Paris 3, au Centre Universitaire Censier. Le Président a, par la même occasion, ensuite, proposé la publication de l'ensemble des communications tenues lors de ce colloque à la revue «Studii de Știință și Cultură». Les articles correspondants ont pris place dans plusieurs numéros de la revue: les numéros 3 et 4 de l'année 2018 et les numéros 1 et 2 de l'année 2019.

Comme on peut le voir, la collaboration entre ces trois organismes que sont la revue «Studii de Știință și Cultură», le CIRRMi et l'A.I.P.L. est riche de productions. Mais la collaboration entre eux ne s'arrête pas là: elle concerne aussi les manifestations que la revue organise régulièrement à Arad et auxquelles sont invités les membres de l'A.I.P.L. et, plus généralement, les chercheurs en psychomécanique du langage. C'est ainsi que trois membres de l'A.I.P.L., participants réguliers du séminaire de Systématique Comparée des Langues Romanes (S.Co.La.R.) de l'Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3, sont intervenus, à Arad, le 20 octobre 2017, au Colocviul Internațional *EUROPA: centru și margine* consacré à la coopération culturelle trans-frontalière. Lors de la dernière manifestation du

colloque *EUROPA: centru și margine*, en octobre 2018, Mme Eudochia Sevcuic, membre de l'A.I.P.L. et du S.Co.La.R., est intervenue à son tour.

Dans le sens Arad – Paris, les échanges ont été tout aussi actifs : trois membres de l'Université de l'Ouest «Vasile Goldiș» – dont le Professeur Vasile Man, responsable de la revue «Studii de Știință și Cultură» et Mme Viviana Milivoievici, de Institutul de Studii Banatice «Titu Maiorescu» de l'Académie Roumaine, Filiale de Timișoara – sont venus à Paris au mois de mars 2018. Ils ont rencontré des étudiants de littérature roumaine à l'Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3 et ont pu présenter leurs publications, tels le recueil commun *Ziua de Azi* présentant des poèmes de Viviana Milivoievici et de Vasile Man, ou encore le recueil de Viviana Poclid Dehelean *Albastru – Infinit / Bleu – Infini* avec des poèmes traduits en français par Philippe Loubière, docteur en littérature roumaine et membre régulier, de longue date, du S.Co.La.R.

Enfin, le 25 septembre 2018, nous avons eu le grand honneur d'accueillir à l'Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3, le Président de l'Université de l'Ouest «Vasile Goldiș», M. le Professeur Aurel Ardelean, qui a pu visiter le Centre Universitaire Censier – où avait eu lieu, en juillet, le colloque de l'A.I.P.L. –, la Bibliothèque universitaire, l'UFR d'italien et de roumain, ainsi que le tout proche Museum National d'Histoire Naturelle avec le Jardin des Plantes.

Comme on peut le constater la publication des actes des colloques de l'A.I.P.L. n'est qu'une des nombreuses facettes des échanges entre la revue «Studii de Știință și Cultură», le CIRMI et l'A.I.P.L. Elle permet néanmoins aux chercheurs, par le rayonnement qu'elle autorise, tant sous sa forme «papier» que sous sa forme «Web», de faire connaître les résultats de leurs recherches et, pour la revue, de montrer sa présence auprès d'un public intéressé par des recherches de pointe sur le fonctionnement du langage et des langues, un public situé quasi totalement à l'extérieur des frontières de la Roumanie.

LES RELATIONS CULTURELLES ENTRE LA FRANCE ET LA ROUMANIE À TRAVERS DES SIÈCLES. LES RELATIONS CULTURELLES INTERUNIVERSITAIRES

RELAȚIILE CULTURALE ÎNTRE FRANȚA ȘI ROMÂNIA PE PARCURSUL SECOLELOR. RELAȚIILE CULTURALE INTERUNIVERSITARE

Prof. dr. Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC
Université Paris IV, France

Résumé

C'est dans les deux sens que circulent les valeurs entre la France et la Roumanie. Les roumains ont beaucoup reçu, mais ils en ont offert à leur tour: beaucoup d'écrivains d'origine roumaine ont donné leur contribution à la spiritualité française.

Arrivés en France "du pays des saules", d'un régime dictatorial, témoins d'une culture roumaine, étouffés par un système totalitaire, devenus francophones, en laissant une langue et en reprenant une autre, en quittant un lieu symbolique pour un autre, ces auteurs français d'origine roumaine, venus d'ailleurs, apportent à la littérature française une nouvelle dimension, des formes variées de création, qui sont des interrogations majeures aussi pour la littérature roumaine que pour celle française, mais aussi pour celle universelle.

Sans avoir la prétention de vider le sujet on va faire des références à l'œuvre de certains d'entre eux dans un ordre qui ne traduit pas une option axiologique, mais plutôt une affinité thématique et stylistique.

Rezumat

Circulația valorilor între Franța și România are două sensuri. Românii au primit, dar au și dat la rândul lor: mulți scriitori de origine română au contribuit la spiritualitatea franceză aducând literaturii franceze

o nouă dimensiune, o literatură originală în raport cu noul context cultural și cu tradiția țării lor de origine. Ajungând în Franța din „țara sălcilor”, dintr-un regim dictatorial, martori ai unei culturi române, îmbrățișând francofonia, lăsând o limbă și preluând o altă, părăsind un loc simbolic pentru un altul, acești autori de origine română aduc literaturii franceze o nouă dimensiune, forme variate de creație, care sunt interogări majore, atât pentru literatura română, franceză, cât și cea universală.

Fără pretenția de a epuiza subiectul, vom face trimiteri la opera unora dintre aceștia, într-o ordine care nu traduce o opțiune axiologică, ci, mai degrabă, o afinitate tematică și stilistică.

Mots-clés: *culture, la France, la Roumanie, partenariat, les relations culturelles roumaine-françaises, écrivains français d'origine roumaine*

Cuvinte-cheie: *cultură, Franța, România, parteneriat, relații culturale româno-franceze, scriitori francezi de origine română*

La relation culturelle franco-roumaine se conjugue au pluriel tant le spectre des domaines est vaste. Que ce soit la littérature, le cinéma, les arts de la science, les arts visuels, mais aussi la science, l'éducation, la recherche tous ces secteurs participent d'une dynamique qui place aujourd'hui la jeunesse, la création entre les deux pays.

Cette relation est aussi le fruit de l'histoire et des liens culturelles qui unissent la France et la Roumanie au XIXe siècle. Ces liens sont certes institutionnels mais ils sont avant tout ceux qui ont tissé des centaines des milliers d'hommes et de femmes. Ces liens sont des fruits de ces existences, de ces parcours.

Il s'en suit que les Roumains étaient toujours informés de ce qu'il advenait en France, qu'ils disposaient d'une solide culture française, que leur curiosité intellectuelle s'attachait à tout ce que concernait ce pays. Et les Roumains ne se sont pas bornés à limiter et s'inspirer de la France: ils lui ont même voué une partie de leur créativité innée.

Beaucoup d'écrivains d'origine roumaine qui ont vécu à l'étranger ont écrit leurs œuvres dans la langue des pays qui les ont adoptés. La plupart de ces écrivains ont vécu en France.

Hélène Vacaresco (1864-1947), poétesse, romancière, auteur de pièces de théâtre et mémorialiste, a reçu la Légion d'honneur, en 1927, et est devenue présidente de l'Académie Féminine des Lettres de Paris. Son volume de vers Chants d'Aurore a remporté le prix de l'Académie Française.

Anna de Noailles (1876-1933 princesse Brancovan, épouse du compte français de Noailles) a été reconnue de son vivant comme grande poétesse en France. La gloire dont elle a joui pendant sa vie a dépassé la valeur de son œuvre, mais l'oubli dans lequel elle est tombée après sa mort n'est pas fondé. De son vivant, elle a été trop peu connue en Roumanie.

Douée d'une grande sensibilité, Anna de Noailles a écrit six volumes de vers: *Le cœur innombrable* (1901), *L'ombre des Jours* (1902), *Les éblouissements* (1907), *Les vivants et les morts* (1913), *Les forces éternelles* (1920), *L'honneur de souffrir* (1927). Elle nourrissait l'espoir d'être reçue à l'Académie Française, mais elle est devenue, en revanche, membre de l'Académie Royale de Belgique.

Surprises (Les éblouissements)

„Je méditais; soudain le jardin se révèle
Et frappe d'un seul jet mon ardente prunelle.
Je le regarde avec un plaisir éclaté;
Rire, fraîcheur, candeur, idylle de l'été!
Tout m'émeut, tout me plaît, une extase me noie,
J'avance et je m'arrête; il me semble que la joie
Était sur cet arbuste et saute dans mon cœur !
Je suis pleine d'élan, d'amour, de bonne odeur,
Et l'azur à mon corps mêle si bien sa trame
Qu'il semble brusquement, à mon regard surpris,
Que ce n'est pas ce pré, mais mon oeil qui fleurit
Et que, si je voulais, sous ma paupière close
Je pourrais voir encore le soleil et la rose.”¹

Surprize

„Meditam: grădina izbucnise deodată,
Stropindu-mi cu lumină ochiu-nsomnurat.
Privirea mi-o aprinse explozia ei;
Idilă a verii, cântec sublim de tei!
Total mă mișcă, îmi place, mă-nvăluie,
În suflet de pe-o tufă-mi sare, stăruie
Bucuria: înaintez și mă opresc;
Sunt plină de elan și de parfum, iubesc.
Pe trupu-mi azurul își țese urzeala,
Încât îmi pare că-n surprinsa privire

Nu pajiștea, ci ochiul de înflorire
E cuprins: dac-aș vrea sub pleoapa mea, închiși
Aș avea soarele și-un trandafir, nestinși.”

Panaît Istrati (1884-1935) est né à Brăila, en Roumanie, dans une famille pauvre. Pour gagner sa vie, il a dû pratiquer toutes sortes de métiers: garçon de café, pâtissier, serrurier, mécanicien, ouvrier, porteur, serviteur, peintre en bâtiment, peintre d'enseignes, journaliste, photographe, etc. Il a été attiré par le mouvement socialiste. Très appréciées déjà du vivant de l'auteur, ses œuvres ont été traduites en plus de 20 langues. Dans ses œuvres à grand succès telles que: *Kyra Kyralina*, 1924; *Oncle Anghel* (1924), *Codine* (1926), *Les chardons du Baragan* (1928), *Les haïdouks* (1925-1926), *Nerrantsoula* (1933), Panaît Istrati a présenté les destinées des gens simples. L'Association des Amis de Panaît Istrati, ayant le siège à Paris, qui dispose d'une publication, *Les cahiers de Panaît Istrati*, organise régulièrement des colloques que ce soit en Roumanie ou en France, ce qui prouve l'intérêt toujours accru qu'on porte à l'œuvre de cet écrivain.

Chira Chiralina (fragment):

„Je ne me souviens plus de la date, ni de l'âge exact que j'avais, à ce moment-là. Mais je sais que l'événement qui suivit de près le drame fut la guerre de Crimée.

– Petit enfant, je me rappelle la dureté d'un père qui battait ma mère, tous les jours, sans que je comprisse pourquoi. Ma mère manquait souvent à la maison, revenait et était battue, avant le départ et après l'arrivée. Je ne savais pas si on la maltraitait au départ pour la faire partir ou pour la retenir, ni, à l'arrivée, si c'était à cause de son absence ou pour qu'elle ne revînt plus. Je me rappelle encore qu'en ce temps embrouillé, à côté du père, se tenait le frère premier-né et aussi dur que lui, tandis qu'auprès de ma mère se lamentait ma sœur Kyra, de quatre ans plus âgée que moi, et vers laquelle je me sentais attiré.

Peu à peu le brouillard se disperse, je grandis et commence à comprendre. Et je compris des choses curieuses. Je pouvais avoir entre huit et neuf ans; ma sœur entre douze et treize, et si belle que je me tenais toute la journée près d'elle, pour la regarder de la tête aux pieds. Elle se parait, depuis le matin jusqu'au soir, et ma mère faisait de même, car elle était aussi belle que sa fille. D'une boîte d'ébène, toutes deux devant leur glace, elles se maquillaient les yeux avec du *kinorosse* trempé dans l'huile, les sourcils avec un bout de bois de basilic à la pointe carbonisée, tandis que les lèvres et les pommettes, elles les coloraient avec du rouge de *kîrmîz* ainsi que les ongles. Et quand cette longue opération était terminée, elles s'embrassaient,

se disaient des mots tendres, et se mettaient à faire ma toilette. Puis, tous les trois, nous prenant les mains, nous dansions à la mode turque ou grecque, et nous nous embrassions. Ainsi, nous formions une famille à part...”²

Né le 16 avril 1896 en Roumanie, **Tristan Tzara**³ a vingt ans lorsqu’il lance *la revue „Dada”* (1916) et *Le Manifeste Dada* (1918) à Zurich. Ce n’est pas par hasard si le programme s’intitule « Manifeste » : le mouvement Dada a représenté une action révolutionnaire de subversion et de contestation de l’ordre social et spirituel. En 1920, Tzara va à Paris, invité par Picabia. En 1924, il rencontre le groupe « surréaliste » de Breton, Eluard et Aragon.

Cet écrivain roumain est devenu francophone, en laissant une langue et en reprenant une autre, en quittant un lieu symbolique, pour un autre. En changeant de pays, l’intellectuel roumain ou tout intellectuel s’adapte, s’isole ou est adopté selon une dialectique savante difficile à cerner, tributaire d’un autre chassé-croisé, souvent impénétrable, où la distinction entre exilé volontaire ou involontaire s’estompe. L’écrivain exilé doit d’abord connaître une rupture, une déchirure (il doit assumer une rupture lucide, sans douleur, sans angoisse) pour ensuite arriver à une sorte de résurrection, à un autre niveau moral et spirituel. Si l’exil est une épreuve initiatique, il peut également devenir une épreuve de vérité, une source d’inspiration, une révélation de soi-même. Aussi, il peut se produire un renversement de l’épreuve, une transformation symbolique et la « condamnation à l’exil » devient, alors, une chance.

Un „ange noir du symbolisme”, le jeune Tristan Tzara était dans l’étape de trouver son propre chemin de la création comme le remarquait le critique littéraire Eugen Simion: „l’adolescent de 1912 réintroduit les symboles courants (le cercueil comme messenger de la mort, la mer éloignée, le voyageur qui avance sur la rivière de la vie en cherchant les grandes énigmes et les blancs élans...) dans un schéma, symboliste, prévisible lui aussi (*Sur la rivière de la vie*) on pourrait remarquer ici sans difficulté les échos des poèmes de Baudelaire insuffisamment assimilés; *Chanson* (publié en *Symbole* aussi comme *Conte de fée* et *Dans de fée* apporte l’image du Temps qui pleure en cadence à la fenêtre de sa bien aimée, et de l’amour blanc qui meure ;il n’est pas oublié le symbole du chiffre trois qui vient de Minulescu.”

Pris dans sa totalité, *le mouvement Dada* peut être tenu pour le syndrome précurseur de la crise de la conscience européenne dans la mesure où, venant en réaction contre la Première Guerre mondiale, il rejette les systèmes, les idéologies, les frontières et les catégories rationnelles, au nom du soulèvement de la vie. En ce sens, le surréalisme est son successeur, son

héritier direct. De Dada, le surréalisme tient donc l'abhumanisme, le rejet des puissances d'établissement.

Mircea Eliade (1907-1988). Par sa création, Eliade a transformé la philosophie en art et l'art en science.

Il a écrit des œuvres scientifiques: *Traité d'histoire des religions* (1949), *Aspects du mythe* (1963), *Le mythe de l'éternel retour* (1969), *De Zalmoxis à Gengis-Khan* (1970), *La nostalgie des origines* (1971), *Histoire des croyances et des idées religieuses* (1976), des nouvelles et des romans *Mademoiselle Cristina* (1936), *La nuit Bengali* (1950), *Forêt interdite* (1955). Toute l'œuvre de Mircea Eliade est une suite de méditations sur les voies de *régénération* spirituelle de l'être humain. Esprit universel, Mircea Eliade a établi un pont entre la culture occidentale et orientale.

Soliloques (fragments):

„Les religions, s'il y en avait plusieurs, seraient les mêmes; mais, comme il y a une, elles sont différentes. Et l'unité des « religions » apparaîtra pour de bon quand tout homme aura sa propre manière de s'approcher de Dieu, quand le Suprême se dévoilera directement à chacun, sans le précédent de la tradition ou de l'expérience collective. Ce n'est qu'à ce moment-là qu'il y aura une participation collective réelle dans le Suprême. Quand chacun aura sa propre matière d'approche, le rituel et le dogme propres à son expérience religieuse – à ce moment-là, l'unité de la religion sera évidente.

L'incarnation de Dieu sur la terre ne se propose pas pour seul but de régénérer l'humanité et d'en racheter son péché (originaire ou actuel). Cela s'accomplit indirectement en quelque sorte, par l'inspiration - par les prophètes, les législateurs, les chefs spirituels et certains événements exemplaires. L'incarnation de Dieu a un but plus vaste, plus courageux. Dieu s'incarne pour nous enseigner la déification; Il prend notre forme pour nous démontrer effectivement que l'homme peut prendre sa forme, à Lui.”⁴

Emil Cioran (1911-1995) est né, comme Octavian Goga, à Răsinari, près la ville de Sibiu, en Roumanie. Dès sa jeunesse, il a distingué deux types de philosophes: ceux qui réfléchissent sur les idées et ceux qui réfléchissent sur eux-mêmes. Cioran fait partie de la seconde catégorie. Il a toujours affirmé qu'il n'était pas un philosophe professionnel, mais un penseur.

Parmi ses œuvres on peut citer *Pe culmile disperării* (*Sur les cimes du désespoir*) (1934), *Cartea amăgirilor* (*Le livre des leurres*) (1936), *Amurgul gândurilor* (*Le crépuscule des pensées*) (1946), *Précis de décomposition* (1949), *Syllogismes de l'amertume* (1952), *La tentation d'exister* (1956), *Aveux et anathèmes* (1987).

Sur les cimes du désespoir (Pe culmile disperării):

„Comment combattre le malheur? En nous combattant nous-mêmes: en comprenant que la source du malheur se trouve en nous. Si nous pouvions nous rendre compte à chaque instant que tout est fonction d'une image reflétée dans notre conscience, d'amplification subjective et de l'acuité de notre sensibilité, nous parviendrions à cet état de lucidité où la réalité reprend ses vraies proportions. L'on ne prétend pas ici au bonheur, mais à un degré moindre de malheur. C'est un signe d'endurance que de demeurer dans le désespoir, comme c'en est un de défiance que de glisser vers l'imbécillité après un malheur prolongé. Il faut, pour diminuer l'intensité 'du malheur, une véritable éducation et un effort intérieur soutenu. Cependant, ils sont voués à l'échec si l'on cherche à atteindre le bonheur. Quoi qu'on fasse, on ne peut devenir heureux si l'on a pris la voie du malheur. On peut passer du bonheur au malheur, mais c'est un chemin de non-retour. Cela revient à dire que le bonheur peut réserver des surprises plus douloureuses que celles du malheur. Il fait trouver parfait le monde tel qu'il se présente ; le malheur, lui, nous fait désirer qu'il soit avant tout différent de ce qu'il est. Et, bien que nous ayons conscience que le malheur trouve en nous son origine, nous transformons fatalement un défaut subjectif en déficience métaphysique. Jamais le malheur ne sera suffisamment généreux pour reconnaître ses propres ténèbres et les improbables lumières du monde.”⁵

Benjamin Fondane⁶ (1898-1944, établi en France en 1923, participant à la Résistance française, arrêté par la Gestapo et tué à Aushwitz) a publié des poésies (*Ulysse, Titanic*, etc.) et des essais (*La conscience malheureuse, Rimbaud, le voyou, Faux traité d'esthétique* etc.).

Eugène Ionesco (1912-1994) est né à Slatina, en Roumanie. Il a étudié les lettres et la philosophie à Bucarest et a débuté par le volume d'essais *Nu (Non)* (1934), qui niait les œuvres de certains écrivains importants de son époque. Ionesco a vécu et crée à Paris. Il a été membre de l'Académie Française. Ses pièces de théâtre, *La cantatrice Chauve (Cântăreța cheală)* (1950), *La leçon (Lecția)* (1951), *Les chaises (Scaunele)* (1951), *Les Rhinocéros (Rinocerii)* (1958) ont été jouées sur toutes les grandes scènes du monde.

Le théâtre de Ionesco est basé sur l'idée de l'incapacité des gens de communiquer entre eux, preuve irréfutable du caractère absurde de l'existence. A côté de Samuel Reckett et d'Arthur Adamov, il est considéré comme fondateur du théâtre de l'absurde. A Paris, dans le Quartier Latin, le théâtre « *La Huchette* » joue sans interruption ses pièces depuis 1957 jusqu'à nos jours.

Partenariat scientifique-l'Université de l'Ouest „Vasile Goldiș” d'Arad, Roumanie et l'Université Sorbonne Nouvelle – Paris III, France

Dans le sens Arad-Paris, les échanges ont été tout aussi actifs: trois membres de l'Université de l'Ouest «Vasile Goldiș» – dont le Professeur Vasile Man, responsable de la revue «Studii de Știință și Cultură» et Mme Viviana Milivoievici, de Institutul de Studii Banatice «Titu Maiorescu» de l'Académie Roumaine, Filiale de Timișoara – sont venus a Paris au mois de mars 2018. Ils ont rencontré des étudiants de littérature roumaine à l'Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3 et ont pu présenter leurs publications, tels le recueil commun *Ziua de Azi*, présentant des poèmes de Viviana Milivoievici et de Vasile Man, ou encore le recueil de Viviana Poclid Dehelean *Albastru - Infinit /Bleu - Infinit* avec des poèmes traduits en français par Philippe Loubière, docteur en littérature roumaine.

Enfin, le 25 septembre 2018, nous avons eu le grand honneur d'accueillir à l'Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3, le Président de l'Université de l'Ouest «Vasile Goldiș», M. le Professeur Aurel Ardelean, qui a pu visiter le Centre Universitaire Censier – où avait eu lieu, en juillet, le colloque de l'A.I.P.L., la Bibliothèque universitaire, l'UFR d'italien et de roumain, ainsi que le tout proche Museum National d'Histoire Naturelle avec le jardin des Plantes.

Comme on peut le constater les publications des actes des colloques de l'A.I.P.L. n'est qu'une des nombreuses facettes des échanges entre la

revue «Studii de Știință și Cultură», le CIRMI et l'A.L.P.L. Elle permet néanmoins aux chercheurs, par le rayonnement qu'elle autorise, tant sous sa forme «papier» que sous sa forme «Web», de faire connaître les résultats de leurs recherches et, pour la revue, de montrer sa présence auprès d'un public intéressé par des recherches de pointe sur le fonctionnement du langage et des langues, un public situé quasi totalement à l'extérieur des frontières de la Roumanie.

L'élargissement de la coopération continuera, en 2020 puisque prochainement une présentation de la revue «Studii de Știință și Cultură» sera faite à l'Université de Rome Tor Vergata en présence des trois membres du collège éditorial de la revue et de Louis Begioni, professeur de français à l'Université de Tor Vergata et membre du CIRMI et du S.Co.La.R.

Aujourd'hui le réseau culturel français en Roumanie et en France construit son action au regard des grands enjeux du pays. C'est donc dans ce cadre que nous travaillons aussi avec nos partenaires dans le domaine de l'enseignement, culture, recherches, art etc.

Note/Notes

1. Anna de Noailles, *Les éblouissements*, IIIe livre, XIe édition, Paris, Kalman Lévy, 1967, p. 268
- 2, Panait Istrati, *Kyra Kyralina (Œuvres, vol. I)* Paris, Galimard, 1978, p. 92 / *Chira Chiralina*, traducere de Eugen Barbu, București, Minerva, 1973 p. 62-63
3. Tristan Tzara, *Oeuvres Complètes*, Paris, Flammarion, 1975; *Tristan Tzara, le surréalisme et l'internationale poétique, Itinéraires et contacts de cultures*, vol. 29, L'Harmattan, Université Paris
4. Mircea Eliade, *Soliloqui (Soliloques)*, București, Humanitas, 1991, p. 47, 59-60
5. Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, București, Humanitas, 1990, p. 180-181
6. *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, p. 507
Dicționarul General al Literaturii Romane (E/K), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 6

BIBLIOGRAPHIE/BIBIOGRAFIE

BALOTĂ, Nicolae, *Arte poetice ale secolului XX*, Editura Minerva, București, 1976

BEHAR, Henri, *Le théâtre Dada et surréaliste*, Paris, Gallimard, 1979, *Tristan Tzara*, Paris, Oxus, 2005

BEHAR, Henri et CARASSOU, Michel, *Dada, histoire d'une subversion*, Paris, Fayard, 1990

BROWNING, Gordon Frederick, *Tristan Tzara –The genesis of the dada poem*, Stuttgart, 1979

CERNAT, Paul, *Avangarda românească și complexul periferiei*, Editura Cartea Românească, București, 2007

CROHMALNICEANU, Ov. S, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I și II, Editura Minerva, București, 1972.

CROHMALNICEANU, Ov. S , *Evreii în mișcarea de avangardă românească*, București, editura Hasefer, 2001

FUMAROLI Marc, *Quand l'Europe parlait français*, Paris, Editions Fallois, 2001

L'Europe. Littératures européennes, littératures comparées et nouvelles technologies, Oradea / Artois, Editura Hestia / Certel, 1994

Littératures francophones d'Europe, Anthologie, (sous la direction de Jean – Louis Joubert), Paris, Maison d'Edition Nathan, 1997

HUGNET, Georges, *L'aventure Dada – Introduction de Tristan Tzara*, Paris, Seghers, 1971

LACOTE, René, *Tristan Tzara*, Paris, Seghers, 1952

LOVINESCU, E., *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, Editura Minerva, București, 1973

MINCU, Marin, *Avangarda literară românească* (Antologie), Editura Minerva, București, 1983,

NOGUEZ, Dominique, *Lénine Dada*, Paris, Laffont, 1989

SALAZAR-FERER, Olivier, *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004

PORTALUL DE PERIODICE DIN GERMANIA ȘI IMPORTANȚA REPOZITORIILOR DIGITALE

Cosmina BERTA

Deutsche Digitale Bibliothek – Deutsche Nationalbibliothek

Lisa LANDES

Deutsche Digitale Bibliothek – Deutsche Nationalbibliothek

Repozitoriile digitale sunt sisteme de informații care ingerează, stochează, gestionează, păstrează și oferă acces la conținut digital. Repozițiile digitale sunt un fenomen relativ nou apărut la începutul anilor 2000. Există mai multe tipuri de repozitorii, inclusiv repozitorii instituționale, disciplinare, guvernamentale și centralizate, care colectează conținut din mai multe repozitorii subsidiare. O parte importantă a serviciului este gestionarea schimbărilor tehnologice și migrarea conținutului digital după implementarea unor noi tehnologii.

Repozitoriile digitale instituționale servesc mai multor scopuri. Scopul lor principal este să sprijine comunicarea și să ofere acces deschis la articole, disertații și date de cercetare. În plus, furnizează platforme pentru stocarea și păstrarea fișierelor digitale create ca urmare a proiectelor de digitalizare.

Avantajele repozitoriilor digitale sunt multiple:

- ajutor la crearea și dezvoltarea unei „culturi a datelor”;
- acționează ca agent de schimbare în lumea digitală;
- conservarea patrimoniului cultural și diseminarea sa pe scară largă pe internet în timp util;
- deschiderea conținutului și maximizarea vizibilității pentru o audiență mondială;
- conținut digital curățat;
- sprijinirea activităților de cercetare și de predare;
- facilitarea platformei de cooperare pentru proiecte de colaborare;
- permiterea și încurajarea abordărilor interdisciplinare ale cercetării.

În continuare, aș dori să spun câteva cuvinte despre un nou repozitoriu digital, și anume: Portalul de Periodice din Germania.

Ziarul este un mediu care acoperă toate domeniile vieții – politică, economie, cultură, social, sport, local – nu există practic un subiect care nu fie discutat în ziare. Și nu numai că acest conținut real este de interes: ziarele pot privi și istoricul designului (utilizarea fonturilor, dezvoltarea machetei), publicitate (reclame comerciale), desigur, presa în sine (circulație, distribuție, dezvoltarea prețurilor) și multe altele.

Prin urmare, periodicele sunt o sursă extrem de importantă pentru toate tipurile de proiecte de cercetare. Acest lucru este valabil, inițial, pentru cercetători, oameni de știință din diferite discipline, inclusiv din sectorul educațional, precum și utilizatorilor privați, precum cercetătorii care se ocupă cu subiecte precum genealogia familiei. Pentru cercetători va fi, desigur, de mare ajutor ca ziarele și periodicele să fie nu numai digitalizate, ci puse la dispoziția lor în format „full text” și, în plus, un număr mare de colecții este accesibil printr-un singur portal de ziare. Deci, cu un singur clic, multe ziare și multe teme de interes pot fi căutate simultan, de exemplu, după nume, locație sau alți termeni de căutare. Acest lucru este exact ceea ce este planificat să pună la dispoziție portalul național de periodice din Germania, care este în dezvoltare de la începutul anului 2019.

O privire dincolo de limitele naționale

În alte țări, dezvoltarea portalurilor naționale de periodice a continuat să înflorească, de exemplu, în Marea Britanie, Olanda și Australia, portalurile naționale de periodice au fost de mult timp la dispoziția utilizatorilor. Și, recent, a fost deschisă, la nivel european, platforma „Europeana Newspapers” care se leagă în parte de „Historic Newspapers Collection”, care face parte din „European Library” (TEL). Portalul austriac ANNO, care prezintă un interes deosebit pentru utilizatorii de limbă germană, produce de ani de zile cifre impresionante: „2500 de cititori utilizează ANNO zilnic, și, în medie, 10% din aceștia petrec mai mult de o oră pe acest website. Alți 10% din utilizatori petrec între jumătate de oră și o oră, iar 46% din vizite durează mai mult de 15 minute.” În Germania, există deja portaluri de ziare care oferă colecții ale bibliotecilor sau statelor federale, dar o ofertă la nivel general național lipsește încă.

DFG promovează proiectul

Datorită finanțării din partea Fundației Germane de Cercetare (DFG), această situație se va schimba acum. Proiectul „DDB-Zeitungsportal” are la bază un plan dezvoltat de un consorțiu de biblioteci binecunoscute, care au dezvoltat planuri de digitalizare foarte cuprinzătoare în cadrul proiectului pilot DFG: „Digitizarea ziarelor istorice”. În acesta se spune: „Biblioteca digitală germană (DDB) va pune bazele cât mai curând posibil unui portal național de ziare, cu acces la toate ziarurile digitalizate din Germania, cu caracteristicile descrise în acest plan inițial. Finanțarea are caracter urgent, pentru a pune în valoare numeroasele activități supraregionale, regionale și locale, în conformitate cu normele științifice.

Portalul ziarului va oferi următoarele funcții:

- căutări complete „full text” în conținutul de ziare digitalizate;
- utilizarea diferitelor puncte de acces, de exemplu: via calendare și titluri de ziare;
- un „viewer” integrat pentru imagini și pentru „full text”;
- referințe persistente pentru citarea articolelor din ziarurile digitale.

Proiectul a început, așadar, la 1 ianuarie 2019. Termenul de dezvoltare este, inițial, de doi ani. O a doua etapă a proiectului este deja planificată. Biblioteca Națională Germană conduce proiectul și între parteneri se numără Sächsische Landesbibliothek – Staats-und Universitätsbibliothek Dresden, Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz și FIZ Karlsruhe – Leibniz-Institut für Informationsinfrastruktur.

Biblioteca Digitală Germană (Deutsche Digitale Bibliothek – DDB), în care sunt implicați toți cei patru parteneri de proiect, urmează să implementeze proiectul din punct de vedere organizatoric și tehnic.

Participarea la DDB-Zeitungsportal

Ca și Biblioteca digitală germană, portalul de periodice DDB și-a propus un obiectiv ridicat: pe termen mediu, toate bazele de date de ziare digitalizate aflate în instituțiile culturale și științifice germane trebuie să fie catalogate și făcute accesibile. Cel puțin în prima fază a proiectului, accentul este pus pe materialul istoric, adică pe materialele fără drepturi de autor. Mai exact, pentru a începe lucrările la acest portal, care este planificat pentru sfârșitul anului 2020, vor fi disponibile cel puțin bazele de date din șase biblioteci germane, care au fost implicate și în proiectele pilot DFG.

Pas cu pas, se vor adăuga baze de date de ziare din alte instituții. În a doua fază a proiectului, este planificat să se stabilească fluxuri de lucru suplimentare care vor permite apoi importarea datelor în alte diferite formate.

Situația actuală și perspective

Până în prezent, lucrările din cadrul Zeitungsportal s-au concentrat pe crearea de concepte. În plus, a fost organizat un workshop foarte productiv cu grupul de suport științific implicat în proiect. De asemenea, a existat un sondaj online la scară largă în rândul utilizatorilor potențiali. Cu mai mult de 2.200 de chestionare completate, eoul a fost pozitiv. Atât rezultatele workshopului, cât și rezultatele sondajului vor fi încorporate pe cât posibil în dezvoltarea ulterioară a portalului. Discuțiile care au avut loc în cadrul workshopului și, atât numărul, cât și conținutul răspunsurilor la sondaj au arătat încă o dată că nevoia unui portal de periodice la nivel național este considerabilă.

„CESTIUNEA BASARABIEI”

Acad. Mihai CIMPOI

Academia de Științe a Republicii Moldova, Chișinău

Basarabia apare, la Eminescu, în două ipostaze: *lirică*, marcată de accente polemice dure și satirice și ținând de un vizionarism profetic negru, și *publicistică*, așa cum se conturează în numeroase articole politice, în special în cele din epoca activității sale gazetărești la „Timpul”.

Prin urmare, poetul își înstrunește coardele arfei sale cu care visează să intoneze un *Carmen Saeculare*, asemănând-o Harphei lui Orfeu (pe care, acesta, în *Memento mori* o aruncă, disperat, în mare) – înstrunare care să scoată acordurile necesare pentru a-i suporta trecutul legendar, cufundată într-o luxurianță paradisiacă.

Pe alt palier al operei sale, valorizând întregul arsenal al figurilor retorice, însușite cu o iscusință rară, după cum a demonstrat Monica Spiridon, și recurgând la toate modalitățile de care dispune publicistica: studiu sociologic și etnologic, schiță istorică, scurte replici polemice, tabele statistice, notițe bibliografice, insertul intertextual. Ca și în întreaga sa publicistică „aduce argumente istorice, geografice și morale, dă informații statistice și filosofice” (cf. Eugen Simion, *Introduce* la M. Eminescu, *Opere. Articole politice*, col. „Opere fundamentale”, București, vol. I, 2015, p. VI).

Față de *Basarabia* el a fost atașat cu trup și suflet, având convingerea lăuntrică profundă că face parte din „dulcea Românie” – „țara mea de glorie, țara mea de dor”. Faptul că ea e „pământ din pământul românesc” se impune ca un *leitmotiv* al publicisticii, fiind argumentul suprem al demonstrației sale. (Problema în cauză a fost abordată de către Theodor Codreanu, în *Basarabia eminesciană*, col. „Eminesciana”, Iași, 2015, și în cartea lui Nae-Simion Pleșca, *Fierbe lumea din adâncuri*, Chișinău, 2015.) Imaginea Basarabiei poate fi găsită în chiar proiectele de tinerețe, intitulate *Dodecameron dramatic*. În piesa *Bogdan Dragoș* este imaginată o călătorie a viitorului descălecător al țării Moldovei, fiu al voievodului de Maramureș Dragul, pe câmpiile întinse și prin codrii de la limanul Mării Negre, unde Dunărea „pe șapte guri se varsă” circumscriind o întreagă țară mândră de se întinde „de la Nistru pân-la ea”: „...Acolo privești

din miezul nopții / Un râu puternic, [sprinten] curgând spre miază-zi / Care apoi departe se varsă-n Marea Neagră / La gura lui departe, pierdută-n zarea zilei / Vezi o cetate mândră ce-i zic Cetatea-Albă / Iar despre soare-apune vezi iar un râu puternic / Pe șapte guri, se zice, vărsându-se în mare. / E Dunărea, aproape de gurile-i Chilia. / Într-astea două râuri și între munții negri / Privești o țară-ntreagă din codri și de dealuri...”

În cadrul peisagistic paradisiac sunt descrise râurile line, „din codri fără capăt”, turmele fără număr în ziare răsărind și herghelii de cai care „sălbatici zboară mai iuți decât chiar vântul” și, bineînțeles, „ciobanii cei colorii”, ce „străbat ca și săgeata câmpiile întinse”.

Același tablou feeric de basm, străbătut de sunetele buciului, cântului de fluier și se urletul jalnic al câinilor este înfățișat și în textul postum *Mușatin și codrul*.

Constatăm o deplină convergență a tematicii basarabene din proiectele dramatice de tinerețe și publicistica eminesciană, ea înscriindu-se organic și în mitopo(i)etica dacică, *Codrul* fiind, în imaginarul său, simbolul Daciei. Atestăm și alte figuri ale *dacismului*: „sfântul Soare” (solaritatea), dealurile, așezate „scară cu scară” și munții (ascensionalitatea), buciurile, fluierile, cimpoaiele cu care ciobanii însoțesc turmele de oi și hergheliile de cai (arhetipalitatea).

În publicistică, „cestiunea Basarabiei” este dezbătută cu o deosebită fervore polemică – ce se propagă pe o largă scară a reacțiilor gazetarului: demonstrație logică moderată, punerea „pe tapet”, precum zice el, a documentului probatoriu, strămutarea discursului într-un registru pamfletar, de spulberare și *ad absurdum* a părerilor adversarilor, certați cu bunul simț și cu logica elementară. Publicistul e încredințat, cu o fermitate de nestrămutat, că adevărul *istoric*, bazat pe izvoare documentare, ca și cel *moral* e de partea noastră.

Evidența prin ea însăși, de tip axiomatic, domină demonstrația și o face imparabilă.

Polemizând, chiar la începutul studiului *Basarabia*, cu cei care promovau ideea că „Basarabia este din numărul provinciilor cucerite cu sabia de ruși de la tătari și de la turci”, gazetarul afirmă tranșant: „Convingerea noastră este însă că, din veacul al patrusprezecelea începând, Basarabia n-a fost nici întreagă, nici în parte a turcilor sau a tătarilor, ci a unui stat constituit, neatârnat, deși slăbit și încălcat în posesiunile sale, a Moldovei.” (M. Eminescu, *Op. cit.*, p. 256)

Basarabia e vatră din vatra românească, e „jumătatea curată a țării Moldovei”.

În subcapitolul V al studiului, care se preocupă de veacul al

optsprezecelea, este invocat, de asemenea în termeni categorici, „dreptul nostru istoric asupra Basarabiei”, căci „oricâte picături de silnicie ar fi căzut în izvorul limpede” al acestui drept, „vremea a trebuit să mistuie și să le așeze și că de un rând de vreme încoace, izvorul a trebuit să curgă din nou limpede ca și înainte.” (*Ibidem*, p. 278)

Este subliniată mereu importanța „cestiunii Basarabiei”, care ajunge în ultima instanță „a fi o cestiune de existență pentru poporul român”. Pierderea Basarabiei e o problemă destinală, punând la încercare *încrederea în trăinicia poporului român*. „Rusia voiește să ia Basarabia cu orice preț: noi nu primim niciun preț. Primind un preț, am vinde și noi nu vindem nimic”, spune el cu același aer categoric în [„*Cestiunea retrocedării*”].

Eminescu revine la „cestiunea Basarabiei” într-o serie de articole din 1878 prin care răspunde la intențiile Rusiei, care a anexat Basarabia în 1812, de a reanexa și bucașica recăpătată cu mare greu la 1856. Argumentele sunt reluate cu insistență: n-a fost cucerită de ruși cu sabia de la turci și tătari și n-a făcut parte niciodată din trupul Rusiei; a fost locuită tot timpul de români agricultorii care formează și azi (la 1878 – n.n.) o populație românească compactă.

„Însuși numele Basarabiei țipă sub condeiele rusești, se menționează în [*Argumentul de căpetenie...*], căci Basarabia nu însemnează decât țara Basarabilor, precum Rusia înseamnă țara rușilor. România țara românilor (...) La începutul veacului al cincisprezecelea, sub Alexandru cel Bun, avem dovezi sigure și autentice că Basarabia era a Moldovei. Și pentru că să nu fie niciun fel de îndoială asupra acestei stăpâniri, întâmplarea a vrut ca întreg cursul veacului pârălabii *Cetății Albe, a Chiliei și a Hotinului* să iscălească alături cu Domnii țării hrisoavele Sfatului coroanei moldovenești. Hotinul e însă tocmai în vârful cel mai spre nord al Basarabiei actuale rusești. Cetatea Albă se află la gurile Nistrului, Chilia la gurile Dunării, încât orice document din acea vreme rezumă în aceste trei nume carta Basarabiei întregi și proprietatea Moldovei asupra-i.” (*Op. cit.*, vol. 2, p. 94-95)

Revenind la poezia eminesciană convergentă cu publicistica, se cere să consemnăm o reacție incendiară contra înstrăinării pământului basarabean în fragmentele colaterale *Doinei*, scrisă cu ocazia dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare la Iași în ziua de 28 iunie 1883: „De la Nistru pân' la Tisa / Tot românul plânsu-mi-sa / Că nu poate străbate / De atâta străinătate”; „Auziți cum strigă slabii / Și umiliții către noi / E glasul blândeii Basarabii / Ajunsă-n ziua de apoi”; „Nu e destul că oamenii de-origine barbară / Moșia-n jumătate nemernic ne-o furară / Că între Prut și Nistru pe olatele bătrâne / Domnesc pe neam și țară calmuci cu cap de câine...”

În poemul nefinisat *Horia*, Ardealul e reprezentat, ca și Bucovina, ca

și Basarabia, într-o aură de basm, într-un cadru intens romanticizat constituit dintr-o proiectare supradimensionată a eroului, comparat cu Carpații pe care stă călare și a cărui gânduri-tunete sunt angajate în dialog: „Eu am – zise-un tunet – suflet mare, greu, / Dar mai mare suflet bate-n pieptul său; // Fruntea-mi este albă ca de ani o mie, / Dară a lui nume mai mult o să ție. // – Na!ți suntem noi munții – zise-un vechi Carpat – / Dar el e mai mare, că ni-i împărat. // Atunci luna iese norilor regină, / fruntea lui cea pală roșu onsenină, // Că părea din munte diadem de rege. // Și un stol de vulturi muntele-ncongiu, / Cugetând că-i Joe, Dumnezeu lor. // Când în miezul nopții, cununat cu nymb, / Fulgere aruncă sus de pe Olymp”.

* * *

„Cestiunea Basarabiei” este abordată de Eminescu în contextul dezbaterii unor probleme grave determinate de situațiile politice deosebit de complicate din Europa și din întreaga lume. Articolele din „Timpul” se referă atât la evenimentele istorice concrete (sfârșitul Războiului cu Imperiul Otoman, încheierea Tratatului de Pace la San-Stefano, în martie 1878, care recunoaște independența României, desfășurarea Congresului de la Berlin din iunie-iulie 1878 care recunoaște independența României cu condiția schimbării articolului 7 din Constituție, reintegrarea Dobrogei în teritoriul național și cedarea celor trei județe din sudul Basarabiei – Bolgrad, Cahul și Ismail Imperiului țarist, proclamarea de facto a Independenței în Parlament, la 9 mai 1877, ridicarea României la rangul de Regat la 14/26 martie 1881), cât și la noile concepții asupra *statului*, pe care poetul îl privește nu ca pe un lucru convențional, ci ca „un produs al naturii”, „corpul” lui fiind reprezentat de spațiul geografic, iar „sufletul” de populația autohtonă. Din corpul statului român fac parte nu numai Muntenia și Moldova, ci și Transilvania, Basarabia și Bucovina, indiferent de faptul că se aflau sub stăpânirea unor imperii. Studiile lui Eminescu, după cum remarcă D. Vatamaniuc, „anticipă evenimentele din 1918.” (D. Vatamaniuc, *Eminescu și publicistica sa*, în Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IV, București, 2010, p. 9)

Adrian Dinu Rachieru include un capitol aparte, cel de-al VII-lea, intitulat *Eminescu și „cestiunea basarabească”*, în volumul său *Conviețuirea cu Eminescu* (col. „Eminesciana”, serie nouă – 18, Editura Junimea, Iași, 2013), remarcând că poetul practica un jurnalism politic, cu patos participativ, dezvoltând câteva linii tematice în textele sale publicate în „Timpul”, din care nu a lipsit problematica basarabească.

Ca „profet mâniaș”, Eminescu va trece, cu vervă pamfletară, de la „animalizarea” adversarilor la „demonizarea” lor, angajând „Timpul” în

ture campanii de presă.

Unul dintre cei demonizați este și liderul liberal I. C. Brătianu, „un agent al panslavismului”, socotit de Eminescu vinovat de pierderea Basarabiei. „Conectat momentelor de tensiune diplomatică, glosează exegetul timișorean, Eminescu-gazetarul a ieșit mereu la rampă, nepregetând a sluji și apăra ființa națională. Fiindcă acest nume (Basarabia) „singur este o istorie întreagă”, scrie poetul D. Vatamaniuc, oferind în *Basarabia, pământ românesc* un avizat comentariu al contextului, indicând acribios bibliografia izvoarelor, observa că studiul eminescian n-a avut, curios, ecou internațional, nici măcar ziarul *de Nord* n-a reacționat. Totuși, acest amplu excurs istoric reprezintă un adevărat „testament”, iar publicistica eminesciană, uluitoare prin diversitate și profunditate, confirmă spusele lui Călinescu, „divinul critic” notând că ea este „trăinică literar tot atât cât poeziile.” (*Op. cit.*, p. 146)

„Cestiunea Basarabiei” apare, așa cum am arătat sub diferite forme publicistice: de sumare note polemice, consemnări reportericești ale dezbaterilor parlamentare, de atitudini polemice însoțite de o solidă documentare și o înlănțuire piramidală platoniciană de argumente, de studiu istoriografic și sociologic amplu, precum serialul *Basarabia*, de reacții de întâmpinare la evenimentele și „mișcările” din Rusia, la articole tendențioase din presa rusească, la demersurile diplomației țariste cu privire la retrocedarea Basarabiei către Imperiul țarist (în acest sens poetul va consemna ironic că, pentru emisarii țariști lumea începe în 1812, o dată cu anexarea ei). Am văzut că Basarabia apare și în proiecțiile lirice și dramatice din *Decameronul* de tinerețe și în variantele *Doinei*.

Florilegiul de față, oferit de Editura „Știința”, își propune să cuprindă toate aceste texte eminesciene care ne dovedesc că el avea în cel mai înalt grad, sprijinit și de o verticalitate deontologică de adevărat și, bineînțeles, genial gazetar, conștiința că nu e problemă politică „încâlcită”, ci una *existențială*, care amenință însăși trăinicia ființei românești.

MONOGRAFIA – 70 de ani de program în limba română la Radio Novi Sad (1949-2019)

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ
Universitatea din Novi Sad, Serbia

Monografia despre cei 70 de ani de program în limba română al Postului de Radio Novi Sad, și anume din anul 1949 și până în anul 2019, este un studiu care ne-a lipsit cu desăvârșire în acest spațiu geografic.

Până acum nimeni nu a prezentat în acest fel și cu atât de multe informații circumstanțele în care a luat naștere și a funcționat Redacția programului informativ în limba română a Radioului Novi Sad, de la înființare și până în zilele noastre.

Acest studiu științific semnat de Lucian Marina, este structurat în așa fel încât cuprinde toate aspectele posibile ale lucrării, apoi analiza, sinteza, precum și evaluarea celor mai importante activități din cei 70 de ani de difuzare a programului în limba română pe undele Postului de Radio Novi Sad.

Autorul și-a bazat cercetările, în primul rând, pe experiența proprie de salariat, timp de un deceniu al Redacției Române a Postului de Radio Novi Sad și colaborator permanent al acesteia, precum și pe experiența de trei decenii de redactor al programului în limba română a Televiziunii Voivodinei. De mare ajutor au fost și experiențele colegilor, precum și documentele existente despre istoria radioului în fosta Iugoslavie și despre momentele de început ale radioului Novi Sad.

Folosind o bibliografie destul de bogată, despre dezvoltarea radioului în lume și în țara noastră, precum și materialul bogat din arhivele Redacției Române, autorul a prezentat o imagine adevărată despre informarea comunității române din Voivodina și nu numai.

Emisiunile, care au fost difuzate la radio în anii cincizeci ai secolului trecut, erau puține la număr și în special au prezentat informații despre cele mai recente evenimente din localitățile de la noi, cu populație românească.

Redactorii și ziariștii, care au muncit în Redacția Română RNS, au fost cunoscuții intelectuali de la noi, care și-au părăsit locurile natale pentru

a veni la Novi Sad, pentru a împărtăși experiența și cunoștințele lor cu ascultătorii români de la sate.

Autorul a structurat cartea în mai multe capitole: 1. *Istoria radioului în lume*; 2. *Dezvoltarea radioului în Iugoslavia*; 3. *Începutul activității Postului de Radio Novi Sad (1949)*; 4. *Dezvoltarea tehnico-tehnologică a Postului de Radio Novi Sad*; 5. *Dezvoltarea structurii programelor*; 6. *Activitatea Redacției informative a programului în limba română a Postului de Radio Novi Sad*; 7. *Redacția comună a programului în limba română a Postului de Radio TV Novi Sad (1971-1981)*; 8. *Redacția programului instructiv și cultural-artistic în limba română*; 9. *Redacția programului muzical în limba română (muzică populară, distractivă, clasică)*; 10. *Teatru la microfon, în limba română*; 11. *Correspondenții și colaboratorii externi ai Redacției programului în limba română a Postului de Radio Novi Sad*; 12. *Colaborarea Redacției Române RNS cu posturile de radio din străinătate*; 13. *Cercetarea programului și auditoriului – Serviciul și Centrul de cercetare a programului*; 14. *Analiza programului cultural în limba română pe undele Postului de Radio Novi Sad*; 15. *Undele pentru difuzarea programului Postului de Radio Novi Sad – în trecut și în zilele noastre*; 16. *Acoperirea teritorială cu programul Postului de Radio Novi Sad*; 17. *„Memorie colectivă”, evocarea amintirilor și povestirile angajaților ai Postului de Radio Novi Sad*; 18. *Premiile angajaților Programului în limba română al Postului de Radio Novi Sad*; 19. *Album Foto*; 20. *Literatură*; 21. *Biobibliografia autorului*.

Din conținutul *Monografiei*, despre activitatea postului de Radio Novi Sad din 1949 și până în 2019, vedem că autorul prezintă dezvoltarea tehnică a radioului, ceea ce este foarte important din punctul de vedere al cunoștințelor despre modernizarea treptată a radioului, până la structurarea programului în limba română.

Monografia oferă informații importante și despre perioada în care mass-media electronică a avut o importanță deosebită și când toți angajații erau conștienți de responsabilitatea pe care au avut-o pentru fiecare cuvânt vorbit și difuzat. Autorul Lucian Marina a realizat și o retrospectivă a celor mai importante momente ale dezvoltării tehnologiei radio, până la tehnologia digitală a radioului.

Dacă perioada monopolului posturilor naționale de radio, în epoca socialismului, a dictat un tip nou de program, în conformitate cu planul deja stabilit și controlat, democratizarea în sfera radio a dat naștere unei noi perioade, a diversității. Această diversitate nu a adus întotdeauna un program de radio mai bun. Au existat aici multe rătăcirii, în profilarea posturilor de radio: de la suprimarea gustului publicului, la subordonarea

programului la agenții publicitari sau la alte presiuni. Din acest motiv, posturile de radio naționale oferă informații în limba română, deschizându-se treptat noi orizonturi, conținutul programului devenind mai divers, pe lângă informații din viața politică și socială, au fost înființate emisiuni care oferă știri și din viața economică, culturală, teatrală, sportivă etc.

În capitolul dedicat programului de radio în limba română al Postului de Radio Novi Sad, autorul a pus accentul pe cele mai importante momente din dezvoltarea redacției în limba română, când a fost propus ca postul de radio din Novi Sad să se „dezvolte ca o instituție comună a minorităților naționale din Voivodina care au aceleași drepturi și nu ca un centru cultural informativ al minorităților naționale”.

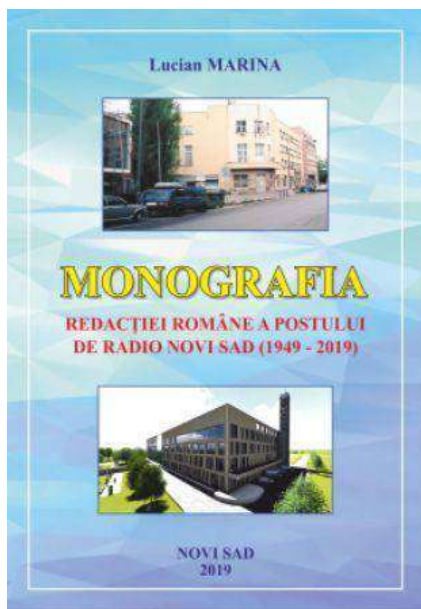
Primele emisiuni în limba română au fost realizate de Ion Marcoviceanu, iar cele mai audiate emisiuni din domeniul culturii au fost emisiunile redactate de Miodrag Miloș, Slavco Almăjan, Pavel Gătăianțu etc. În acest context putem aminti emisiunile „Radiospectru” (redactor Petru Cârdu), „Cadran cultural” (redactor Ioan Baba), „De vorbă cu artiștii amatori” (redactor Petru Ardeleanu-Rista), „Cuvânt și muzică” (redactor Felicia Marina Munteanu), „Radiodivertisment” (redactor Dimitrie Miclea) etc. În special au fost ascultate emisiunile: „Sâmbăta pe unda medie”, redactată de Costa Toader, mai târziu de Florin Țăran, Steluța Barbu, Lucian Marina, Ioan Baba, Traian Todoran, Ana Niculina Ursulescu; apoi „Panorama culturală” redactată de Teodor Munteanu iar, apoi, și de Felicia Marina Munteanu. „Emisiunea pentru ascultătorii de la sate” a fost redactată de Ilie Dolinga, Vichentie Idvorean, Nicolae Barbulov, Ștefan Marina, Ion Damian-Zaza, Lucian Coracu, Gheorghe Ureche, Petru Onciu, Lucian Marina, Valeriu Rodean, Georgeta Secoșan, Vichentie Iovanovici. Emisiuni au redactat și Ana Lotrean, Aurelia Isac, Mirela Frățilă, Mariana Olar, Daniel Onciu, Cristian Scumpia, Loreta Birgean ș.a.

Astăzi, programul provincial al postului public este în funcția satisfacerii diferitelor nevoi ale ascultătorilor: de la programul informativ-politic, la cel de divertisment și cultural-educativ.

Programul Postului de Radio Novi Sad se difuzează în limba sârbă (RNS 1), în limba maghiară (RNS 2) și în limbile minorităților naționale (RNS 3), inclusiv în limba română.

Bineînțeles, o *Monografie*, cum este aceasta, și care cuprinde o mulțime de informații, nu ar fi fost completă dacă nu ar fi documentată cu imagini. Iar, autorul s-a decis să publice multe fotografii-documente din arhiva proprie și a colegilor. Fotografiile arată, în mod clar, bogata activitate culturală și informativă a Radioului Novi Sad, în cele șapte decenii de activitate.

MONOGRAFIA – 70 de ani de program în limba română la Radio Novi Sad (1949-2019) este un studiu de referință, o carte de mare importanță pentru istoria informării publice în limba română, în funcția păstrării identității naționale a românilor din Voivodina.

MODALITĂȚI DE FORMARE A NEOLOGISMELOR ÎN ROMANELE LUI GEORGE CĂLINESCU

FORMING MODALITIES OF NEOLOGISMS IN GEORGE CĂLINESCU'S NOVELS

Prof. dr. Laura ORBAN

Inspectoratul Școlar Județean Arad

Abstract

Word formation is an extremely attractive field for Romanian linguists. In George Călinescu's novels we find many new derivatives, which constitute neologisms of Latin-Roman origin. The study captures examples of terms formed by derivation with suffix, prefix, double prefix and parasynthetic derivatives, emphasizing the modernity of George Călinescu's text.

Résumé

La formation de mots est un domaine extrêmement attrayant pour les linguistes roumains. Dans les romans de George Călinescu, nous trouvons de nombreux nouveaux dérivés qui constituent des néologismes d'origine latino-romaine. L'étude prend en charge des exemples de termes formés par dérivation avec suffixe, préfixe, préfixe double et dérivés parasynthétiques, en insistant sur la modernité du texte de George Călinescu.

Rezumat

Formarea cuvintelor constituie un domeniu extrem de atractiv pentru lingviștii români. În romanele lui George Călinescu întâlnim numeroase derivate noi, ce constituie neologisme de origine latino-romană. Studiul surprinde exemple de termeni formați prin derivare cu sufix, prefix, dublă prefixare și derivate parasintetice, accentuând modernitatea textului călinescian.

Keywords: *neologisms, derivation, suffixes, prefixes, double prefixes, parasynthetic derivatives*

Mots-clés: *néologismes, dérivation, suffixes, préfixes, préfixes doubles, dérivés parasynthétiques*

Cuvinte-cheie: *neologisme, derivare, sufixe, prefixe, dublă prefixare, derivate parasintetice*

Formarea cuvintelor constituie un domeniu extrem de atractiv pentru lingviștii români, deoarece reprezintă unul dintre capitelele cele mai importante ale unei limbi. Numeroși cercetători precum Al. Graur, care a coordonat un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică din București, Al. Rosetti, Ion Coteanu, Iancu Fischer, G. Ivănescu, Th. Hristea ș.a. au redactat lucrări valoroase, adevărate repere în studiul aprofundat al limbii române. În ultima vreme, derivarea cu afixe a reținut tot mai mult atenția lingviștilor români, fapt care se explică atât prin importanța care se acordă studierii lexicului în general, cât și prin necesitatea de a depăși un stadiu, devenit întrucâtva desuet al cercetării acestor elemente formative lexicale. Opera literară a lui George Călinescu a beneficiat de interesul analiștilor, iar virtuțile acesteia, lăsându-se desfoliate, au rezonat sintetic în texte care au evidențiat originalitatea și spiritul inconfundabil al stilului călinescian. Numeroase eseuri incitante au identificat un elegant mixaj între impresia și expresia discursului, între subiectivism și obiectivitate, deschizând nișe de interpretare și închizând destule supape textuale. Pe linia unor astfel de realizări se înșiruie problematica propusă în studiu, care reliefează un text călinescian provocator și extrem de actual, atât din perspectiva lingvistului, cât și a stilisticianului. Astfel, în romanele călinesciene întâlnim numeroase derivate noi, ce constituie neologisme de origine latino-romanică.

a). **Cu sufixe.** Există numeroase greșeli în dicționare legate de insuficienta atenție acordată derivării cu sufixe. Câteva exemple relevante în acest sens apar semnalate în lucrarea lui Th. Hristea *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968, p. 120. Semnalăm prezența unui mare număr de derivate, pe care le vom grupa ținând seama de sufixele cu care acestea s-au format în interiorul limbii. Unele sufixe se dovedesc mai productive, mai des putând fi întâlnite în creația călinesciană, altele, fiind neologice, au o circulație mai restânsă.

Forme neologice, care se pot observa la G. Călinescu, le sesizează și G. Ivănescu, menționând că prozatorul utilizează forma umilitate pentru umilință, un derivat creat în secolul al XIX-lea din neologismul *umil*, de origine franceză, dar și latină-italiană, spune autorul, din latinescul *humilis* și, probabil, italianul *umilita*. El consultă DLRM, unde observă că acest cuvânt apare rar, deci și înainte de Călinescu. După același model, se mai poate aminti termenul feudalitate pentru feudalism, un împrumut din franceză și italiană. Scriitorul trebuie în permanență să facă o alegere, să renunțe la termeni pe care nu consideră că-i poate insera în lucrarea sa. Însuși Lucrețius se plânga de sărăcia limbii, de acea „*egestas linguae*”. Acest sentiment îl vor avea, în literatura română, scriitori precum Ion Budai-Deleanu, Mihai Eminescu sau Lucian Blaga. Expresia aleasă de omul de litere are atributele unicității, căci termenii aleși trebuie să conțină puteri sugestive.

Cartea nunții oferă numeroase exemple în care se întrebuințează împrumuturi, în special din franceză, dar adaptate după modelul latin, terminate în **-itate**. Dintre acestea amintim: *austeritate, curiozitate, demnitate, fixitate, friabilitate, intimitate, lividitate, luciditate, masculinitate, onctuositate, perpendicularitate, perversitate, prosperitate, realitate, religiozitate, senilitate, solidaritate, umiditate, voracitate*. După acest model, apar termeni noi, în aceeași lucrare citată, pe care îi considerăm inovații create prin analogie cu modelele anterior amintite: *carnalitate, lacrimozitate, ondulozitate, sincronitate*. Alți termeni împrumutați, a căror trimitere exactă o regăsim în lista amintită, sunt *amabilitate, animozitate, austeritate, autoritate, aviditate, banalitate, benignitate, brutalitate, calamitate, capacitate, combativitate, complexitate, complicitate, contabilitate, contrarietate, cordialitate, cupiditate* etc. Derivate formate cu acest sufix sunt: *fermitate* < *ferm* + suf. **-itate**, după fr. *fermeté*, *inventivitate* < *inventiv* + suf. **-itate**. După acest model vor fi formați termenii *lacustritate, diafanitate, emoționabilitate*. Preferința pentru acest tip de derivate se explică prin faptul că oferă, cel mai adesea, un sens concret. Sufixul neologic este dubletul vechiului **-ătate** < lat. *-itatem*. Originea sufixului în limba română este multiplă, el derivând substantive abstracte de la teme adjectivale. Multe din derivate sunt greoaie, dar au meritul de a evita utilizarea unor perifraze. *Absconditate* e un termen ce apare în stilul publicistic, alături de adjectivul *abscons*, fiind, după opinia lui Th. Hristea, o creație personală: „Nici tirade, nici redondanță, ci vibrație lirică și o anume absconditate a simbolurilor...” (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 782, col. 2). Dacă unii termeni sunt împrumutați, precum: „Priviți ce reflexe are, ce limpiditate” (*Scrinul*

negru, Editura Minerva, București, 1987, p.220) din fr. *limpidité* sau: „Dumnealui e tovarășul Vasile, decorat cu Ordinul muncii, adevărat erou de energie și intrepiditate” (*Scrinul negru*, 1987, p.675) din fr. *intrépidité*, apar termeni construiți, în special substantive provenite din teme adjectivale cu ajutorul sufixului **-itate**: „Nu mă interesează ilustritatea lui” (*Scrinul negru*, 1987, p.418) sau „Vizitatorii se ridicară și începură să se îndrepte spre ușă, făcând civilitățile de rigoare Hangerlioaiicii” (*Scrinul negru*, 1987, p.164). Aceste derivate sunt resimțite ca pretențioase, livrești, numai așa se poate explica marea apetență a prozatorului în utilizarea lor, chiar și atunci când puteau fi înlocuiți de temeni comuni, ca în exemplul: „Impresia asupra bazinurilor asimetrice cu pretenții de lacustritate naturală” (*Bietul Ioanide*, EPL, București, 1965, vol. I, p. 27). O inovație interesantă o remarcăm în cazul: „Dar ideea de a brava pe Lola, alimentată în fond și de o incontentabilitate a lui față de multiplicitatea aspectelor feminine care îl făcea să găsească firesc haremul, îl tentă” (*Cartea nunții*, Editura Minerva, București, 1978, p. 149).

O altă categorie de termeni sunt formați cu ajutorul sufixului **-os**, precum: *calcaros*<calcar + suf. -os, *funinginos*<funingine + suf. -os, *merituos*<merit + suf. -os, *mucegăios*<mucegai + suf. -os, *grezios*<gresie + suf. -os.

Termeni formați prin derivare cu **-ist** sunt des întâlniți în operele călinesciene: *clasicist* <clasic + suf. -ist, *politicianist* <politician + suf. -ist.

Cuvinte formate cu sufixul **-bil** apar mai rar: *ajustabil* <ajusta +suf. -bil, *penetrabil*<penetra+ suf. -bil. În citatul: „Numai cu copaci răsfirați spre cer, îndeosebi cu pini, rarefiabili aci din cauza soarelui” (*Scrinul negru*, 1987, p. 424) apare termenul format din rarefia +suf. -bil. Într-un alt exemplu: „Dragostea bărbatului are în ea ceva incoercibil și de la sine motivabil” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 203) derivatul e format din motiva +sufix **-bil**.

Sufixul **-oid** apare în lucrările călinesciene în exemple precum *liricoid*, *imbeciloid*, *genialoid*, *loessoid*. Termenul *liricoid* e semnalat de Emil Petrovici, care-l consideră o „inovație” nefericită, precum lirizant și liricizează, dar și de Th. Hristea. Termenii au fost creați prin analogie cu forme împrumutate, de regulă din franceză, precum în: „Pomponescu examina dimineata și seara în sufragerie un termometru așezat afară, în dreptul geamului, și un barometru aneroid de perete” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 278), din fr. *anéroïde*.

Sufixul **-esc**, de origine italiană și spaniolă, duce la alcătuirea unor termeni noi, precum *antonpannesc*, *buridanesc*, *nastratinesc*: „Tratativele între dona Garonça călugărița și Trotaconventos înfățișează o comedie

superioară la modul antonpannesc, obiectiv” (*Impresii asupra literaturii spaniole*, ed. I, București, 1946, p. 153). Acest procedeu prin care se derivă adjective de la numele proprii cu ajutorul sufixului –esc apare des în limbajul criticii literare. Tot împrumuturi din limba spaniolă ar trebui considerați termenii *cervantesc*, *donjuanes* din *Impresii asupra literaturii spaniole*, ce au drept corespondent *cervantesco*, *donjuanesco*, dar și *giottesco*, *tizianesc* din *Cronicile optimistului*, în limba italiană existând *giottesco*, *tizianesco*. Termenul *michelangiolesc* < it. *michelangiolesco* e un derivat întâlnit deseori, sub forma „voluptăți michelangiolești” în *Istoria literaturii române...*, „mușchi michelangiolești” în *Studii și conferințe*, dar și „dinamică michelangiolescă” în *Cronicile optimistului*. Theodor Hristea consideră că neologismele de origine italiană „la G. Călinescu acestea sunt mult mai numeroase decât ne-am închipuit și ar merita o cercetare aparte, chiar dacă unele din ele sunt, în mod vizibil, inutile și nici nu au intrat în limbă”. Termenii *camaraderesc* < *camaraderie*+suf. –esc, *obștesc* < obște + suf. –esc, *funambulesc* < fr. *funambulesque*, primii fiind o creație internă, iar ultimul un împrumut, au fost citați pentru a demonstra că apar și elemente care au ca bază limba franceză. Un alt derivat din substantivul *faun* și sufixul –esc apare în: „Ochii ei erau tot așa de negri și pătrunzători, însă mari și cu un râs faunesc în funduri” (*Scrinul negru*, 1987, p.389).

Sufixul –istic este supus analizei de către Iorgu Iordan în SCL, XV (1964), nr. 4, p.416, ajungându-se la concluzia că –istic este o variantă a lui –ic și că a luat naștere prin alipirea acestuia la teme în –ist. Un împrumut călinescian, din limba italiană, este termenul *realistic* < it. *realistico*, fiind creații termeni precum conținuistic, cu sensul de „privitor la conținutul unei opere”, sau foiletonistic. Sufixul nu ar trebui considerat o simplă variantă a lui –ic, el fiind extras din împrumuturi de origine franceză, italiană, germanică. Alte substantive derivate sunt *calendaristic* < *calendar* + suf. –istic, *urbanistic* < *urban* + suf. –istic., *ocultistic* < *ocult* + suf. –istic, *portretistic* < *portret* + suf. –istic, *propagandistic* < *propagandist* + suf. –ic, spre deosebire de statistic împrumutat din fr. *statistique*, germ. *Statistik*, *statistisch*, eufemistic creat după modelul aforism – aforistic, cf. germ. *euphemistisch*, lingvistic împrumut din fr. *linguistique*. În exemplul: „Nu credea în oculistică, dar nu credea totodată nici în raționamentele asupra evenimentelor câtă vreme nu se confirmau” (*Scrinul negru*, 1987, p. 348), găsim un nou derivat format din *ocult* +suf. –istic.

Sufixul neologic de nume de agent –or derivă substantive nume de agent și se adaugă exclusiv la teme verbale. Originea sa este franțuzească (<eur), el fiind sinonim cu sufixul –tor. „Copiii pierd sentimentele gingașe, devin șantajori” (*Studii și conferințe*, ESPLA, București, 1956, p. 252). Se

observă, în evoluția limbii, că termenul șantajor va fi înlocuit de șantajist. Extrem de productiv se dovedește a fi sufixul **-os**, care poate fi întâlnit în numeroase exemple de neologisme călinesciene, precum: „Palpându-i fructului carnea sămânțoasă” (*Cronicile optimistului, Despre răi*, EPL, 1964, p.117 jos), „Uscăciune pergamentoasă a pielii”, realizând o imagine plastică, cu trimitere la vizual și tactil, „Un om negru, înconjurat de câțiva tineri funingioși” (*Scrinul negru*, Editura Minerva, București, 1960, p.718), „Fabrica Glucozei o luă spre stânga, între o groapă smârcoasă și marginea lacului Floreasca” (*Scrinul negru*, 1960, p.46), un compus original sau „Indolenta ședea în fața pianului și întocmind câteva acorduri își acompania solfegieri vocale de fantezie, intonând când mai stins, când mai tempestos” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 228).

Prezența sufixului neologic **-onal** în formarea diferiților termeni a fost analizată de Laura Vasiliu într-un articol intitulat *Sufixul -(i)on*, publicat în SMFC, vol. II, p. 179-180. Sufixul este atașat unor adjective împrumutate din franceză, italiană, latină sau germană. Neologismele cunosc două forme, una cu sufixul **-iune** și una cu **-ie**, forma scurtă impunându-se în defavoarea celorlalte. Așa este cazul lui *emoțional* < emoție + suf. **-onal**, cf. germ. emotional.

Noul sufix **-log** a fost desprins din numeroasele neologisme împrumutate, dintre care semnalăm *antropolog*, *arheolog*, *biolog*, *geolog*, *grafolog*, *ideolog*, *meteorolog*, *psiholog*, *sociolog*, *stomatolog*. După aceste modele este format și *patolog*, derivatul regresiv din *patologie*.

Nu puteau să lipsească **sufixoidele** din opera călinesciană. Aceste false sufixe țin de limbajele culte și specializate. Întâlnim termeni ca germanofob, unde sensul lui **-fob** este de „cel care urăște, nu poate suferi, se ferește de...” În acest sens, cităm un compus original: „Bolnavi de momumentofobie” (*Scrinul negru*, ESPLA, București, 1960, p. 112). La popul opus apare **-fil**, care are sensul de „iubitor” în *bibliofil*. Cele mai productive sufixoide din creația călinesciană sunt **-grafie**, „consemnare” ce apare în exemplele *bibliografie*, *etnografie*, *monografie*, *caligrafie*, *topografie*, precum și **-log**, „specialist”, în exemplele *antropolog*, *arheolog*, *biolog*, *geolog*, *grafolog*, *ideolog*, *meteorolog*, *patolog*, *psiholog*, *sociolog*, *stomatolog*.

Sufixul **-bund** apare și el în opera călinesciană. O formație concepută în spirit latinizant este adjectivul *meditabund*, din „- Și ce-ai acolo? se informă distrat Ioanide, plimbându-se meditabund de-a lungul salonului” (*Scrinul negru*, 1960, p.789). Adjectivul latinesc *meditabundus* cu sens „care meditează, meditând”, dobândește o nuanță stilistică specială, deoarece sufixul **-bund** se asociază cu alte formații împrumutate, de genul

muribund, furibund, implicând ideea de tensiune, dramatism, pe care n-o conține gerunziul meditănd.

b). **Cu prefixe.** Dintre problemele numeroase pe care le ridică derivarea cu prefixe, amintim doar clasificarea prefixelor, delimitarea temei lexicale, calcul lingvistic prefixal și productivitatea formanților prefixali. Ne vom opri numai asupra prefixelor care implică prezența unui termen neologic. Prefixele internaționale apar în limbajele savante românești. De regulă, ele nu sunt create pe teritoriu românesc, dar au pătruns în limbajul literar standard datorită faptului că intră în serii, fiind recunoscute în accepția lor originală. O parte din aceste prefixe le semnalăm și în lista amintită.

Prefixul latin **ab-** ce arată mersul în afară, apare în: „Calmul fiind o iluzie a oamenilor abstrăși de punctul acut al vieții” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 246).

Prefixul grecesc **arhi-** redă ideea de superioritate, gradul cel mai înalt în care se manifestă ideea din cuvântul înaintea căruia este așezat. Arhidiacon indică poziția înaltă a unui prelat, este utilizat în ierarhia bisericească.

Sufixul latinesc **bi-** cu sensul de dublu, doi, apare în termenul bifer, termen de origine necunoscută, folosit în arhitectură, ce denumește o fereastră împărțită în două printr-o colonetă.

Circum- apare în termeni precum *circumspect* sau *circumstanță*, ambii fiind livrești: „Astfel, Floreștii, Corneștii, Ghiculeștii erau adevărații titulari, după ea, ai locurilor circumvecine lacurilor” (*Scrinul negru*, 1987, p. 270).

Prefixele de origine latină cu sensul „împreună, împreună cu” **con-**, **com-**, **co-** apar în termeni precum: *coexista*, *colabora*, *combatant*, *comemorare*, *comuniune*, *conceda* etc. Ei sunt numeroși, după cum se poate observa și din exemplele de mai jos: „De când i-a murit fata, s-a schivnicit (convorbeau Pomponescu și Smărăndache)” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 284). Un alt verb care ilustrează ideea de cooperare apare în: „Îndată ce o servitoare pleacă, o scoate din clasa a treia și o trece în clasa a patra, a persoanelor care conlucrează temporar cu mine” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 13), dar prefixul este funcțional și în cazul formării unui substantiv: „Caty scrută pe conlocutoare” (*Scrinul negru*, 1987, p. 416).

Des- sau **de-** servesc la modelarea unor împrumuturi romanice ca: *decadență*, *decapita*, *declama*, *deconcertant*, *deconsilia*, *defavorabil*, *degenerat*, *degradat*, *delega*, *demineralizare*, *demoraliza*, *denatura*, *denegație*, *denominație*, *denota*, *denudare*, *depersonalizat*, *deplora* etc. Exemple sunt numeroase, dar cităm câteva pe care le considerăm reprezentative: „Ciocârlan făcu o denegație cu capul” (*Scrinul negru*, 1987,

p. 376), „Denudarea era încă iluzorie” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 312), „Când soneria telefonului zbârnâia, fenomen foarte rar, nu se mai ridica să răspundă, și dacă venea subreta, cu un semn al mâinii o deconsilia să meargă la aparat” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 272) sau: „Actorii veneau cu un fel de măști pe față, nu aplicate, ci obținute printr-o grimă schematică, ce depersonaliza figura” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 247), persona, „mască” fiind un termen folosit adesea în lumea teatrală la Plaut.

Prefixul latin **ex-** cu sensul de „scos din, în afara...” poate fi semnalat în neologismele călinesciene: *exacerbat*, *exclama*, *excomunicare*, *expulzat*, *expunere*, *exteritorial*. „Ioanide constatare că sentimentele lui pentru Mini se expurgau de orice dorință” (Scrinul negru, 1987, p. 199). Termenii *extraconjugală* și *extravagant* conțin prefixul **extra-** cu sens „exterior, în afară”. Un alt exemplu este: „Trecură la saramurile foarte piperate, pe care madam Valsamaky le excomunică” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 24), termen foarte pretențios, livresc și justificabil conform contextului ce conține termeni eclesiastici.

Grecescu **hiper-** îl regăsim în *hiperboreene*, desemnând pe cel care trăiește la extremitatea de miazănoapte a globului pământesc.

De departe, cel mai productiv prefix pe care îl recunoaștem în neologismele călinesciene este **in-**. Prefixul savant a devenit ușor de recunoscut în perechi de cuvinte ca *acceptabil* – *inacceptabil*, *accesibil* – *inaccesibil*, *adaptabil* – *inadaptabil*, *amic* – *inamic* etc. În consecință, au apărut o serie de dublete precum *inadaptabil* – *neadaptabil*, *inadaptat* – *neadaptat*, *impolitețe* – *nepolitețe*, *intraductibil* – *netraductibil* etc. „Fenomenul invers, de atașare a lui **in-** la o temă neîmprumutată, nu se întâlnește nici accidental, ceea ce dovedește că distribuția lui **ne-** și a lui **in-** este diferită, ultimul rămânând numai în sfera limbajelor savante, în timp ce primul pătrunde și în această sferă”. Sesizăm existența unui număr mai restrâns de substantive formate cu ajutorul acestui prefix: *inamic*, *inaptitudine*, *incapacitate*, *incompatibilitate*, *incompetență*, *incomprehensiune*, *inconsecvențe*, *inconveniențe*, *indelicatețe*, *indispoziție*, *infidelitate*, *infiltrație*, *inimiciții*, *insomnie*, *instabilitate*, *insuficiență*, *intangibilitate*, *intemperențe* ș. a. Câteva exemple în care prefixul ajută la formarea negației sunt: „Mormăind câteva cuvinte ininteligibile” (Scrinul negru, 1987, p. 466) sau „Devine sublim prin forma lui, atunci extravagantă și inuzuală” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 197), prefixul având aceeași valoare ca și **i-**, precum arată exemplul: “Adorație ilimitată pentru valoarea idolului său” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 78).

Latinescul **inter-** cu sensul de „între, dintre, în corelație cu” îl regăsim în construcții precum: *intercesiune, intercostale, interlocutori, intermediu, intermediar* ș. a.

În introducere, sesizăm prezența lui **intro-**, cu sensul latin de „înăuntru, în interior”. Un număr mai mare de construcții conțin prefixul **pre-**, *preaviz, preconceput, predicțiuni, preeminent, prefață, preistoric, prejudecăți, prematur, prevederi, preveni, prevesti*, păstrând în alcătuire sensul de „înainte de”. Un mod similar de ilustrare a ideii se realizează cu ajutorul prefixului **ante-**: „Lipsise și noaptea antecedente” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 130), sau **pro-**: „Smărandache, din politeță, proroga data prăbușirii capitalismului” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 310).

Latinescul **sub-** având sensul de „dedesupt”, „în raport de subordonare cu” apare în *subaltern, subaprecia, subconștient, subestima, subfebril, subjuga, subsecventă, substrat, suburbie*. Amintim alte două prefixe latine, mai puțin utilizate în derivarea neologismelor călănesciene: **tri-**, apare în *triton* și **ultra-** cu sens de „dincolo de o anumită măsură” în *ultraamabil*. Valoarea de superioritate a latinescului **supra-** e păstrată în *supraalimentație* și *supranatural*.

După cum era de așteptat, la un prozator ce utilizează un limbaj savant vom întâlni și o serie de **prefixoide**. Diferența dintre prefixe și prefixoide este mult mai mică decât cea dintre sufixe și sufixoide, dar se consideră că acei termeni care în limba lor de origine sunt cuvinte trebuie tratați diferit de cei care în latină sau greacă sunt prefixe. Dacă în cazul prefixelor predominau cele de origine latină, majoritatea pseudoprefixelor utilizate de George Călinescu sunt de origine greacă. Grecescul **aero-** „privitor la aer, în legătură cu aerul” îl regăsim în *aeroplan*, în vreme ce grecescul **auto-** cu sens „de la sine, propriu, prin sine” apare în *autoexaminare, autoportret, autosugestie*. Termenii *biologic, biografie* conțin grecescul **bio-** „care privește viața”, după cum în *geologie* și *geometrie* regăsim prefixoidul **geo-** „care privește pământul”.

Alte neologisme care conțin prefixoide sunt: *hidropizie*, format cu grecescul **hidro-**, „referitor la apă”, *microcosm*, ce conține grecescul **micro-**, „mic”, telefonic, cu ajutorul lui **tele-** “departe”, *pseudoantice*, cu grecescul **pseudo-** “fals”: „Hangerliu se uită amuzat când la *pseudoofițer*, când la cartea de vizită” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 244).

Prefixoidul grecesc **mono-** “unul singur”, ce corespunde latinescului **uni-**, îl sesizăm în *monoclu, monograma, monologa*, după cum grecescul **poli-** „mulți”, care corespunde latinescului *multi-*, apare în *policrom* și *politehnică*.

c). **Cu dublă prefixare.** Derivarea parasintetică denumește formarea de cuvinte noi prin atașarea simultană a unui sufix și a unui prefix la același cuvânt-bază. În jurul acestei idei există o serie de discuții privind, după unii, atașarea succesivă, după alții simultană a prefixelor și sufixelor. O serie de astfel de termeni neologici apar și în opera călinesciană, fiind construiți pe modelul prefixul **in-**, **i-** + cuvânt de bază + –sufixul **-bil**: „Ura lui împotriva regimului era inextinguibilă” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 218), „Părănd a nu cunoaște nici unul dintre aspectele inavuabile ale vieții” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 124), „Fundul groapei era împărțit în cărări inextricabile” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 51), “În special madam Pomponescu-mamă dădea semne irecuzabile de debilitate mintală” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 240), „Se arăta intratabil până ce clientul se îndrepta spre ușă” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 350), „Sculptura lui cu ecusoane, frunze și volute era înrudită cu aceea a pupitrelor și jețurilor din bisericile baroce occidentale, mai frenetică totuși, de un țesut indiscernabil” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 15).

d). **Derivate parasintetice.** O serie de cuvinte noi se formează prin atașarea simultană sau succesivă a unui sufix și a unui prefix la același cuvânt-bază. Așa sunt termenii *încuietoare*, *îmbucurător*, *închipui*.

e). **Derivate regresive.** Printr-o analogie rezultă un cuvânt nou, caracterizat prin faptul că are înfățișarea unui termen-bază, deși el este derivat. Numai la analiza diacronică a termenului se pot clarifica problemele ridicate de asemenea vocabule. Termeni formați prin derivare regresivă sunt *neliniști*, *nemulțumi*, care derivă din *neliniștit* și *nemulțumit*. Acest lucru este susținut de numărul mare de adjective-participii cu *ne-*, cărora nu le corespund verbe: elixir magic”.

Concluzie

Neologismele au suscitat interesul cercetătorilor dintotdeauna. Fiind o problemă de eternă actualitate, subiectul neologismelor pare a fi inepuizabil. S-a pus adesea întrebarea dacă scriitorul este sau nu prizonier al propriei sale limbi. Dacă în limba maternă scriitorul pare a fi stăpân deplin, se repetă același lucru într-o altă limbă? De ce e nevoie să recurgem la limbi străine pentru a exprima realități specifice spațiului nostru? Scriitorul utilizează limba în procesul său creativ, dar limba ajunge să îl domine, să îl stăpânească, să îl plaseze într-un spațiu, să îi determine structura intimă. Orice scriitor dorește să își depășească condiția, de aceea lucrează asupra limbajului, căci doar acesta îi poate asigura nemurirea. Procesul trecerii într-o nouă limbă schimbă fundamental datele problemei. Poate că din această cauză scriitorii venerază limba, care devine însăși memoria unei națiuni. Scriitorul a fost întotdeauna nemulțumit de puținătatea cuvintelor pe care le

poate utiliza la un moment dat și, în nevoia sa avidă de exprimare cât mai concretă a unor imagini artistice, el folosește materialul lingvistic de care dispune, indiferent de natura lui. Înfruntarea este una cu limitele unui grad de civilizație. În acest sens, putem vorbi despre limbi privilegiate și despre limbi dezavantajate. Privilegiul nu se rezumă numai la nivelul asimilării unor termeni dintr-o anumită limbă, ci și la prioritatea pe care scriitorul o acordă unei anumite limbi sau culturi. Neologismele de origine latino-romană, utilizate frecvent de mulți intelectuali români exprimă dorința de sincronizare și la nivel lingvistic cu viața socială și culturală europeană, arată schimbarea spirituală și mentală pe care au parcurs-o. Lupta dintre neologismul necesar și cel „de lux” rămâne una extrem de disputată, mulți dintre termenii neologici considerați la un moment dat de prisos în limbă, impunându-se în vocabularul vorbitorilor, alții dispărând. Granița dintre util și non-util este extrem de fragilă, doar timpul și vorbitorii putând-o trasa cu precizie. Opțiunea scriitorului pentru un anumit termen este hotărâtoare. Acesta supune vocabulele unui proces de selecție, în dorința sa de a găsi termenul care să exprime cât mai nuanțat și profund gândirea și sensibilitatea sa artistică.

JUBILEUL 70 DE ANI DE ACTIVITATE A REDACȚIEI PROGRAMULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ A POSTULUI DE RADIO NOVI SAD, SERBIA. RADIO NOVI SAD LA CEAS ANIVERSAR

Jurn. Lucian MARINA

Societatea de Limba Română din Voivodina, Serbia

Radio Novi Sad, care și-a început activitatea la 29 noiembrie 1949, anul acesta, sărbătorește 70 de ani de existență, jubileu marcat și de Redacția programului în limba română a prestigiosului post de radio voivodinean.

Acum, când se prăznuiesc cele șapte decenii, de prezență în eter a informațiilor în limba română, în programul Postului de Radio Novi Sad, merită să fie consemnată nu numai pentru eternitate, importanța pe care a avut-o și o are această activitate jurnalistică, să facem o trecere în revistă a celor mai semnificative date privind istoricul Redacției Române și a rolului ei multilateral.

Având în vedere tradițiile culturale ale românilor din Serbia și în speță a comunității românești din Banatul Sârbesc, precum și bogatele experiențe, inclusiv în domeniul presei scrise și electronice, pe bună dreptate se poate afirma că mijloacele de radio-difuziune, ale românilor din Voivodina, au un rol important în viața de fiecare zi.

De la bun început, Programul în limba română la Radio Novi Sad, cât și programul TV Novi Sad în limba română, respectiv acum al Televiziunii Voivodinei, au avut o puternică înrăurire asupra unei bune părți a intelectualității române din Voivodina, dar și asupra maselor mai largi. Astfel, pregătirea și transmiterea programului Radio și TV în limba română poate fi socotită ca o revoluție spirituală. Ce-i drept, mulți nici nu au fost conștienți sau nici nu s-au gândit la acest aspect, ci doar la rolul informativ și eventual, la cel de păstrare a identității naționale. În special dacă s-a avut în vedere rolul inițial de mijloc de informare antistalinistă și de propagandă, în perioada de dezvoltare etatistă, socialistă. Însă, este cert că, odată cu

crearea condițiilor de informare în limba maternă, au fost deschise noi orizonturi, de culturalizare, de creație, de emancipare inclusiv a românilor în vremurile grele care au survenit în urma Celui de al Doilea Razboi Mondial, în perioada conflictului cu Biroului Informativ și a anilor grei de redresare a țării distruse.

Depanarea firelor trebuia să înceapă la 29 noiembrie 1949, când a început să funcționeze Postul de Radio Novi Sad, ba chiar și cu opt luni înainte de începutul activității acestui post de radio voivodinean, în baza Hotărârii, adoptată de Consiliului Executiv al Adunării Populare a Voivodinei.

Mai precis, Hotărârea privind înființarea Postului de Radio Novi Sad, a fost adoptată în ședința din 31 martie 1949 a Secretariatului Comitetului Executiv Principal al Adunării Populare a Voivodinei și anume prin Decizia nr. 7402/49. Mai concret, a fost înființată întreprinderea „Radio Novi Sad”, „o întreprindere economică de stat, de însemnătate deosebită pentru Provincie” a cărei misiune era „Pregătirea emisiunilor radio și a mesajelor de propagandă sonoră, asigurarea, vânzarea și repararea aparatelor de radio și a utilajelor pentru sunet-film”. De la adoptarea deciziei amintite și până la începutul emiterii programului Postului de Radio Novi Sad au decurs doar 7 luni și 28 de zile. Noul post de radio voivodinean și-a început activitatea, printr-o festivitate, care a avut loc la 29 noiembrie 1949, de Ziua Republicii Federative Populare Iugoslavia. Era acesta un succes deosebit, realizat după 8 luni de pregătiri minuțioase, în condiții grele, deoarece Iugoslavia a fost în blocada impusă de țările membre ale Pactului de la Varșovia. Astfel că, de la Subotița au fost aduse unele utilaje, de la postul de radio al amatorilor, iar cablurile au fost adunate din întreaga provincie.

Trebuie spus că tehnicianul Ladislav Grainer a reușit să construiască primul emițător, cu o putere de 0,5 KW și cu un radius limitat. Dar, totuși, acest emițător a fost deosebit de valoros, căci a transmis programul în diferite regiuni ale Serbiei. Programul acestui post de radio s-a putut audia și în străinătate, atunci când condițiile meteorologice erau favorabile.

„Din punct de vedere politic, economic și cultural, deschiderea postului de Radio la Novi Sad este de o mare însemnătate pentru întreaga noastră Provincie, în special dacă se știe că aici trăiește un număr mare de minorități naționale, care vor avea prilejul ca, în limba lor, să urmărească succesele pe care popoarele noastre le obțin în procesul de edificare a socialismului...”

Aceasta a scris ziarul „Slobodna Vojvodina”, la 27 noiembrie 1949, în articolul despre motivele înființării Postului de Radio Novi Sad, despre însemnătatea lui socială, precum și despre rolul sistemului de informare în

condițiile nou create. Ziarul „Slobodna Vojvodina” în numărul său de luni, 28 noiembrie 1949, a publicat programul, care urma să se transmită marți, 29 noiembrie 1949, pe undele medii de 201 metri, ale noului post de radio. Demn de reamintit faptul că, de la bun început, programul Postului de Radio Novi Sad s-a transmis în 5 limbi: sârbo-croată, maghiară, slovacă, română și ruteană.

În Grila de program, alcătuită de o comisie a Consiliului provincial al Frontului Popular pentru Voivodina a fost prevăzut ca programul să înceapă la orele 11.30 minute cu imnul țării și cu festivitatea de inaugurare a noului post de radio. Pentru orele 15.45 minute, a fost prevăzută transmiterea unui program de marșuri, în urma căruia ar începe programul în limba română.

Luni, 28 noiembrie 1949, între orele 16.00 și 18.00 au avut loc repetițiile, iar festivitatea de inaugurare a avut loc mâine zi, de Ziua Republicii.

Așadar, Postul de Radio Novi Sad și-a început activitatea festiv de Ziua Republicii, respectiv la 29 noiembrie 1949 și această zi s-a sărbătorit, ani de-a-rândul, drept Ziua Radio-televiziunii Novi Sad respectiv a RTV Voivodinei.

Exact la amiază, pentru prima dată în eter a fost transmis mesajul: „Aici Postul de Radio Novi Sad.” Apoi, Corul „Svetozar Miletić” din Novi Sad a intonat imnul țării, iar cuvântul de salut a fost rostit de Luka Mrkšić, președintele Consiliului Executiv Principal al Adunării Populare a Voivodinei. Corul a interpretat apoi și câteva melodii, fiind acompaniat de Filarmonica din Novi Sad. În prima emisiune, în limba română, a Postului de Radio Novi Sad au fost transmise „Știri” iar, apoi, renumita Fanfară „Turturica” din Mesici a interpretat „pe viu” un potpuriu de jocuri și cântece românești. Totodată, a fost transmisă și muzică ușoară românească.

Universul omului este, înainte de toate, o lume a informațiilor. Iar, radioul, ca un mediu deosebit, un „jurnal vorbit”, repede a ocupat un primat căci, în perioada postbelică și etatistă, a prezentat un avantaj, prin faptul că a oferit comunicările organelor de stat și de partid, dar și alte informații importante într-o formă mai simplă și mai agreabilă decât alte medii de comunicare. Totodată, membrii Redacției Române a Postului de Radio Novi Sad au depus și depun eforturi sporite pentru a realiza principalele funcții ale radioului ca mijloc de comunicare în masă: – de informare, de culturalizare, de socializare, de educație și instrucție, de „compensare” prin divertisment și distracție.

În acest context, merită să fie subliniat faptul că fondatorii Redacției Române a Postului de Radio Novi Sad au fost Ion Marcovicean, Simeon

Teroga și Katarina Magiaraț, iar numele lor sunt scrise cu litere de aur în istoria jurnalisticii românilor de pe aceste meleaguri și nu numai. Dar, și toți cei care mai târziu au pregătit programul în limba română al Postului de Radio Novi Sad, respectiv atât ziaristii din redacție, cât și colaboratorii externi, prin sensibilitatea lor acută și prin intelectul veșnic treaz, au dat dovadă de un elan tineresc care persistă, emană și captează și în zilele noastre, prin căldura opțiunilor și nivelul înalt al idealurilor.

Programul informativ în limba română la Radio Novi Sad și astăzi oferă zilnic ascultătorilor informații prompte, dar tot mai mult referitoare la viața minorității române. Așadar, considerăm pe bună dreptate că, merită să fie consemnat și repetat faptul că, Postul de Radio Novi Sad și-a început activitatea la 29 noiembrie 1949, deoarece este demn de amintit că, atunci, această Casă mass-media a transmis un program de 8 ore pe zi, pentru ca, până în zilele de astăzi, să devină cel mai puternic mijloc de informare de pe teritoriul Voivodinei care, acum, zilnic transmite 72 ore de program radio și 48 ore de program de televiziune, în 10 limbi.

Mai concret, programul Postului de Radio Novi Sad este caracteristic, prin faptul că oglindește toate particularitățile Voivodinei ca mediu multinațional, multicultural și multiconfesional și în care trăiesc 26 de popoare, minorități naționale și grupuri etnice.

După cum este cunoscut, la 29 noiembrie 1949, Postul de Radio Novi Sad a lansat în eter primele emisiuni și din prima zi programul s-a transmis în 5 limbi: sârbo-croată, maghiară, slovacă, română și ruteană. Astfel, în acea zi solemnă a îndepărtatului an 1949, a fost înscrisă o nouă filă a istoriei popoarelor și comunităților naționale din Voivodina. Iar, însemnătatea deschiderii spațiului informativ în 5 limbi la Postul de Radio Novi Sad, a fost cu atât mai mare cu cât se știe că, în vremea aceea, Iugoslavia a fost pusă la mari încercări și, în urma conflictului cu Stalin, respectiv cu Biroul Informativ, a fost „izolată”, în această zonă a Europei, de către țările membre ale Pactului de la Varșovia. Așadar, în urmă cu șapte decenii, la 29 noiembrie, de Ziua Republicii, care a fost o mare sărbătoare a Iugoslaviei socialiste, la nou înființatul Post de Radio Novi Sad din strada Žarko Zrenjanin nr. 3, s-a produs un act istoric.

Anume, atât poporul majoritar, cât și popoarele minoritare din Voivodina au început să transmită program de radio propriu care, iată că, a ajuns la vârsta respectabilă de 70 de ani, o maturitate demnă de tot respectul. Aci, au fost realizate mii și mii de emisiuni, respectiv a fost înregistrată și muzică proprie, care a fost produsă în vestitul Studiou „M”, construit în anul 1965, și care este unul dintre cele mai acustice studiouri de radio în regiune.

Pe bună dreptate, se poate afirma că acest post de radio cu programele sale, în permanent progres, a ajuns la frumoasa vârstă, în primul rând, datorită angajaților săi, care au depus mari eforturi să se mențină pe undele hertziene, cu programe calitative. Acest lucru a ajuns la expresie, în special în urma agresiunii NATO din anul 1999 când, în cadrul Misiunii „Îngerul Milostiv” forțele democratice din Apus au lansat „democrația” sub formă de bombe cu care au fost distruse, atât clădirea Televiziunii Novi Sad, cât și emițătoarele RTV.

Elanul și devotamentul a persistat și datorită convingerii că se va construi o nouă Casă a Radio-televiziunii Voivodinei. Ce-i drept, începutul înfăptuirii dezideratului, care s-a impus ca un imperativ, a durat mai mulți ani dar, în fine, cu ajutorul guvernelor Serbiei și Voivodinei, precum și al Orașului Novi Sad, este pe terminate construirea unei noi Case RTV.

În noua clădire, care aidoma păsării Fenix se naște din cenușă, din rămășițele de la Mišeluk, în locul edificiilor TV distruse în bombardamentele NATO, pe o suprafață de 17.530 metri pătrați, a fost construit un nou edificiu modern cu 5 studiouri de televiziune și 6 studiouri multifuncționale de radio.

Odată cu terminarea dotării noului obiectiv de la Mišeluk, cu tot echipamentul tehnico-tehnologic necesar, în noua Casă a Radio-Televiziunii Voivodinei își va continua activitatea și Postul de Radio Novi Sad care, acum, funcționează în centrul orașului Novi Sad, în fosta clădire a Căminului Asociației Comercianților din Atena Sârbească, proiectat de renumitul arhitect David Popović. Conform planurilor, noul edificiu modern va oferi condiții cu mult mai bune pentru activitate și va întruni laolaltă toate sectoarele de program, adică vor funcționa toate cele șapte platforme ale Casei mediatice a Voivodinei, care transmite programe în 10 limbi. Mai precis, aici vor funcționa, atât redacțiile de radio, care pregătesc și transmit cele trei programe de radio și anume, Programul I, în limba sârbă, Programul II, în limba maghiară și Programul III, în limbile slovacă, română, ruteană și ale altor minorități naționale din Voivodina, cât și cele două programe ale Televiziunii Voivodinei. De asemenea, aici vor fi pregătite și știrile on-line, precum și pagina WEB, respectiv își vor desfășura gestiunea și toate celelalte secții de producție adiacente.

ETERNITATEA POEZIEI ȘI A TRADUCERILOR LUI IOAN FLORA

Steluța MARINA

Societatea de Limba Română din Voivodina, Serbia

Localitatea Satu Nou (Banatsko Novo Selo), situată în Banatul Sârbesc, și care se află la o depărtare de circa 30 km de Belgrad, pe traseul internațional Belgrad-Vârșeț, a dat culturii românești din Serbia și nu numai, două personalități distinse ale culturii românești și anume pe regretații: profesor doctor Radu Flora și pe Ioan Flora, poet român din Serbia. Acești doi oameni de cultură românească din Banatul de Sud, au lăsat o amprentă adâncă asupra literaturii românilor de pe aceste meleaguri.

S-a scris mult despre renumitul savant român din Voivodina, Radu Flora, care a fost profesor de Limba și literatura română la Facultatea de Filologie a Universității din Belgrad și la Facultatea de Filozofie a Universității din Novi Sad, respectiv un filolog cunoscut ca pionier în domeniul geografiei lingvistice, lingvist și dialectolog, lexicograf și lexicolog, folclorist, etc.

În lucrarea de față prezentăm unele aspecte din creația bogată a renumitul poet, filolog și traducător Ioan Flora, prea devreme plecat în eternitate.

Așadar, Ioan Flora sau Ionică, cum i-am zis noi, cei din Banatul de Sud, s-a născut la Satu Nou, la 20 decembrie 1950, ca fiul lui Ioța Flora și al Vioricăi, născută Balnojan.

Școala generală a terminat-o în satul natal iar, la Vârșeț, a absolvit Liceul, la Secția cu limba de predare română. În anul 1973 și-a luat licența la Facultatea de Limbă și Literatura Română, Secția română-franceză, a Universității din București.

În urma studiilor la București, Ioan Flora a lucrat în perioada anilor 1974-1976 ca profesor de limba și literatura română la Liceul Economic din Alibunar.

Din anul 1977 a lucrat ca ziarist la săptămânalul „Libertatea”.

Timp de doi ani (1991-1993) a fost redactor-șef și responsabil al Editurii „Libertatea”.

Ioan Flora, a activat ca jurnalist și editor la Casa de Presă și Editură „Libertatea” din Panciova, dar înainte de toate, a fost poet, filolog și traducător. A fost un poet modern, pe care critica și istoria literară îl așează printre scriitorii generației optzeciste.

A trăit la Satu Nou, Panciova și Novi Sad, iar ultimul deceniu de viață la București.

Ioan Flora

Ioan Flora a publicat 20 de volume de poezii, dintre care 15 în Serbia, multe din acestea fiind traduse în limba sârbo-croată. Totodată, a publicat plachete reprezentative și în România.

A fost tradus în mai multe limbi, a primit numeroase premii și este prezent în antologii și dicționare, fiind considerat una dintre cele mai viguroase, autentice, originale și profunde voci ale poeziei românești contemporane.

A debutat cu poezii în 1968, în ziarul „Libertatea”, iar editorial cu volumul *Valsuri*, publicat doi ani mai târziu, în anul 1970, la Casa de Presă și Editură „Libertatea” din Panciova.

Referitor la creația poetică a lui Ioan Flora, deosebit de semnificative sunt referințele făcute de prof. dr. Radu Flora din volumul *Literatura română din Voivodina – Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*. (Editura „Libertatea”, Panciova, 1971). Cităm: „Poezia lui Ioan Flora, scrisă într-un vers liber, modern, comportând adesea și elemente savante, livrești (cu citare de nume proprii, mai ales de scriitori), este, de cele mai multe ori, fluentă, scrisă parcă cu nonșalanță și ușurință, dar nu o singură dată, construită din elemente greoaie, chiar și banale. Discursivitatea, cu replici lungi și greoaie, este alternată iarăși cu stări palpitate - chiar cu inovații și cu interjecții - care apar drept o compensare.”

Totodată, în anii '70 ai secolului trecut, Geo Bogza recomanda elogios în revista „Luceafărul” un nume plin de speranțe și talent: Ioan Flora, student la filologie, în București. „Din punctul în care se află, răsfățat

de fantezie și stăpân pe cuvânt, acest poet nu mai are de învins nici o dificultate decât să meargă cu desăvârșitele-i unelte de care dispune, spre sine însuși ca spre inima de fol a pământului.”

În anul 1973, Ioan Flora și-a luat licența și a scris tot în românește și plachetele: *Iedera* (1975), *Rimbaud sau altcineva* (1975), *Fișe poetice* (Panciova, 1977 și București, 1982), *Lumea fizică* (1977), *Terapia muncii* (1981), *O bufniță tânără pe patul morții* (1983 și 1988), *Starea de fapt* (Panciova, 1984 și Cluj, 1986), *Trădarea metaforei* (1989), *Memoria asasină* (1989), *Tălpile violete*, multe din aceste volume fiind traduse apoi în limba sârbo-croată, limba oficială a spațiului său natal.

În anul 1997, Traian T. Coșovei a reliefat că „Ioan Flora a descris Banatul ca pe un spațiu mitic, caracteristicile acestei regiunii bazându-se pe un nucleu de realitate palpabilă.”

Punctul de plecare al mitificării Banatului este realul și aceasta se poate observa mai atent în volumul lui Ioan Flora *Medeea și mașinile ei de război*. De altfel, în căutările sale febrile, poetul se exprimă vehement, tranșant pledând pentru exactitatea descrierii.

Substanța poetică o constituie tocmai descrierea vieții imediate și a valorilor ei, a lumii concrete. Uneori în discursul său liric există ceva atât de concret, atât de real, încât poate fi omologat cu viața însăși:

„El stătea rezemat de spătarul unui scaun în curte

și-și ascuțea cu migală, ca orice țaran,

un vechi și ruginit fereastrău.

Tăcea și ascuțea și era o dogorătoare zi de vară –

aerul sticlos putea fi fărâmițat cu maiul.

Ea-și târșea primprejurul mesei picioarele desculțe,

atinse de reumatism și varice,

și-l bombănea și-l drăcuia și-l dăscălea

cum că asta, că aia, că ailaltă,

că așa și numai așa,

că de ce, că până când, că de unde și până unde,

că-i un bețiv și-un vai de capul lui,

că-i de putoare,

că, iarăși, cum de-și permite, ticălosul,

și melița și nu mai tăcea din gură.”

(*Tăcerea ca stare de fapt*)

De fapt, datorită originii sale, Ioan Flora a generat teme și tehnici *pro* și *contra* literaturii române din acea perioadă. În acest sens, spre deosebire de activitatea altor scriitori ai anilor '80 ai secolului trecut, poezia

lui Ioan Flora folosește spațiul ca un punct central al multor poezii ale sale, de multe ori acolo fiind situat însuși poetul. În același timp, „paralel cu teoriile postmodernismului, Flora a apelat și la memorie și, la fel ca și Cantemir sau Bolintineanu, a folosit ironia pentru a descrie adevărate repere în literatura română.”

Totodată, și criticii literari din România au apreciat, pe bună dreptate, că „poezia lui Ioan Flora este când descriptivă, când polemică, când reflexivă. Opțiunea se pare să se producă, totuși, în sfera fenomenală. Cu toate acestea decorul nu mai este exclusiv natural ori livresc, ci unul inspirat din datele realității imediate, deoarece poetul are o puternică vocație a realului, o deschidere spre lume și spre problemele complexe ale omului contemporan.”

De altfel, demn de menționat și faptul că, despre Ioan Flora și opera acestui poet român, născut în Iugoslavia, au vorbit și scris, deopotrivă, poeți și critici importanți precum Geo Bogza, Dorin Tudoran, Srba Ignatović, Ioan Alexandru, Dorin Tudoran, Gheorghe Grigurcu, Laurențiu Ulici, Adrian Marino, Al. Călinescu, Eugen Simion etc.

Iar, printre prietenii lui Ioan Flora trebuie amintiți poeții celebri precum Nichita Stănescu, Adam Puslojić, Gheorghe Crăciun și mulți alții.

Născut în Banatul Sârbesc, Ioan Flora a scris 20 de volume de poezie fără, însă a scrie în limba sârbă respectiv, indiferent de faptul că, în Iugoslavia, putea deveni un poet foarte cunoscut dacă s-ar fi decis să scrie în limba poporului majoritar cum a fost cazul cu Florica Ștefan și Vasile-Vasko Popa care, a fost proclamat și cel mai mare poet sârb al secolului al XX-lea.

De altfel, Ioan Flora a tradus integral opera poetică a lui Vasko Popa.

Vasile Vasko Popa (1922-1991)

Vasile Vasko Popa (1922-1991)

Mala kutija

Cutia mică

„Maloj kutiji rastu prvi zubi
I raste joj mala dužina
Mala širina mala praznina
I uopšte sve što ima

„Cutiei mici îi cresc primii dinți
Și mica lungime
Mica lățime, micul vid
Și-n genere tot ce are

Mala kutija raste dalje
I sad je u njoj orman
U kome je ona bila

Cutia mică crește în continuare
Acum adăpostește dulapul
Care-o adăpostise pe ea înainte

I raste dalje i dalje i dalje
I sad je u njoj soba
I kuća i grad i zemlja
I svet u kome je ona bila

Sada je u maloj kutiji
Ceo svet mali malecan
Lako ga možete u džep staviti
Lako ukrasti lako izgubiti

Čuvajte malu kutiju.”

Ea crește în continuare și crește
și crește

Acum adăpostește camera
Și Casa și orașul și țara
Și lumea care-o adăpostiseră pe
ea înainte

Acum cutia mică adăpostește
Întreaga lume mică mică de tot
Pe care-o puteți pune ușor în
buzunar

Pe care-o puteți fura și pierde
ușor

Păstrați cutia mică.”

Ioan Flora este autorul unei traduceri excepționale din literatura sârbă *Antologia poeziei sârbe*, (selecția, traducerea și prezentarea) unei monumentale antologii, care acoperă 800 de ani de poezie sârbă și muntenegreană, apărută nu în foarte multe exemplare și, deci, repede a fost epuizată. A tradus și celebrul poem *Santa Maria della Salute* al lui Laza Kostić (Costici).

Laza Kostić

Santa Maria della Salute

„Oprosti, majko sveta, oprosti,
što naših gora požalih bor,
na kom se, ustuk svakoj zlosti,
blaženoj tebi podiže dvor;
prezri, nebesnice, vrelo milosti,
što ti zemaljski sagreši stvor:
Kajan ti ljubim prečiste skute,
Santa Maria della Salute.

Zar nije lepše nosit’ lepotu,
svodova tvojih postati stub,
nego grejući svetsku lepotu
u pep’o spalit’ srce i lub;

Laza Costici

Santa Maria della Salute

„Iertare, maică a lumii, iertare,
că pinii munților noștri i-am
uitat,
unde se înalță suprema alinare,
pentru tine, blajino, palat;
uită, tu, izvor, de îndurare,
că omul ți-a greșit și-i vinovat:
straiele-ți curate-ar vrea să le
sărute,

Santa Maria della Salute.
Și oare nu-i mai bine a trăi
splendoarea,
bolților tale a fi colonadă,

tonut' o brodu, trunut' u plotu, đavolu jelu a vragu dub? Zar nije lepše vekovat' u te, Santa Maria della Salute?	decât să porți păcatul lumii, uriaș ca marea, pradă cenușii sufletul când cade; să te scufunzi cu barca, să-ți piară-mpresurarea, nici brad, nici stejar să nu se mai vadă? Și nu-i mai bine, în vecia ei să te strămute Santa Maria della Salute?
Oprosti, majko, mnogo sam strad'o, mnoge sam grehe pokaj'o ja; sve što je srce snivalo mlado, sve je to jave slomio ma', za čim sam čezn'o, čemu se nad'o, sve je to davno pep'o i pra', na ugod živu pakosti žute, Santa Maria della Salute.”	Iartă, maică, atât am pătit,mit, vini multe ispăși, și grele; ceea ce inima-mi cu sânge și-a dorit, aievea îi luară clipele rele; tot ce-am sperat, tot ce-am râvnit, pierdute-s de mult, cenușai pe ele, spre desfățarea obidei temute, Santa Maria della Salute.”

În ultimul volum, publicat la Editura „Paralela 45”, în noiembrie 2004, poezia lui Ioan Flora continuă în mare temele preferate de autor: disperarea urbană și realul „care poate primi o dimensiune metafizică”. Astfel, convins de teatralitatea poemelor sale, Ioan Flora era preocupat de ideea unui spectacol de teatru, fapt despre care a vorbit în special la 20 decembrie 2004, când a sărbătorit împlinirea vârstei de 54 de ani. Însă, printr-un joc stupid al destinului, în februarie 2005, poetul a plecat dintre noi, lăsând proiectul neterminat la fel ca și ultimul volum de poeme cu titlul premoritoriu *Dejun sub iarbă*. Totuși, trebuie menționat faptul că ideea creatorului privind un spectacol de teatru, bazat pe poemele sale selecte, a fost realizată și, la Muzeul Literaturii Române din București, a fost pus în scenă spectacolul *Dejun sub iarbă*, în regia lui Alexandru Dabija. Au interpretat: Valeria Seciu, Ioana Flora. Coca Bloos și Mihai Calota. Astfel, iubitorii de poezie și teatru au avut ocazia să se delecteze privind un spectacol alb-negru care a pus în valoare poezia românească contemporană, un provocator spectacol despre lumea urbană, despre condiția scriitorului, despre singurătate și neliniști contemporane.

În genere, lirica lui Ioan Flora nu este suficient de cunoscută publicului larg, de altfel, la fel cum a fost soarta și a multor alți poeți mari, Am zice că, acest lucru este explicabil, odată ce plachetele lui de versuri au fost tipărite în tiraje mici de câteva sute de exemplare, iar aceasta contribuie ca opera să nu depășească pragul cunoașterii decât în zona prietenilor și a specialiștilor. Însă, acest talentat creator, cu o formație de largă aspirație umanistă, a primit o recunoaștere firească la numeroasele festivaluri de poezie, la care a participat. Astfel, de exemplu, ani în șir a participat la *Serile de poezie de la Struga* (1978, 1979, 1982, 1983, 1989), apoi la *Întâlnirile Internaționale ale Scriitorilor de la Belgrad* (1985), la *Festivalul de Poezie „Pușkin”* (1987), la *Bienala Internațională de Poezie de la Liege* (1988) etc.

Câteva dintre volumele sale: *Lumea fizică*, *O bufniță pe patul morții*, *Discurs asupra struțo-camilei*, *Iepurele suedez*, au fost distinse cu importante premii precum: *Cununa de Aur a Festivalului Internațional de Poezie de la Struga* – Macedonia (1978), apoi *Premiul Casei de Editură „Nolit”* din Belgrad (1989), precum și *Premiul Asociației Scriitorilor din Voivodina*, *Premiul Uniunii Scriitorilor din România* (1997), *Premiul ASPRO* (1997) iar, loc de cinste aparține Premiului OPERA OMNIA, care i-a fost decernat, în anul 2001, la *Festivalul Internațional de Literatură „Tudor Arghezi”*.

Într-un interviu acordat unui post de radio, Ioan Flora își asuma literatura ca destin.

„A conștientiza faptul că poți fi, că poți deveni un autor, un scriitor în adevăratul sens al cuvântului a fost în cazul meu, o idee urmărită de o oarecare teamă, neliniște. Pentru că nu e simplu să-ți poți imagina că, într-o zi, poți intra în galeria literară contemporană, alături de cei mari, clasici, importanți creatori...”

Și, nu știm dacă există o cinste mai mare pentru un creator, decât cea care i-a fost acordată în Italia, la Arpino, locul de naștere al lui Cicero din regiunea Lațio, cetate a pelasgilor, în cadrul evenimentului „Cartea de piatră”. Au fost alese, pentru a fi gravate în piatră, două poeme: unul al lui Ioan Flora și celălalt al suveranului pontif (roman) Papa Ioan Paul al II-lea.

Mai concret, această acțiune constă în seria de poezii gravate pe piatră în limba originală și traduse în italiană, poezii pe care poeți celebri contemporani, invitați ai orașului, le-au scris pentru Arpino. Această inițiativă este coordonată de scriitorul Giuseppe Bonaviri, iar paginile acestei cărți sunt distribuite în cele patru cartiere în care este divizat vechiul oraș Arpino. În anul 2004, poezia lui Ioan Flora, *I capelli di Arianna (Părul Ariadnei)* a fost instalat în via Vittoria Colonna.

Tot atunci, o placă de piatră cu poemul *Dio dell'Alleanza* a lui Papa Ioan Paul al II-lea a fost instalată în *Civitavecchia*, încântătorul oraș *Ciociaria* fondat, potrivit mitului, de zeul Saturn, protectorul secerișului.

De fapt, originile acestui oraș sunt foarte vechi. A fost locuit de pelasgieni (oamenii care ar fi făcut giganticul sistem fortificat al „zidurilor ciclopiene”, încă vizibil astăzi în *Civitavecchia*), de către volsicii (poporul antic italian) și samniți (sau sabelii). Devenit mai târziu oraș roman, Arpino a colaborat cu Roma împotriva lui Hannibal.

În final, pe bună dreptate se poate afirma că, înfipt în solul a două culturi, respectiv fascinat de universul vaskopopian și deopotrivă de poezia lui Nichita Stănescu, și nu numai, poetul Ioan Flora a creat poeme deosebit de valoroase care au continuat să vadă lumina tiparului și după ce autorul lor a plecat dintre noi.

Astfel, în anul 2006 la Editura *Brumar*, din Timișoara, a apărut antologia *Intrarea în casă. Poeme bănățene*, apreciată de criticii vremii ca „un răsfăț pentru iubitorii de poezie”.

Dacă se au în vedere aceste, ultime precizări, este cert că, opera lui Ioan Flora a fost totuși apreciată la adevărata valoare.

85 DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT PEDAGOGIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ LA VÂRȘET

85 YEARS OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN ROMANIAN LANGUAGE IN VRSAC

Prof. dr. Brindușa ŽUJKA / Brândușa JUICĂ
Universitatea din Belgrad, Facultatea de Învățători

Abstract

The reports of eyewitnesses, the documents in the archive of the Preschool Teacher Training College „Mihailo Palov” Vrsac, volumes signed by Romanian historians, articles published in the Romanian press in Serbia provide reliable information on how the teachers were trained. specialized for education in teaching in the Romanian language in the present Republic of Serbia.

The present paper highlights some significant aspects of the evolution of pedagogical education in the Romanian language, its significance in spreading the culture of the Romanian national minority in Serbia, specific conditions and obstacles, comments regarding the problems of the present, identified in the daily activity, as well as the challenges of the future.

Rezumat

Relatările unor martori oculari, documentele din arhiva Școlii de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov” – Vârșet, volume semnate de istorici români, articole publicate în presa românească din Serbia oferă informații fiabile despre modul în care s-au format cadrele didactice specializate pentru învățământul cu predare în limba română din actuala Republică Serbia.

Lucrarea de față relevă unele aspecte semnificative ale evoluției învățământului pedagogic în limba română, însemnătatea sa în propășirea culturii minorității naționale române din Serbia, condiții specifice și obstacole, comentarii care vizează problemele prezentului, identificate în activitatea de zi cu zi, precum și provocările viitorului.

Keywords: *education in Romanian, evolution, characteristics*

Cuvinte-cheie: *învățământ în limba română, evoluție, caracteristici*

Motto: „Educatorul deschide drumul regal spre înțelepciune.”

(Comenius)

Familia, biserica și învățământul cu predare în limba română au reprezentat de-a lungul timpului factorii de bază în păstrarea și cultivarea limbii materne în formarea conștiinței și identității naționale și, nu în ultimul rând, în crearea de valori culturale care să identifice și să afirme minoritatea națională română în contextul existențial dat.

Formarea profesională a cadrelor didactice pentru învățământul pre-primar și primar cu predare în limba română din Voivodina, Republica Serbia, se asociază cu numele unor instituții de învățământ care funcționează la Vârșeț de opt decenii și jumătate.

Atestat documentar din vremuri străvechi, orașul Vârșeț, situat în apropierea frontierei cu România, a fost și este un centru de învățământ important, semnificativ și pentru formarea intelectualității române de pe aceste meleaguri.

Încă din secolul al XVIII-lea, istoricii consemnează existența, la Vârșeț, a mai multor instituții școlare care își desfășurau activitatea în diverse limbi. „Primele cursuri în limba română la Vârșeț, acest tradițional centru școlar al românilor din Voivodina, se desfășoară la începutul secolului al XIX-lea, în cadrul Școlii Gramaticale din acest oraș, înființată de episcopul Iosif Iovanovici Șakabent în anul 1790, care avea rangul de liceu inferior incomplet.”(POPI, MĂRAN, SPĂRIOSU, NEGRU, PASER, CEBZAN, LELEA, CINCI, 2006, p. 13)

Primele instituții în cadrul cărora s-au instruit dascălii români au fost: Preparandia de la Arad (1812), Institutul Clerical Sârbo-Român din Vârșeț, înființat în anul 1822, apoi cursurile pentru învățători de la Biserica Albă (1836) și *Preparandia* de la Vârșeț, întemeiată în anul 1854, care din anul 1871 a fost transferată la Szeged.

Școala Normală s-a reînființat la Vârșeț în anul 1920, după formarea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Această instituție a fost întemeiată la Becicherecul Mare, însă în același an a fost transferată la Vârșeț. La început cursurile s-au desfășurat doar în limba sârbă.

În primii ani care au urmat după Primul Război Mondial, pe când problema delimitării Banatului nu a fost definitiv rezolvată, nu au existat

condiții favorabile pentru dezvoltarea învățământului în limba noastră maternă, ceea ce a dus la plecarea unui număr însemnat de intelectuali în România, în primul rând învățători.

Tratativele purtate între demnitari iugoslavi și români, referitoare la ameliorarea situației date, au durat ani de-a rândul (1921, 1922, 1923). Semnificativ în acest sens este anul 1927, „când la Blend a fost semnat un ACORD referitor la școlile românești din Banatul Iugoslav și cele din Banatul Românesc, care s-a încheiat în 1933 – la 10 martie – prin semnarea unei Convenției școlare iugoslavo-române”.¹

În baza Convenției școlare iugoslavo-române² privind organizarea școlilor primare în limba minorităților din Banat, semnată la Belgrad în anul 1933, s-a hotărât și deschiderea Secției cu predare în limba română pe lângă Liceul și Școala Normală din Vârșeț. Secția în limba română de pe lângă Școala Normală și-a început activitatea în anul școlar 1935-1936. În același an a început să funcționeze și Internatul român pentru băieți, iar în anul următor Internatul pentru fete (POPI, 1993, p. 197). Absolvenții acestor instituții de învățământ, au pus bazele unei noi elite intelectuale care, după cel de-al Doilea Război Mondial, a devenit promotorul vieții școlare, culturale, științifice, politice și în general a întregii vieți sociale a românilor din Voivodina.

Prima generație de elevi români au studiat majoritatea disciplinelor de învățământ în limba sârbă, în limba maternă au fost predate doar: limba și literatura română, disciplinele pedagogice și religia, cauza fiind deficitul de cadre didactice specializate. În baza *Convenției* amintite, pentru secțiile cu predare în limba română, au fost angajați profesori din România. Din anul școlar 1942/43, toate disciplinele s-au predat în limba română.

Pentru minoritatea națională română din Banatul Iugoslav, înființarea secțiilor cu predare în limba română pe lângă Liceul din Vârșeț (1934/1935) și Școala Normală (1935/1936), precum și a Internatului român (la 1 octombrie 1935), venirea profesorilor și a învățătorilor contractuali (în 1935 au venit un număr de 46, în anii următori încă 16) (SPĂRIOSU, 1997, p. 42) a însemnat un reviriment de amploare.

¹ Ileana Magda, *Opt decenii de învățământ în limba română în Iugoslavia*, în „Cuvântul românesc”, noiembrie 1998, p. 6.

² Documentul s-a numit *Convențiune relativă la reglementarea școlilor primare minoritare din Banat* și a fost conceput pe baza principiului de reciprocitate, care a putut fi luat în considerare datorită unor fapte reale. Documentul a avut o importanță deosebită pentru învățământul cu predare în limba română, în același timp și pentru complexitatea valorilor pe care românii le-au creat pe parcursul existenței lor, trăind și respectând legile și autoritățile care le-au condus destinele.

„Situția învățământului la Secția română a Școlii Normale a devenit critică în anul școlar 1944-1945, deoarece, în urma eliberării Iugoslaviei de sub ocupația fascistă, aproape toți profesorii cu cetățenie română își părăsesc posturile și pleacă în România. În lipsă de profesori calificați au fost numiți învățători cu o oarecare experiență...” (ALMĂJAN, 2010, p. 288), profesori de la Liceul din Vârșeț, precum și un număr de *propunători*, absolvenți ai Școlilor Superioare Pedagogice din Novi Sad și Zrenianin.

Din anul 1973 școlile normale din Iugoslavia s-au transformat în academii pedagogice. Astfel, la Vârșeț, în anul școlar 1973/74, în clădirea Școlii Normale, s-a înființat Academia Pedagogică „Živa Jovanović”. S-au constituit două secții, una pentru învățământul în limba sârbă și alta pentru învățământul cu predare în limba română.

După două decenii de activitate, Academia Pedagogică din Vârșeț se profilează doar pe studii de formare a educatorilor și poartă denumirea de Școala Superioară pentru Instruirea Educatorilor.

Din anul universitar 1998/1999, în aceeași clădire a început să funcționeze și Departamentul Facultății de Învățători din Belgrad, cu cursuri în limba sârbă și română, cu durata de patru ani. Acest fel de organizare se păstrează până în prezent.

Începând cu anul 2013, instituția în care studiază viitorii educatori poartă denumirea de Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov” din Vârșeț și cuprinde trei secții: în limba sârbă, română și romă, fiind unica instituție din regiune în care au oportunitatea de a studia și tineri de etnie romă. Pe lângă studii de licență, începând cu acest an universitar oferă și studii de master (nu toate disciplinele se studiază în cele trei limbi amintite).

Studenții români care se pregătesc pentru profesia de învățător, respectiv *profesor în învățământul primar*, în cadrul Facultății de Învățători din Belgrad, Departamentul din Vârșeț, studiază în limba lor maternă un anumit număr de discipline, încadrate în așa-numitul *Modul în limba română*. Aceste discipline le asigură un plus de credite și o specializare dublă, în sensul că, legal, vor avea dreptul să funcționeze ca profesori și în învățământul primar sârbesc, dar și efort intelectual și material sporit. De asemenea, absolvenții modulului în limba română au oportunitatea de a redacta și susține teza de master în limba maternă. În ultimii ani, a apărut și o nouă cerință din partea facultății, ca aceste teze să fie traduse și în limba sârbă.

Ambele specializări, educatori și profesori în învățământul primar, își desfășoară activitatea în aceeași clădire, iar practica pedagogică se

realizează în instituțiile preșcolare și școlare din Vârșeț și împrejurimi (în cadrul școlilor generale care au și secții cu predare în limba română).

Disciplinele care se studiază în limba română sunt predate de profesori români, cu pregătire corespunzătoare, conform cerințelor legislative. Ei pregătesc cursuri și elaborează manuale, adecvate contextului de studiu. De un real folos ne sunt și cărțile oferite de colegii din România, precum și colaborarea continuă cu aceștia, atât în domeniul educativ, cât și științific.

Organizarea studiilor în limba română, în cadrul Școlii de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov”, se realizează prin intermediul Catedrei de limba română, care la rândul său este parte componentă a Catedrei de limbi materne, alături de Catedra de limba sârbă și romă.

În cadrul Facultății de Învățători din Belgrad, Departamentul din Vârșeț, în prezent nu există o catedră independentă de limba română. Profesorii români sunt membrii ai catedrelor existente în această facultate.

Prin activitatea sa, Catedra de limba română, care a funcționat în instituții cu denumiri diverse (cunoscute deja din cele expuse anterior): de la Școala Normală, la Academia Pedagogică „Živa Jovanović”, apoi Școala Superioară de Educatori și până la Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov”, a contribuit la realizarea multor cerințe, referitoare nu doar la procesul de învățământ, ci și privitoare la cultura română în general. Desigur că inițiativele și realizările noastre nu se pot situa într-un context singular, în ceea ce întreprindem ne bucurăm de sprijinul conducerii instituției, fără a neglija nici bunele practici ale colegilor noștri.

În prezent, școala, factorul primordial care a contribuit la emanciparea noastră culturală, care ne-a integrat în circuitul de valori naționale și universale, trece printr-o perioadă dificilă a evoluției sale. Învățământul cu predare în limba română din Serbia, în general și cel universitar în special, se confruntă cu numeroase probleme, cea mai acută fiind scăderea continuă a populației școlare, Scăderea numărului de elevi din școlile generale cu predare în limba română influențează în mod direct asupra micșorării numărului de studenți, atât în cadrul Școlii de Înalte Studii pentru Educatori, cât la Facultatea de Învățători, unicele instituții de învățământ din Serbia care instruiesc educatori și învățători pentru învățământul cu predare în limba română. Alte cauze, la fel de actuale, sunt: majorarea numărului de elevi care urmează studii superioare în România, orientarea spre alte domenii, șanse reduse de angajare, pentru că numărul

claselor cu activitate simultană în limba română se majorează în mod continuu.

Puținii studenți români pe care îi avem, pe lângă activitățile didactice, sunt angajați în activități extracurriculare, alături de colegii de altă etnie (cor, orchestră, clubul lingvistic, secții sportive, proiecte), dar și în acțiunile culturale organizate în cadrul minorității naționale române. Este vorba de festivaluri, festivități organizate cu ocazia marcării unor evenimente, lansări de carte etc. De asemenea, unii dintre studenții noștri au beneficiat de oportunitatea de a studia prin intermediul Programului Erasmus+ la universitățile din România. În acest context, pe lângă noile experiențe dobândite, au avut și posibilitatea de a auzi și folosi neconținut limba română literară. Nu putem neglija faptul că limba română, ca limbă maternă, în contextul voivodinean are specificul ei, determinat de suportul dialectal și de condițiile în care s-a format și evoluat. Limba română literară se confruntă cu influența limbii sârbe și a exprimărilor străine, dar în cea mai mare măsură cu graiul bănățean.

Indiferent de numele pe care l-a purtat de-a lungul vremurilor, instituția în care timp de opt decenii și jumătate s-au format generații și generații de învățători și educatori români trebuie privită ca locul de formare al elitei intelectuale românești. Între învățătorii și educatorii care au studiat aici, se află și numele unor oameni de seamă: istorici, scriitori, muzicieni, ... care au contribuit la făurirea istoriei culturale a românilor de pe aceste meleaguri și totodată la păstrarea identității naționale. Prin opera lor, instituția în care s-au format și-a îndeplinit menirea.

Cele opt decenii și jumătate de existență a învățământului pedagogic în limba română la Vârșeț și de dezvoltare a sa în spiritul toleranței interetnice și a conviețuirii, confirmă existența și evoluția minorității naționale române într-o societate multietnică, multiculturală și multiconfesională.

BIBLIOGRAFIE

ALMĂJAN, Rodica, *Învățământul românesc din Voivodina*, Novi Sad, ICRV, 2010

MĂRAN, Mircea, GREONENȚ, Eufrozina, CINCI, Eugen, *Românii din Vârșeț*, Școala de Înalte Studii pentru Educatori „Mihailo Palov”, 2017

POPI, G., MĂRAN, M., SPĂRIOSU, T., NEGRU, A., PASER, V., CEBZAN, V., LELEA, I., CINCI, E., *Instruirea învățătorilor și educatorilor la Vârșeț*, Vârșeț, Școala de Înalte Studii pentru Educatori „Mihailo Palov”, 2006

POPI, Gligor, *Românii din Banatul Sârbesc*, Panciova, Editura Libertatea, 1993

SPĂRIOSU, Trăilă, *Învățământul primar românesc din Banatul iugoslav în secolul XX*, Panciova, Editura Libertatea, 1997

ANEXA 1

Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov” – Vârșeț – actuala clădire în care studiază viitorii educatori și învățători

ANEXA 2

Prima generație de absolvenți români la Liceul din Vârșeț

CONSTANTELE STILISTICE ALE ORNAMENTAȚIEI COSTUMULUI POPULAR DIN BANAT

UNCHANGING STYLISTIC MEASURES OF THE FOLK GARMENTS' ORNAMENTS FROM BANAT

Daniela BARBULOV POPOV

Consiliul Științific al Societății de Științe Istorice, Serbia

Abstract

Folk art as an evolutionary phenomenon depends on social and historical conditions. By coming across other cultures some decorative motifs can be retained, but this artistic material endures a subtle filtration, so that the borrowed morphologies are subject of a basic syntax of the autochthonous background. So, the ornamental and symbolic repertory are subjected to the so called unchanging stylistic measures – concepts about space, form, colours which folk Romanian artist incorporates to plastic language. Conceived by functional artistic and communicative rules folk costume impresses with a remarkable stylistic unity, which can be manifested on the level of raw materials, type of decorative composition and of colours. This work, as a result of a lot of researches, offers a presentation on cultural and aesthetic aspects from the life of a peasant from Banat, and it reveals typological and symbolic information of the Banat folk costume ornamentation.

Rezumat

Arta populară ca un fenomen evolutiv este dependentă de condițiile social-istorice. Din întâlnirea cu alte culturi pot fi reținute motive decorative, dar acest material artistic suportă o subtilă filtrare încât morfologiile împrumutate sunt supuse sintaxei de bază a fondului autohton. Astfel repertoriile ornamentale și simbolice sunt supuse unor anume constante stilistice – concepțiile despre spațiu, formă, cromatică care artistul popular român le incorporează limbajului plastic. Conceput după

reguli funcțional-artistice și comunicaționale costumul popular impresionează printr-o remarcabilă unitate stilistică, manifestată la nivelul materiilor prime, tipurilor de compoziții decorative și al cromaticii. Prezenta lucrare, ca urmare a cercetărilor efectuate, oferă o prezentare asupra aspectelor culturale și estetice din viața țaranului bănățean, dezvăluind informații de ordin tipologic și simbolic al ornamentei costumului popular bănățean.

Keywords: ornamental motifs, ornamental semantics, folk costume, Banat

Cuvinte-cheie: motive ornamentale, semantica ornamentală, costum popular, Banat

Introducere

Domeniu de referință al artei populare românești, portul popular este un ansamblu vestimentar de piese caracteristice populației rurale dintr-un anumit areal geografic, caracterizat de o mare diversitate tipologică, în cadrul unei unități stilistice exemplare. Adevărată carte de identitate a românilor, costumul popular tradițional este un indice etnic definitoriu, bazat pe un cod plastic-formal și decorativ străvechi.

Arta populară ca un fenomen evolutiv, dependentă de condițiile social-istorice, de conviețuirea cu alte popoare, este supusă unui proces de absorbție a elementelor noi – care apar ca recente în culturile receptoare - în sensul adecvării lor la regimul tensiunilor arhetipale specifice. Din întâlnirea cu alte culturi pot fi reținute motive decorative, dar acest material artistic, pătruns în arta tradițională a culturii populare, suportă o subtilă filtrare încât morfologiile împrumutate sunt supuse sintaxei de bază a fondului autohton. Astfel, repertoriile ornamentale și simbolice sunt supuse unor anume *constante stilistice* – concepțiile despre spațiu, formă, cromatică care artistul popular român le încorporează limbajului plastic. (BARBULOV POPOV, 2016, p. 17)

Peste timp, costumul popular devine un adevărat martor al ingeniozității și originalității culturii și civilizației țărănești. Forma în arta tradițională românească este permanent adecvată la funcțiile *utilitar* – practice și *estetice* exprimate prin evoluția fiecărei piese – structură și cromatică – dar și prin funcția *ceremonial-simbolică*, susținută de structura ornamentală sau de morfologia obiectului creat.

Conceput după reguli funcțional-artistice și comunicaționale unanim acceptate de fiecare grup uman, costumul popular impresionează printr-o remarcabilă unitate stilistică, manifestată la nivelul materiilor prime, al

croiului, tipurilor de compoziții decorative – a câmpiilor ornamentali – și al cromaticii. Elementul care diferențiază costumele populare tradiționale pe zone etnografice, sexe, vârstă, statut social și civil, este *repertoriul elementelor plastico-decorative folosite și maniera lor de transpunere tehnologică*.

Ornamentația costumului popular din Banat

De-a lungul istoriei, păstrându-și specificitatea de genă, creația artistică conține și transmite în limbaj propriu, realitatea obiectivă sau subiectivă pe care artistul o traversează. Țesute, cusute sau brodate motivele ornamentale constituie una din cele mai bogate categorii ale ornamenticii românești. ”Ornamentica, este tocmai depozitarea tainelor colective ale fiecărei etnii”. (L. Blaga) Motivele geometrice, considerate ca având origini străvechi, li se adaugă treptat reprezentările naturaliste; ambele modalități de expresie estetică sunt respectate de creatorii de artă populară bănățeană.

Creatorii populari, înainte de a realiza ornamente complexe, au practicat ornamente formate din elemente simple: linii, zig-zag-uri, curbe sinusoidale, forme geometrice plane, elementare. Combinate între ele, formele geometrice au alcătuit inventarul moștenit și mereu îmbogățit prin interpretări plastice tot mai variate. Astfel s-au acumulat deprinderi care permit demonstrarea măiestriei și armoniei artistice în compoziția ornamentală a portului bănățean.

Motivele ornamentale ale pieselor de costum pot fi preluate de comunitate dacă corespund mentalității acesteia. În procesul de circulație a elementului ornamental în grupuri sociale mai largi, motivele suportă unele modificări impuse de necesitatea de a se adapta cerințelor fiecărei comunități umane. Un repertoriu exhaustiv al motivelor ornamentale nu poate fi alcătuit dar, se poate constata că în subzonele Banatului românesc și sârbesc existența motivelor decorative este determinată, pe de o parte de importanța acordată tradiției de creatorii populari, iar pe de altă parte de frecvența acestora în diverse areale geografice.

În ornamentarea costumului popular din Banat s-au folosit următoarele categorii de motive:

- Abstracte (linia – varga) – Linia frântă și linia ondulată sunt folosite la delimitarea motivelor sau a registrelor decorative;
- Realiste – cosmomorfe (*steauă, soare, vârtelniță*) – geomorfe (*unda apei, calea rădăciței*), scheomorfe (*cârligul- zăluță, cărică, scămnaș, furci de fân, ciutură*) – simbolice (*arborele vieții, crucea*);

Ilustrația 1: motive ornamentale

cosmomorfe

- *steauă*

- *soare*

- *vârtelniță*

geomorfe

- *calea rădăcită*

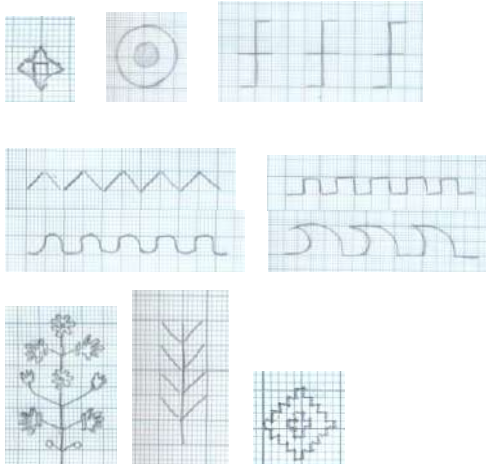
- *unda apei*

folclorice

- *arborele vieții*

- *frunza bradului*

- *cruce*

- Motivele realiste – fitomorfe stilizate sau redată în manieră naturalistă.

Croiul pieselor care alcătuiesc costumul popular și elementele decorative ale acestora aveau o funcție utilitară, socială și estetică, îndeplinind totodată și o importantă funcție comunicațională; transmiteau un anumit conținut semantic prin limbajul formelor plastico-decorative membrilor societății. În procesul evoluției, determinat de factorii social-economici, gusturile și trebuințele estetice ale societății se modifică, iar acest conținut se subordonează valorilor estetice ale fiecărei generații.

Geometrismul prezintă simbioza între om și natură, motivele geometrice constituie o reflectare a realității înconjurătoare, o generalizare prin simbol a elementelor reale. În arta populară românească geometrismul este predominant drept-linear, discret, cu o tendință formativă de geometrizare a motivelor fiziomorfe.

Motivele astrale – arhaice – a căror semnificație exprimă calitățile pe care omul le dorește:

- Rombul (*ochi, pup, roată*) – din cercul soarelui, filtrul geometrizat reține un patrulater – rombul care își aliază un principiu dinamic – sugerează sănătate;
- Pomul vieții – poartă promisiunea vieții fără sfârșit, a puterii fizice, salvatoare;
- Crucea, cu forme pur geometrice – semnificație protectoare.

Asocierea simbolurilor solare (rozete, cercuri) în multe cazuri cu simbolurile pomului vieții sugerează vitalitate și viață, la fel ca și asocierea dintre simbolul solar și cel acvatic. Ornamentația bogată a pieptarelor și

cojoacelor, farmecul interpretării motivelor ornamentale încoronate de o excepțională realizare tehnică, într-o cromatică echilibrată, conferă nota de unitate stilistică producției cojocărești bănățene. Compozițiile decorative sunt ordonate în registre sau în câmpii ornamentali delimitați prin linii de contur. Principiul decorativ fundamental este cel al simetriei. În acest decor geometric, predominant circular, cu ornamente florale stilizate dispuse în șiruri sau de-a lungul unui vrej, arborele vieții apare în diferite variante, alături de alte motive celebre ale repertoriului decorativ universal (rozeta și diverse simboluri solare). Motivele florale stilizate sunt tratate ca adevărate arabescuri ornamentale, lucrate în tehnici mixte, de broderie și aplicații din piele.

Dacă ne referim la raportul dintre modalitățile de reprezentare figurative și abstracte, sintaxa dispunerii motivelor decorative și simbolice se află într-o legătură strânsă cu universul spiritual al țaranului român. Este vorba de tentativa de a controla, cu mijloacele construcției artistice, atât *lumea din imediata apropiere*, cât și *lumea de dincolo de aparență*. Din realitatea vizibilă provin tendințele fiziomorfe, cuprinzând aluzii la configurația cosmosului, pământului, vegetației, animalelor. (PRUT, 2012, p. 13)

Dezvoltarea socio-economică diminuează valoarea simbolului în gândirea omului. Elementele ornamentale continuă să fie preluate și transpuse, în virtutea tradiției. Cu ocazia transpunerii motivelor ornamentale creatorii populari nu mai cunosc însă semnificația inițială a acestor ornamente.

Ornamentația cătrînelor și cămășilor tradiționale din Banatul sârbesc

Ornamentica veșmintelor se caracterizează printr-un deosebit echilibru și justă măsură în repartizarea câmpilor ornamentali: decorația este plasată pe porțiunile vizibile, dispunerea ornamentului urmează linia dreaptă sau formele corpului - motivele ornamentale se înșiră în ritmuri, care străbat – fie de la o margine la alta, fie pe suprafețe delimitate – țesătura de fond a pieselor de port. Ornamentul este determinat de materia primă și tehnica de executare, este legat de forma și volumul pieselor.

Cercetările ornamenticii populare duc la definirea nivelelor constitutive al acestui domeniu de artă populară (DUNĂRE, 1979, p. 20):

- primul nivel, referitor la materialele obiectelor pe care sunt desfășurate ornamentele,
- al doilea nivel se referă la tehnicile utilizate, adică la genul de producție,
- nivelul al treilea prezintă funcția socială a ornamentației,

- nivelul patru prezintă conținutul tematic al elementelor.

Piese tradiționale erau țesute în războiul orizontal, *cătrînțele* în două, trei sau patru ițe, pe urzeală din păr de lână și băteală din păr de lână și bumbac. *Cămașa* tradițională se confecționa din două sortimente de pânză albă de bumbac: o calitate mai subțire, numită *de sadă* sau o altă calitate, mai groasă, cu dungi albe în textură, numită *de cinari*.

Apariția materialelor industriale și a coloranților chimici, suprimă tot mai mult culorile extrase din plante. În dezvoltarea câmpurilor ornamentale se observă o explozie coloristică, realizată prin folosirea unei game largi de materiale pentru brodat: fir de în colorat, lână (produs manufacturar), arnici din bumbac nerăsucit, mătase, fir metalic.

La începutul secolului al XX-lea apar cătrînțe țesute cu alesături de motive geometrice, sau de motive florale, apoi cătrînțe țesute, motivele geometrice sau florale brodate cu lână sau cu mătase.

Mai târziu, apar cătrînțe confecționate din materiale industriale. Ornamentația acestor piese este compusă din motive florale stilizate, brodate cu fire metalice, în manieră orientală, sau din motive geometrice brodate cu fir de mătase. Motivele sunt repartizate pe întreaga suprafață a piesei sau sunt dispuse sub formă de chenar.

Ilustrația 2: Motive ornamentale în compoziția ornamentală a cătrînțelor bănățene

Cătrînță țesută, năvădită; Compoziția ornamentală se extinde pe toată suprafața piesei, formată din motive florale redade naturalist alese cu lână

Cătrînță țesută; Compoziția ornamentală se extinde pe toată suprafața, formată din motive geometrice repartizate în câmpul central și sub formă de chenar, alese cu fire metalice

Cătrînță țesută; Compoziția ornamentală se extinde pe toată suprafața, formată din motive florale și motive geometrice repartizate în registre, alese cu lână și bumbac

Cătrînță din material industrial; Compoziția ornamentală formată din motive geometrice brodate cu mătase

În primele două decenii ale secolului al XX-lea, *cătrînțele pereche*, una în față și alta la spate, deosebit de elegante, erau țesute din bumbac și fir metalic auriu și argintiu, late de aproximativ 30-35 cm. Ele erau

ornamentate cu motive florale sau geometrice, similare celor de pe ciupagul încrețit în jurul gâtului.

În unele localități (Uzdin, Barițe, Nicolinți, Vladimirovaț), ornamentația cătrînelor țesute din păr de lână se extinde pe toată suprafața piesei ordonată în registre verticale (*rânduri în lung*), dispuse în succesiuni compuse unul din motive geometrice, geometrizzate sau florale iar celălalt fără motive sau cu motive geometrice mărunte care se repetă. Registre apar la partea inferioară (*bordură*) și pe părțile laterale (*urz'ari*). La unele cătrînte apar și rânduri dispuse orizontal cu motive geometrice.

Privind cromatica cătrînelor dozajul tonurilor este condiționat de exprimarea unor *semne de vârstă*, astfel culoarea roșie – expresie a tinereții - se stinge treptat, odată cu înaintarea în vârstă a purtătorilor. La vârsta de 30-40 ani fondul cătrînelor apare în culoarea roșie de ton închis, violet, vișiniu. Când se socotește că a venit bătrânețea, roșul trebuie să dispară din cromatica veșmintelor, lăsând loc dialogului dintre alb și negru.

Ilustrația 3: Motive ornamentale pe cămăși tradiționale din Banat

Ornamentele geometrice și geometrizzate dispuse pe guler, piept și de-a lungul mânecilor brodate cu fir de bumbac

Ornamentele geometrice și geometrizzate dispuse pe piept și pe mâneci în tehnica broderiei perforate – cu fir alb de bumbac.

Ornamente mixte brodate cu fir de bumbac și fir metalic auriu

Ornamentele liber desenate grupate în tablă numai pe mâneci. Broderia este lucrată în manieră orientală cu fir metalic auriu.

Ornamentele liber desenate (florale stilizate sau redade naturalist) sunt dispuse pe guler flancând deschizătura de la piept și pe partea exterioară a mânecilor, brodate cu fir de bumbac

Decorația cămașii femeiești aduce în discuție, câteva variante:

- Decorația dispusă pe guler, piept și de-a lungul mânecilor. Câmpii ornamentali sunt alcătuiți din mai multe tipuri de motive în general tratate geometric. Motivele sunt lucrate cu fire de bumbac sau mătase albă și colorată, în tehnica cusăturilor la fir, peste fire sau broderie plină.
- Decorația dispusă pe piept și pe mâneci. Compoziția ornamentală reunește motive geometrice sau fitomorfe în tehnica broderiei perforate – cu fir alb de bumbac.

- Decorația dispusă pe întreaga suprafață a gulerului sau flancând deschizătura de la piept și pe mâneci – partea exterioară. Câmpii ornamentali formați din motive florale. Broderia plină și perforată este lucrată cu fir de bumbac.
- Decorația dispusă pe întreaga lungime a mânecilor. Câmpii ornamentali formați din motive liber desenate grupate compact. Broderia este lucrată în manieră *orientală* cu fir metalic auriu.

Pe parcursul evoluției sale costumul popular prezintă o mai mare sobrietate ornamentală și cromatică, la costumul de lucru și o tendință mai accentuată spre fast și strălucire la costumul de sărbătoare și ceremonial.

Originea și evoluția elementelor decorative constituie un important capitol, nu numai al istoriei artei, ci și al științelor care se ocupă cu trecutul omenirii, în primul rând al etnografiei și al antropologiei culturale. Din perspectiva acestor discipline, compozițiile ornamentale își găsesc în artele plastice tradiționale o pregnantă motivație funcțional-estetică, potențată vizual de cromatică. Fiecare cătrînță evocă universul fascinant al unei lumi care a știut să păstreze peste veacuri, nu numai meșteșugul confecționării hainelor, ci și arta de a le conferi o personalitate inconfundabilă, prin știința de a compune în limbaj plastic, mesajul fiecărei generații.

BIBLIOGRAFIE

BARBULOV POPOV, Daniela, *Evoluția interferențelor stilistice ale portului popular în zonele Banatului Românesc și Sârbesc (1890-1930)*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2016

BARBULOV POPOV, Daniela, IȘFĂNONI, Doina, *Cătrînțe din Banatul Sârbesc – catalog fotoetnografic*, Zrenianin, Editura ICVR, 2015

DUNĂRE, Nicolae, *Ornamentică tradițională comparată*, București, Editura Meridiane, 1979

PRUT, Constantin, *Calea rătăcită: o privire asupra artei populare românești*, Timișoara, Editura Fundației Interart Triade, 2012

MALUCKOV, Mirjana, *Narodna nošnja rumuna u jugoslovenskom Banatu*, Novi Sad, Vojvođanski muzej u Novom Sadu, 1973

ROMÂNII DIN BANATUL SÂRBESC ÎN EVUL MEDIU ȘI ÎN PERIOADA STĂPÂNIRII OTOMANE

Prof. dr. Mircea MĂRAN
Academia Sârbă de Științe și Arte
Universitatea Belgrad, Serbia

Rezumat

În lucrare sunt prezentate cele mai vechi atestări ale românilor în părțile vestice ale Banatului istoric, încadrate azi în Banatul sârbesc. Sursele medievale referitoare la această temă sunt deosebit de sărace, deseori și confuze, dar ele totuși nu lipsesc, în special cele care se referă la existența districtelor valahice, confirmând ideea că poporul român trăia pe acest spațiu geografic, împreună cu alte popoare, din cele mai vechi timpuri. În perioada otomană deja putem vorbi despre existența majorității localităților în care și azi trăiește această populație, cu specificarea că structura etnică a acestor localități confirmă existența numeroaselor comunități mixte româno-sârbe care și-au păstrat această caracteristică până azi.

Cuvinte-cheie: *evul mediu, districte valahice, izvoare documentare, regatul maghiar*

Elementul etnic românesc a fost prezent în Banat din cele mai vechi timpuri. Încă din evul mediu timpuriu, din perioada formării limbii și a poporului român, putem vorbi despre prezența unor elemente protoromânești în Banatul de sud-vest. Concret, este vorba despre o populație valahă, pe care o amintește notarul regelui maghiar Bela al III-lea în *Cronica sa Faptele unurilor*. Aceasta se face în contextul descrierii cuceririlor maghiare ale Câmpiei Panonice care au avut loc începând cu anul 896, prin venirea triburilor ungurești sub conducerea lui Arpad. Atacul unguresc asupra ducatului lui Glad, care își avea una din reședințele sale în

cetatea Cuvinului, aduce primele informații, ce e drept confuze, despre prezența protoromânilor în zonă. Anume, în ajutorul ducelui Glad, stăpânul acestor teritorii, care s-a închis în cetatea Cuvinului pentru a se apăra de agresori, au venit aliații săi printre care și blachii (adică valahii), bulgarii și cumanii, afirmă Anonymus. Deci, putem vorbi despre prezența unor elemente protoromâne pe acest spațiu încă în primele decenii ale secolului al X-lea, având în vedere că bătălia de la Vadul Nisipurilor, respectiv Vadum Arenarum, undeva pe râul Timiș, cum este specificat în cronică, în care s-au ciocnit ostașii lui Glad cu maghiarii, a avut loc prin anul 934, când aliații au fost înfrânți categoric de oștirile maghiare invadatoare. Ducele Glad a fost nevoit să se supună cuceritorilor, iar spațiul bănățean va fi încadrat în statul medieval maghiar.

În ceea ce privește evul mediu târziu, putem să afirmăm că în timpul marii năvăliri a mongolilor din anii 1241-1242 aproape toate localitățile au fost devastate și distruse, iar populația ucisă sau transformată în sclavi, sau că s-a retras din această zonă, astfel că întregul ținut a rămas aproape complet depopulat. Abia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea regele maghiar Bela al IV-lea (1235-1270) va începe cu colonizările ținuturilor pustii, ceea ce va duce treptat la reînființarea numeroaselor localități. În ținuturile bănățene care azi aparțin României, în decursul secolului al XIV-lea și al XV-lea au fost înființate așa-numitele districte valahe, printre care se găsea și districtul Haram (azi Stara Palanka), care cupridea și teritoriile din jurul actualului Vârșeț și Biserica Albă, din Banatul sârbesc. Anume, în primele decenii ale secolului al XIV-lea a avut loc o intensă colonizare a românilor pe acest spațiu, pe care au fost înființate districtele valahice¹. Istoriografia românească susține teza că românii locuiau pe acest spațiu și în perioadele precedente, fiind populația autohtonă a Banatului și că aceste districte au reprezentat expresia autonomiei etnice și teritoriale românești, încadrate în sistemul politic și militar al Ungariei medievale, având ca instituții reprezentative pe cneji și adunările nobilimii². Localitățile românești au fost grupate în jurul cetăților, găsindu-se atât pe teritoriul domeniilor regale, cât și pe cele ale nobilimii³. Este cert faptul că în această zonă putem vorbi despre o prezență a populației românești încă din secolul

¹ Александар Крстић, „Из историје средњовековних насеља југозападнoг Баната (15. век – прва половина 16. века)“, *Зборник Матице српске за историју* 73, Нови Сад, 2006, p. 31.

² *Ibidem*, p. 42

³ Александар Крстић, „Банат у средњем веку“, *Зборник „Банат кроз векове“*, Вукова задужбина, Београд, 2010, p. 75

al XIII-lea⁴ și din prima jumătate a secolului al XIV-lea⁵, probabil și din perioadele precedente, în primul rând în satele care aparțineau acestui district. Există mărturii despre prezența românilor în slujba cetății Vârșetului în decursul secolului al XIV-lea⁶, problema principală reprezentând-o faptul că identificarea cetățenilor de etnie română câteodată întâmpină dificultăți din cauza numelor slave pe care unii dintre ei le purtau⁷. Din anul 1391 s-a păstrat o scrisoare a lui Nicolae Perényi în legătură cu eliberarea din închisoare a unui oarecare Bogdan Valahul, capturat de funcționarii din Vârșet⁸. Să mai amintim doar faptul că în evul mediu Vârșetul purta denumirea de Ér(d)somlyó.

Nu știm cine a fost tânărul Johannes de Gerabencz, respectiv Ioan din Grebenaț, care se amintește ca student la universitatea din Viena în anul 1390⁹, dar este cert faptul că acest tânăr este o dovadă a prezenței unei elite sociale în localitățile districtului valahic al Haramului, indiferent cărei etnii aparținea. Foarte probabil că există o legătură de rudenie între acest student și un alt Ioan din Grebenaț, reprezentantul regal care a fost prezent la evenimentul de predare a Vârșetului lui Nicolae Perényi, ban de Severin, de către regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, tot în anul 1390¹⁰. Grebenațul medieval (Grebenczh, Gerebuncs) se găsea la 12 km depărtare de Haram, sediul districtului valahic și avea cetate care a reprezentat o parte componentă a sistemului de apărare a graniței Ungariei medievale, controlând drumurile care mergeau de la Timișoara peste Vârșet la Dunăre¹¹.

Din perioada stăpânirii otomane asupra Banatului (1552-1716) posedăm ceva mai multe date despre prezența românilor pe aceste meleaguri, dintre care unele se încadrează în izvoare legendare sau semilegendare, cum ar fi, de exemplu, cazul localității Sân-Ianăș. Anume, pe baza unui manuscris al preotului Ioan Neagoe din Sân-Ianăș din anul 1861, alcătuit după un manuscris mai vechi, dar distrus în timpul Revoluției

⁴ Александар Крстић, „Вршац у средњем веку Први део: од раног средњег века до краја 14. столећа“, *Историјски часопис*, књига LIX, 2010, р. 94

⁵ *Ibidem*, р. 93

⁶ *Ibidem*, р. 94

⁷ *Ibidem*, р. 95

⁸ *Ibidem*, р. 100

⁹ Laslo Segi, *Studenti sa današnje teritorije Vojvodine na evropskim univerzitetima 1338-1919*, Novi Sad, 2010, р. 106

¹⁰ Ал. Крстић, *Вршац у средњем веку Први део...*, р. 99

¹¹ Ал. Крстић, *Из историје...*, р. 44

de la 1848, reiese că Sân-Ianășul este o localitate veche, întemeiată de preotul Radu Neagoe în anul 1521, împreună cu câteva familii de români veniți din Transilvania. Stabiliți pe locul numit Petrii, urmașii acestora se vor muta mai târziu pe vatra actualului Sân-Ianăș. Aceste informații, furnizate de preotul Ioan Neagoe, nu sunt însă confirmate de alte izvoare istorice, astfel că le putem lua în considerare doar ca pe una din numeroasele legende referitoare la întemeierea satelor noastre. Pe de altă parte, localitatea se amintește pentru prima dată în izvoarele documentare în Catastiful din Ipek din anii 1660 și 1666 sub numele de Sen Ianoș. O nouă atestare documentară este din anul 1713, în Descrierea Eparhiei de Vârșeț-Sebeș, când aparținea nahiei Vârșetului și este amintită sub numele de Ianoș, având doar 6 gospodării¹².

Localitatea Nicolinț se amintește pentru prima dată în documentele medievale sub denumirea de Wizwar (Izvor) ca domeniu al cetății Ersomlyo (Vârșeț)¹³, în anii 1390-1392. În anul 1459, conform cronicilor Vârșetene, se amintesc credincioșii din Nicolinț care veneau de sărbători la Vârșeț. În Catastiful din Ipek sunt amintite două localități: Nicolințul Mare și Nicolințul Mic, în 1660 anii și 1666. Este interesant faptul că, în ciuda afirmațiilor că cele două localități ar fi dispărut – Nicolințul Mare în 1698, iar Nicolințul Mic în 1716, în Catastif se amintesc nume de familii românești care există și azi la Nicolinț, o dovadă a continuității acestei populații într-un interval de cel puțin trei secole și jumătate. Concret, este vorba despre familia Cinci, amintită la Nicolințul Mare în 1666, sau familia Mateiaș, amintită la Nicolințul Mic tot în 1666. Despre prezența populației românești în cele două localități ne mai amintesc și numele de Fiat, Andreiaș ș.a.

Același izvor documentar, Catastiful din Ipek, confirmă prezența românilor și în alte localități, precum Ulmu, Srediște și altele, unde se amintesc nume ca Neagoe, Fiat sau Gurilă. Chiar și denumirile unor localități, păstrate în documentele de pe timpul stăpânirii turcești, confirmă că în ele în epoca otomană trăiau români. Denumirea de Ulmu care s-a păstrat și azi pentru această localitate, sau Morminta, în apropierea actualului Plandiște, reprezintă o dovadă că pe acest spațiu românii trăiau din cele mai vechi timpuri împreună cu sârbii și cu alte etnii. Banatul a fost din timpuri străvechi un mediu multiethnic și multicultural.

¹² Д. Руvaraц, *Опис Вршацко-себешке епархије од 1713. године*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1924, р. 11

¹³ Ал. Крстић, *Вршац у средњем веку Први део...*, р. 97

Andrei Vasici, primul monograf al Vârșetului, în monografia sa din anul 1859¹⁴ susține faptul că sârbii și românii au trăit în Vârșet și împrejurimi încă înainte de cuceririle otomane. Despre prezența românilor la Vârșet încă din cele mai vechi timpuri ne informează, ce e drept pe baza tradiției orale, istoricul Nicolae Tincu Velia, în lucrarea sa *Istoria bisericească politico-națională*, publicată la Sibiu în 1865. Acesta amintește și faptul că în anii 1641-1646 a avut loc colonizarea românilor din Oltenia, în număr de cca. 13000, dintre care unii s-au stabilit la Vârșet. Același autor, într-o altă lucrare a sa¹⁵, publică și o legendă referitoare la înființarea Vârșetului, pe care, desigur, nu o vom încadra printre sursele importante referitoare la prezența românilor în acest oraș.

Este foarte greu a stabili numărul românilor din Vârșet până la mijlocul secolului al XIX-lea, însă afirmăm că aceștia trăiau în oraș din timpuri străvechi, ceea ce o confirmă atât tradiția orală, cât și izvoarele scrise. Încă în Catastiful din Ipek (Peć) se pot găsi nume românești printre locuitorii Vârșetului, care au dat contribuții pentru Patriarhia sârbească. Astfel, în anii 1660 și 1666 se amintește Negoie (Neagoe), iar apoi și Fiat (nume des întâlnit în trecut printre românii din Banat).

Cunoscutul istoric român Nicolae Iorga în lucrarea sa *Observații și probleme bănățene*, tipărită la București în anul 1940, subliniază că în Memoriile lui Petru Șuțu, protopopul Vărădiei de la jumătatea secolului al XVIII-lea, se amintește că înainte de alungarea turcilor din Banat, deci înainte de 1716, au fost preoți din Țara Românească la Vârșet și în Coștei și unul din Ardeal pentru împrejurimi.

O dovadă a existenței unei vieți bisericești românești în această perioadă este și manuscrisul păstrat pe paginile Cazanie lui Varlaam, exemplarul de la Râtișor, pe care l-a cercetat diaconul Nicolae M. Popescu din Vechiul Regat în anul 1908 și l-a amintit în notele sale de călătorie intitulate *Prin Banatul Timișoarei*, de unde desprindem următorul citat, care se referă la acest manuscris păstrat la Râtișor: „*Cartea românească de învățătură* de Varlaam mitropolitul, Iași, 1643. Exemplarul, bine păstrat, la urmă cu mai multe foi scrise cu mâna, stă pe strana dreaptă a bisericii. La urmă însemnarea: „Să se știe c-am îngrupat pre popa Bratul în luna lui

¹⁴ Андрија Васић, „Прилог монографији града Вршца“, превео Миливој Јовановић, у: *Вршачке хронике*, 1993, р. 16

¹⁵ Nicolae Tincu Velia, *Scurtă istorie despre începutul Vârșetului și Românii lui*, „Foaie pentru minte...”, nr. 46, Brașov, 1846, p. 361-363

martie, în 25 dnă, văleat ot rojdest(v)a H[risto]va 1684”.” Această scurtă notă reprezintă cel mai vechi text în limba română din în Banatul sârbesc.

Al doilea document prin care este atestată folosirea limbii române în secolul al XVII-lea în Banatul sârbesc este scrisoarea egumenului Grigorie de la mănăstirea Srediștea Mică din anul 1698 către episcopul Gherasie al Vârșetului și Caransebeșului, în care îl anunță pe episcop, în limba română, despre încercările, nereușite de fapt, de catolicizare a călugărilor din mănăstirea Srediște. Acest document l-a publicat pentru prima dată cercetătorul Dorinel Stan în Monografia mănăstirii Srediște¹⁶.

Alibunarul a reprezentat de-a lungul veacurilor una dintre cele mai importante localități din Banatul de sud, în special având în vedere poziția sa geografică favorabilă. Descoperirile arheologice ne dovedesc că aici omul trăia încă în perioada preistorică, dar și în antichitate, în special fiind interesantă ipoteza, susținută de Bogdan Petriceicu Hasdeu, dar neconfirmată de descoperirile arheologice sau de alte surse, conform căreia la Alibunar se găsea un timp, în secolul al V-lea, reședința regelui hun Atila.

Lăsând la o parte legenda despre fântâna lui Ali, despre care se crede că ar fi dat numele acestei localități, știm că Alibunarul a fost vizitat în anul 1662 de călătorul turc Evli Celebi, care îl amintește sub acest nume în notele sale de călătorie¹⁷, iar la sfârșitul secolului al XVII-lea localitatea este amintită în câteva rânduri în timpul Marelui Război al Ligii Sfinte (Războiul Vienei) în legătură cu trecerea trupelor turcești prin această parte a Banatului, și anume în anii 1695 și 1697. Concret, pentru noi este interesant faptul că Alibunarul este amintit în *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir (1697), cu ocazia trecerii prin această localitate a sultanului Mustafa II. Cantemir definește Alibunarul ca „Localitate din Ungaria pe drumul spre Timișoara” (p. 328), unde la 17 septembrie 1797 sultanul Mustafa al II-lea l-a numit de mare vizir pe guvernatorul Belgradului Amcazade Köprülü Husein pașa, care va deține această înaltă demnitate până în anul 1702 (p. 552). Alibunarul este cu această ocazie decris ca „Fântâna lui Ali [...] un loc la jumătatea distanței dintre Timișoara și Belgrad. Este la loc foarte înalt și oferă privitorilor posibilitatea să vadă

¹⁶ Dorinel Stan, *Așezământul monahal Srediștea Mică*, RIS, Vârșeț, 2016, p. 28-29

¹⁷ Evlija Čelebija, *Putopis*, II, Svjetlost, Sarajevo 1957, p. 84. Milleker consideră, în lucrarea sa *Letopisi opština Podunavske oblasti*, Pančevo 1929, p. 14, că aceasta ar reprezenta cea mai veche atestare documentară a Alibunarului. Trebuie însă imediat atras atenția asupra faptului că Milleker în lucrările sale nu s-a folosit de izvoare documentare turcești, ci doar de cele ungurești și austriece.

până departe, motiv pentru care spionii de ambele părți merg de obicei acolo” (p. 275).

Istoricii medievali Ioan Hațegan, Aleksdandar Krstić, dar și alții, ne atrag atenția însă și asupra unei atestări și mai vechi a Alibunarului, deschizând totodată și o nouă problemă: era oare Alibunarul numit în evul mediu *Maxond*? Anume, este cunoscut faptul că în această parte a Banatului exista în evul mediu, în decursul secolelor XIV-XVI, o localitate numită Maxond, pe care istoricul vârșețean Felix Milleker a poziționat-o la 4 km nord-vest de actuala localitate Petrovasâla (Vladimirovaț), în locul numit Moșanda Mare¹⁸, o colină care și azi poartă acest nume. Maxondul este amintit pentru prima dată în documentele medievale în anul 1370, iar o perioadă de timp era și sediu de district. Se pare că această localitate a primit numele după Mokzun¹⁹, un nobil alan care probabil a fost proprietarul satului în perioada colonizării alanilor în Banat după marea invazie a tătarilor din 1241-1242. Importanța acestei localități reiese și din faptul că întreaga parte a Banatului de Sud, numită azi Dunele de Nisip ale Deliblății, purta în această perioadă denumirea de *Campus maxons*. Totodată, Maxondul a fost vizitat și de personalități importante ale epocii, cum ar fi banul de Severin Nicolae Perenyi, care îi scrie regelui maghiar Sigismund chiar din Maxond, în anul 1391, în legătură cu salariile ostașilor maghiari angajați în lupta împotriva turcilor²⁰. Localitatea este amintită încă în câteva rânduri, găsindu-se în anumite perioade în posesia unor nume distinse ale epocii, cum ar fi prințul bulgar Frujin, sau chiar Iancu de Hunedoara, în anul 1456. După părerea lui Milleker, Maxondul a fost distrus mai târziu de turci²¹.

Citând un defter turcesc din anul 1579²², Hațegan și Krstić amintesc că în acest defter este prezent și „satul Alibunar, cu alt nume Moșanda/Maxond”. Este oare informația din acest defter dovadă că Alibunarul (deci Maxondul) a fost și în evul mediu o localitate deosebit de importantă? Arheologia nu ne dă prea multe informații referitoare la prezența unei localități medievale importante nici la Alibunar, nici la

¹⁸ Feliks Mileker, *Op. cit.*, p. 107

¹⁹ Ал. Крстић, *Из историје...*, p. 31

²⁰ Milleker Bodog, *A torokok elso betoresei Del-Magyarorszagba Zsigmondes Albert kirjalok idejeben. Keve es Kraso varmegyek megszunese (1393-1439)*, TRE XXIX/III-IV, Temesvar, 1913

²¹ Feliks Mileker, *Letopisi...*, p. 107

²² Ioan Hațegan, *Cronologia Banatului, II/2, Vilayetul de Timișoara, Repere cronologice, selecție de texte și date*, Editura Banatul și Artpress, Timișoara, 2005, p. 47

Moșanda Mare. În același timp, se confirmă originea pur turcească a denumirii actuale a localității Alibunar, ea reprezentând deci doar o traducere din limba turcă în limba sârbă a „Fântânii lui Ali” (*Ali-Pinar*), având în vedere faptul că în limba turcă „pinar” înseamnă fântână, adică „bunar” (în sârbă).

Pe de altă parte, istoricul Dušan Popović²³ citează un alt document, care ar putea să reprezinte încă o atestare din secolul al XVI-lea a acestei localități, un document chiar mai vechi cu două decenii decât cel amintit anterior. Anume, citând alte surse²⁴, Popović amintește localitatea *Mešhond* (deci, foarte asemănător cu Maxond), fără a comenta despre ce localitate ar putea fi vorba, în care în anii 1557-1558 se amintesc câțiva locuitori, și anume: Miladin Latzko, Jovan László, Mladen K., Nikola Jova, Peter Csoban și Nikola Radits²⁵. Aceeași locuitori sunt amintiți și în localitatea *Siond*, pe care Popović o citează din alte surse²⁶. Este posibil să fie vorba despre aceeași localitate? Aceasta ar deschide încă o întrebare: este posibilă o continuitate a populației la Alibunar încă din secolul al XVI-lea și până azi, pentru că se amintește cetățeanul Latzko, fiind știut că și azi în Alibunar trăiesc mai multe familii românești cu numele Lațcu? Indiferent de originea etnică a acestei populații, dacă *Mešhond*-ul sau *Siond*-ul este aceeași localitate ca și Maxondul, deci Alibunarul de azi, ar putea reprezenta aceasta o dovadă a faptului că o parte a populației bănățene trăiește în continuitate pe acest spațiu din timpuri foarte vechi, înainte de colonizările habsburgice din secolul al XVIII-lea?

Întrebarea rămâne deschisă, iar istoricii vor încerca, în măsura posibilităților, în primul rând în dependență de izvoarele disponibile, să găsească un răspuns cât se poate de precis la această întrebare. În tot cazul, însăși atestarea localității Alibunar în secolul al XVI-lea reprezintă un pas înainte în cunoașterea mai bună a trecutului mai îndepărtat al Banatului.

²³ Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја XVIII века*, Београд, 1955, р. 337

²⁴ Defterek, II, р. 201

²⁵ Душан Поповић, *Op. cit.*, р. 337

²⁶ Pentru localitatea Siond este ca sursă citat: Borovszky, *Csanád vm II*, 579, Vezi: Душан Поповић, *Op. cit.*, р. 381

SATUL JÂTCOVIȚA DIN SERBIA DE RĂSĂRIT

Prof. dr. Iasmina GLIȘICI
Societatea „Sandu Timoc”, Serbia

Localitatea Žitkovica se află la aproximativ 12 km de orașul Golubac. Acest sat este atestat documentar în *Carta Cneazului Lazăr* care, datează din secolul al XIV-lea, unde Žitkovica a fost unul dintre localitățile donate Mănăstirii Ravanica. Având în vedere numele și semnificația acestuia, este aproape sigur că satul a fost fondat de sârbi.

De-a lungul timpului, din cauza războaielor, a bolilor care au bântuit, precum și a devastărilor și migrației... populația acestei localități s-a schimbat. În Tefterul regiunii Braničevo din anul 1467, turcii menționează familiile care au locuit în acea perioadă de timp în satul Žitkovica. Din acest Recensământ nominal al populației, alcătuit de turcii l-au făcut, descoperim că în momentul recensământului, în Žitkovica au trăit 15 familii iar, capul de familie avea în genere nume sârbești.

Astăzi, această localitate este populată de românii care s-au stabilit aci după ocupația austriacă din anul 1718. Sursele la care ne putem referi sunt hărțile care au fost alcătuite după Pacea de la Požarevac, de Fridrih Epșelviț¹ (Friedrich Öbschelwiz), iar pe de altă parte, apelând la memoria celor mai vechi locuitori ai acestui sat care, prin evocările sale sprijină informațiile privind momentele istorice vizând popularea acestor meleaguri în timpul ocupației austriece.

Bătrânul Boža din Žitkovica, (care se găsește chiar pe malul Dunării, vizavi de localitatea Moldova Nouă), este un om foarte bătrân dar își amintește foarte bine de poveștile celor mai în vârstă legate de colonizarea Jitcoviței. Boža este născut în satul Dvorište, localitate amintită încă în anul 1733, precum un sat cu populație română. S-a căsătorit foarte tânăr cu o fată din Jitcovița a cărei familie poartă porecla „a lu’ Brłani”. După vorbele sale, localitatea a fost colonizată de români încă de pe vremea turcilor, ceea ce înseamnă cam după anii 1739.

¹ Harta publicată în cartea lui D. Pantelić, *Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira, Spomenik*, SAN XCVI, Bg., 1948

Conform informațiilor de care dispunem din harta care a fost alcătuită după Pacea de la Požarevac, în timpul stabilirii frontierei dintre Austria și Turcia, acest sat nu a figurat pe hartă.

Probabil că în această perioadă satul a fost gol.

Anume, chiar dacă autoritățile austriece în timpul conducerii lui Eugen de Savoya au efectuat colonizări planificate, evident că această mică localitate din comuna Golubac nu a fost colonizată.

În cazul în care satul ar fi fost colonizat în timpul conducerii austriece, în cadrul colonizărilor planificate din partea lui Eugen de Savoya, despre acest sat s-ar fi aflat informații pe care le-ar fi a strâns de pe teren exarhul Maksim Ratković care, la cererea mitropolitului Belgradului a înregistrat toate datele despre biserici și despre starea lor, precum și despre numărul locuitorilor și naționalităților. Scopul acestor demersuri a fost purtarea evidenței despre impozitul menit bisericii, impozitele să fie strânse de la enoriași în timpul ceremoniilor bisericești, la sfințirea apei etc. Deci, probabil că satul Jitcovița în timpul recensământului din partea exarhului Maksim în anul 1722, nu era locuit, pentru că nu este amintit.

Toate acestea inspiră credibilitate în povestea interlocutorului nostru Boža, care spune că colonizarea a început pe vremea turcilor. Conform povestii sale, primii locuitori au venit din România din Almăj. Ei s-au stabilit sub Vârful Negru, aproape de pârâul nămolos („Ogașu cu imală”). Aceasta este o câmpie în dosul căreia se găsește o pădure, aproape de un lac limpede de unde au putut să bea apă. În scurt timp după stabilirea românilor aici, s-a început cu construirea unor case primitive (bordeie), însă locuitorii dintr-un sat vecin, pe care l-a amintit Vuković că există încă din anul 1733, au reușit să-i alunge din acest loc.

După aceea s-au stabilit în localitatea Seliște, nu departe de Žitkovica actuală. Aici au rămas foarte scurt timp pentru că au fost din nou expulzați de locuitorii din Zelenik. Bătuți și expulzați, au găsit un loc nou unde să se stabilească: Žitkovica. S-au instalat aici mai ales pentru faptul că au găsit un pârâu care curge și astăzi prin acest sat. Este foarte interesantă povestea bătrânului Boža despre șapte familii care s-au instalat pentru prima dată aici. Descendenții acestor primi coloniști trăiesc și în ziua de azi în Žitkovica, ce-i drept un număr tot mai mic dintre ei, deoarece marea majoritate sunt la muncă provizorie în străinătate.

Golubac, o localitate așezată pe malul Dunării, astăzi este comună în componența căreia se află șase sate românești. Mai concret, satele Žitkovica, Kudreš, Snegotin, Krivača, Dvorište, Brnjica și Dobra sunt sate locuite de români. Unele dintre aceste sate sunt amintite pe hartă încă din anul 1718. Numele satului nu înseamnă neapărat originea sau componența populației.

Este cunoscut faptul că istoria înregistrează și migrațiile care erau foarte frecvente în acea vreme după care unele sate au rămas goale. În locul lor au venit alți locuitori care s-au stabilit aici. Astfel este cazul cu Žitkovica a cărui nume este sârbesc. Aceasta înseamnă că a fost înființat de sârbi și a fost locuit o vreme de populație sârbă.

Pe Harta lui Epsvilc din anul 1718, Žitkovica nu a fost amintită.

Este important să subliniem că datele de pe hărțile ne oferă doar informații despre așezările care existau la acea vreme, dar nu și despre structura națională a populației. Motivul este că hărțile au fost făcute pentru a se demarca teritorial cu turcii, precum și în scopuri fiscale și bineînțeles pentru a se asigura o cât mai bună structură demografică a țării.

Date despre structura națională a populației s-au putut obține abia un deceniu mai târziu din recensămintele conduse de trimișii mitropoliților sârbi care au fost în aceste regiuni în scopul determinării stării credincioșilor și a obiectelor sacre.

Deosebit de valoroase sunt datele din rapoartele exarhilor Maksim Radković din anul 1733 și Jovan Mihajlović din anii 1734 și 1735². Din păcate, Žitkovica nu este menționată în ele. Districtul Golubac nu dispune în Arhivă de date din perioadă Primului Război Mondial, deoarece aceasta a fost distrusă și arsă. Iar, ceea ce a rămas de la bulgari, a fost incendiat și distrus în cel de-al Doilea Război Mondial. Chiar în lipsa acestor date, un număr mic de persoane în vârstă care au ascultat povestirile înaintașilor au rămas unicii martori ai întâmplărilor din acea perioadă.

Învățătorul Svetomir Simić din Žitkovica³, în ciuda celor 93 de ani ai săi își amintește de bunicul răposat Ghiță care a participat la Războiul cel Mare ca soldat care a aparținut Diviziei dunărene. Conform celor menționate de acesta, bunicul lui a fost unul dintre cei care nu a trecut în Albania, ci s-a întors pe meleagurile natale. S-a prezentat la autoritățile din Veliko Gradište și a fost trimis urgent într-un lagăr din Austria. A fost unul dintre puținii prizonieri care a fost trimis ca ajutor în casă și la câmp într-o gospodărie țărănească și față de care s-a procedat uman. După război s-a întors acasă.

Aceasta nu înseamnă că viața cetățenilor din Žitkovica a fost ușoară în timpul Marelui Războiului Cel Mare. În pofida dezastrelor, a suferințelor

² *Izveštaj Egsarha Maksima Radkovića* priredio je Gavriilo Vitković, objavljen u *Glasniku Srpskog učenog društva*, knjiga 56, 1884. godine: *Izveštaj Jovana Mihajlovića* objavio Dimitrije Ruvarac u *Mitropolija beogradska oko 1733. godine*, *Spomenik SKA* XLII 1905. godine

³ Convorbire cu Svetomir Simić, martie 2015, înregistrare păstrată în arhiva personală a Jasminei Glišić

mari și a devastărilor, unii au avut norocul să supraviețuiască războiului. Un sat vecin, de exemplu, a cunoscut o soartă tragică.

Dvoriște, satul vecin, nu a fost scutit de răzbunarea bulgarilor. A fost incendiat și locuitorii au trebuit să-l părăsească. Ca mărturie a acestei triste amintiri stă cântecul de jale care, din păcate, cu timpul, a fost uitat. O frântură din acest cântec ne-a fost transmis vârstnicul Dušan Jović din Dvoriște: „*Numai câinii au rămas lătrând și urlând...*”

Cel mai grăitor este exemplul lui Djordje Nikolić din Žitkovica⁴, care a decedat ca urmare a rănilor căpătate în Bătălia de la Mačkov Kamen, lăsând în urmă trei copii, printre care și o fetiță, Sibinka, de doar 9 luni.⁵

Alegând ca eșantion două sate reprezentative din districtul Golubac – satul sârbesc Donja Kruševica și cel românesc Dvoriște, putem aprecia, prin comparație, aportul fiecăruia la război.

Conform datelor de la Recensământul populației din anul 1910, cele două sate au avut un număr aproximativ egal de gospodării, respectiv 117 și 113. Din informațiile care ne parvin, în Dvoriște au murit 121 de soldați⁶, iar în Donja Kruševica, 65⁷.

Dacă facem aceeași analiză, alegând de această dată satul românesc Žitkovica, cu un număr mult mai mic de gospodării, 57, și care a avut 53 de victime, aproape cât Donja Kruševica, este clar că satele românești au înregistrat pierderi impresionante în timpul Primului Război Mondial.

Pentru a comemora moartea locuitorilor satului Žitkovica în Primul Război Mondial, în centrul satului a fost ridicat un monument cu numele celor uciși.

În ultimii 13 ani, în luna iulie, când la Žitkovica are loc Festivalul Internațional de Foclor al Românilor din Balcani „Joc Românesc” înainte de începerea acestei prestigioase manifestări culturale, la Monumentului Eroilor din centrul satului se organizează parastas în limba română, iar la slujba divină participă descendenții decedaților care și-au pierdut viața pentru a apăra țara.

În acest context, demn de reamintit că, înainte ca bombardierele germane să distrugă Belgradul, în Krajina, în Serbia de Răsărit, pe malul Dunării deja au fost uciși circa 30 de soldați iugoslavi și civili din satul Mali Sip.⁸ Abia după aceea a început atacul aerian asupra Belgradului, capitala

⁴ *Ibidem*

⁵ Arhiva familiei și amintirea familiei Nikolić din Žitkovica, mai 2012

⁶ Predrag MILJKOVIĆ, Živislav ANTONIJEVIĆ, *Srbski ratni pomenik*, Manastir Rukumija, 2014, p. 183

⁷ *Srbski ratni pomenik*, p. 196

⁸ Sip este un sat populat cu precădere de români.

Regatului Iugoslavia, care a marcat începutul războiului, în aprilie, în cadrul căruia forțele germane au învins relativ ușor armata regatului iugoslav, care a fost nevoită să capituleze la 17 aprilie 1941.

După câteva săptămâni, a început deportarea tuturor participanților la luptele din aprilie, care au fost trimiși ca deținuți de război, în lagărele de concentrare germane.

După cum a povestit Stojan Ilić din Žitkovica, la Sfânta Treime, care este Ruga satului, s-au întors toți cei care au fost prizonieri în România”. La întrebarea: „De ce ați fost eliberați?”, regretatul moșneag Stojan a răspuns: „Probabil a fost o lege în România în baza căreia se eliberează prizonierii români”,⁹ adăugând: „I-au eliberat pe toți cei care au știut să vorbească românește, pe motivul că sunt români”. Doar un oarecare Janoš din Žitkovica și Jova (al lui Ćirko) din Kudreš au rămas în lagăr, deoarece s-au declarat sârbi. Normal că, acest gest de eliberare a prizonierilor a provocat o mare bucurie locuitorilor din sat.

Bogica Glišić a fost unul dintre prizonierii care, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, s-a aflat într-un lagăr din Ungaria. A reușit să scape din lagăr unde, în timp ce a fost prizonier, a lucrat pe o proprietate cu, la acea vreme, utilaje inovatoare pentru cultivarea terenurilor. Odată ce și-a dat seama că un astfel de mod de muncă este benefic și asigură recolte mai mari, precum și în genere, rezultate bune, revenind la Žitkovica natală, a început să aplice cunoștințele dobândite. Acest lucru a dat rezultate bune, iar Bogica Glišić, o ființă harnică și cinstită, în curând, a devenit una dintre cele mai bogate persoane nu numai din Žitkovica, ci și în împrejurime. A fost strict din fire, dar întotdeauna drept și nu a făcut rău nimănui. În momentul în care a fost acuzat de invidie și răutate, deoarece în timpul războiului și după aceea a existat o parte opusă, sătenii săi au stat lângă el și i-a fost cruțată viața. Din păcate, povestea lui de viață a avut o altă latură. Anume, după două căsătorii care au eșuat pentru că nu aveau copii, Bogica se căsătorește cu Milica, o femeie harnică din Dvorište și în această căsnicie l-a înfiat pe Milan, fiul lui Dragan și nepotul lui Ievrem un locuitor înstărit din Dvorište. În timpul comunismului, o mare parte din proprietățile sale au fost confiscate ca la oricare dintre cei mai bogați.

Milan se căsătorește cu Milica, tot din Dvorište, cu care are trei copii. Povestea sa de viață este aceeași cu altora din regiune. S-a dus la muncă în Austria și la bătrânețe, când a ieșit la pensie, s-a întors în Žitkovica. Și membrii celei de-a doua generație a acestei familii, fiul

⁹ Convorbirea cu Stojan Ilić s-a desfășurat la Žitkovica în iulie 2016. Înregistrarea se află în arhiva personală a Jasminei Glišić.

Bogoljub, precum și ginerele, o bună parte din viață lor au lucrat în străinătate, dar în Elveția. Doar, nepotul dr. Milan Glišić, de profesie arhitect, este unul dintre puținii care au rămas în sat și se poate mândri cu faptul că este unul dintre inițiatorii și principalii organizatori ai Festivalului Internațional de Folclor al Românilor din Balcani „Joc Românesc“. Această măreață sărbătoare a românismului, de un deceniu și mai bine, în fiecare lună a lui Cuptor, reușește să aducă acasă fii satului plecați la muncă provizorie în străinătate, dar și sute și mii de participanți de pe patru continente Asia, Africa, America și Europa, precum și vizitatori din Australia.

După cel de-al Doilea Război Mondial și venirea la putere a comuniștilor, au avut loc schimbări radicale. Frăția și unitatea proclamate duc încet la reorganizarea statului și a oamenilor înșiși. Sunt deschise școli și case de cultură în care limba de comunicare este sârba. Începe educația, respectiv alfabetizarea populației. Femeile-mame frecventează tot în limba sârbă, diferite cursuri benefice pentru gospodărie, primul ajutor și alte cursuri importante pentru viață.

Astfel, procesul început la sfârșitul secolului al XIX-lea de cneazul Miloš Obrenović, a început să dea rezultate. Învățarea limbii sârbe a devenit din ce în ce mai mult o necesitate și o dorință. Schimbarea prenumelui, care a fost completată în mare parte, a fost transferată și la schimbarea sau traducerea numelui, de obicei a femeii. De exemplu, în Žitkovica locuia o femeie pe nume Floarea, poreclită „a lui Cocos“ și, toată lumea o cunoștea pe acest nume. Dar, cu toate acestea, pe piatra ei de mormânt scrie Cveta Jovanović (Floare=Cvet).

Svetomir Simić care, la acea vreme, era singurul învățător la Žitkovica, a condus cu mult succes numeroase generații pe calea alfabetizării sârbești. Locuitorii harnici și uniți ai acestui sat a fost construit un frumos Centru Cultural, care este încă în funcțiune astăzi. A fost construit și o șosea modernă, satul a fost electrificat...

Însă, din păcate locuitorii din acest sat nu au avut posibilitatea să primească un post de muncă nici în administrația de stat nici la fabricile din comuna Golubac și împrejurime. În schimb, datorită posibilității de a se călători în străinătate unde au putut găsi un post de muncă, în anii '70 ai secolului XX, un număr mare de locuitori ai satului Žitkovica au plecat la muncă provizorie în străinătate.

La început, în genere în Austria, au plecat părinții în timp ce generația a doua și moștenitorii au rămas în sat, s-au căsătorit și s-au ocupat cu agricultura iar, unii s-au inclus și în activitatea P.C.I. Din păcate această practică de a se pleca la muncă provizorie în străinătate a continuat și mai

târziu, în special în anii '90 ai secolului trecut, când a început destrămarea Iugoslaviei. Această, cea de a doua generație a locuitorilor originari din Žitkovica, a mers la muncă provizorie în străinătate împreună cu copii lor.

Cea de a treia generație de cetățeni originari din Žitkovica s-a născut în străinătate și foarte puțin sau aproape de loc nu vorbesc limba maternă. Dar, nici limba sârbă.

Spre exemplu, cei mai tînări descendenți ai deja amintitului Djordje Nikolić care, și-a pierdut viața la Bătălia de la Mačkov kamen, trăiesc în Elveția, la Basel, și odată în an vin în satul natal să-și viziteze casa părintească dar, nu știu de loc limba sârbă și foarte puțin limba română căci, după cum afirmă, nici nu au nevoie de aceasta ! În casă, comunicarea se face în limba germană. Situația este similară și în alte numeroase cazuri.

Iar locuitorii din Žitkovica care, în anii '90 ai secolului trecut au rămas în sat, au învățat copiii lor limba sârbă iar, odată ce această limbă a devenit limba de comunicare în familie, respectiv și mass-media a fost în limba sârbă, încetul cu încetul se uită limba maternă, română.

Acum, datorită Festivalului Internațional de Folclor al Românilor din Balcani, „Joc Românesc”, care are loc în sat de peste 13 ani, locuitorii din Žitkovica, încet, încet se întorc la rădăcini, la limbă maternă și tradițiile românești. Participanții la festival sunt din România, Moldova, Ucraina, Kazahstan, America, Bulgaria, Grecia, Italia, Spania... și din toate părțile Serbiei, unde trăiesc români. Scopul principal al acestui Festival este de a păstra limba și tradiția, precum și de a demonstra că, deși trăiesc în țări diferite influențate de culturi diferite, toți se pot înțelege în aceeași limbă maternă pe care o vorbesc.

Satul Žitkovica are astăzi 48 de gospodării. Conform datelor de la Recensământul populației din anul 2011, în sat trăiesc 96 de locuitori, majoritatea fiind în vârstă. Aproape de zece ani, în sat nu există nici un magazin alimentar.

În sat există Școală generală care, însă este frecventată de doar doi elevi.

Se pare că, în viitorul apropiat această Școală va fi închisă, deoarece în sat nu există nici un copil care, în următorii patru, va pleca să frecventeze cursurile în clasa întâi.

Probabil că, odată ce eleva Antonia Iris Glišić din Žitkovica va pleca la Golubac să-și continue școlarizarea la ciclul V-VIII, se va închide Școala generală din Žitkovica.

ASOCIAȚII ROMÂNEȘTI (VALAHE) DIN ESTUL SERBIEI

Dr. Ivița GLIȘICI

Forumul European pentru Istorie și Cultură – Filiala Serbia

Începutul organizării comunității româno-valahe dintre râurile Dunăre, Morava și Timoc începe în anul 1990, după căderea regimului comunist și organizarea primelor alegeri parlamentare în Iugoslavia.

Prima organizație politică, cu însemn românesc (valah), *Mișcarea Democrată a Valahilor și Românilor din Iugoslavia* a fost înființat în decembrie 1990 de Dimitrije Kračunović din satul Rudna Glava, municipiul Majdanpek care, mai târziu își schimbă numele în *Mișcarea Democrată a Românilor din Serbia*.

În anul 1992, s-a format și un alt partid politic, *Partidul Popular Valah Independent*, în frunte cu Čedomir Pasatović din Kladovo.

Inginerul mecanic cu licență Dragomir Dragić din localitatea Krivelj, în municipiul Bor, în anul 1992, ca răspuns la o poveste plină de umor despre Miloš Obilić și care a fost scrisă pentru a umili membrii comunității românești (valahă), a fondat prima organizație non-guvernamentală cu prefix românesc din Serbia de Răsărit, *Forumul pentru Cultura Valahă* care a luptat pentru păstrarea identității culturale a valahilor.

Organizațiile cu însemn valah (român) nu au avut nicio șansă în cadrul regimului Slobodan Milošević, dar nici membrii comunității au manifestat prea puțin interes pentru activitatea acestor organizații. Motivul principal l-a constituit situația politică generală și conflictele militare din Balcani, care a avut loc în anii '90.

Mișcarea Democrată a Valahilor și Românilor din Iugoslavia nu au ieșit niciodată la alegere în mod independent ci, în mai multe rânduri, ca partener de coaliție cu partide de orientare democrată. Programul de opțiuni politice, condus de Dimitrije Kračunović este unitatea comunității românești din Iugoslavia, mai târziu din Serbia.¹

¹ <http://www.nin.co.rs/1999-10/21/10205.html>

Dimitrije Kračunović este un colonel pensionat al fostei *Armate Populare Iugoslave* (JNA) care a fost arestat de trei ori și anume în anii 1989 și 1990, precum și în anul 1998.

La sfârșitul anului 1999, mai exact la 5 octombrie 1999, la Bor, a fost înregistrată *Uniunea Democrată Valahă*, condusă de avocatul Slobodan Djurdjević. Programul acestui partid politic este de a exprima o opinie asupra formării unui parlament autonom și a unui guvern autonom din nord-estul Serbiei, locuit de o „populație autohtonă vlahă”.²

Conform știrii agenției de presă BETA, publicată pe RTV B92, la 26 noiembrie 2002, acuzând *Forumul pentru Cultura Rumânescă* că este o organizație pro-românească, a menționat: „Ne ridicăm vocea împotriva românizării valahilor din Serbia și apelăm la toți oamenii să se adune în jurul Uniunea Democrată Valahă (VDU), care se angajează să asigure interesele vitale într-o manieră pașnică și democratică” a spus Djurdjević. El a estimat că concepțiile organizațiilor pro-românești nu se bucură de nici o percepție în rândul valahilor din Krajina Timocului și a adăugat că, valahii au respins părerea că sunt români și că România este Țara-Mamă a valahilor.³

În urma modificărilor din octombrie 2000, s-a ajuns la o împuternicire a organizațiilor românești (valahe) care au încurajat membrii comunității românești (valahe) să se pronunțe în mod liber la *Recensământul Populației* din anul 2002.

În iarna anului 2001, la Žagubica s-a format *Inițiativa Culturală a Românilor (Vlaška kulturna inicijativa)*, iar profesorul Dragan Stojanjelović a fost ales președinte. În anii următori, *Inițiativa Culturală a Românilor* a fost condusă de Damir Šerbanović, Ivița Glišici, precum și de Dragan Demić.

În iunie 2007, la Rusale, în satul Jâtcovița (Žitkovica) din comuna Golubac, *Comunitatea Locală* a satului Jâtcovița și *Inițiativa Culturală a Românilor*, împreună cu *Consiliul Național al Minorității Naționale Rumâne din Serbia*, cu sediul la Bor, au organizat primul festival în Serbia de Răsărit, cu caracter românesc: *Festival Internațional al Românilor din Balcani „Joc Românesc”*. Festival este deosebit de important odată ce se știe că scopul organizatorilor a fost apropierea comunităților valahe-române din Balcani, iar una dintre cele mai însemnate reușite este asigurarea unei strânse colaborări între societăți culturale din Voivodina și nou-înființatele asociații culturale din Timoc, cu prefix românesc. În acest sens, o deosebit de mare contribuție, la organizare cu succes a *Festivalului Internațional de*

² NIN / *Hoćemo autonomiju*, <http://www.nin.co.rs/1999-12/02/10704.html>

Folclor al Românilor din Balcani „Joc Românesc” a avut-o și o are și în continuare *Societatea de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia*, în frunte cu juristul Lucian Marina, renumit redactor prezentator al Radio-Televiziunii Voivodinei care a asigurat o mare popularizare, mediatizare și o ridicare considerabilă a nivelului calității acestei reuniunii culturale, prin organizarea unui număr mare de manifestări de specialitate. Aceasta organizație cultural-științifică din Voivodina a fost și va fi și în viitor unul dintre cei mai importanți coorganizatori ai Festivalului care asigură mulți participanți valoroși, de pe patru continente.

La Brestovac, lângă Bor, anul 2001 a fost înființat *Centrul Cultural Informativ al Românilor Brestov* (*Vlaški kulturno informativni centar*) iar primul președinte și fondator a fost Bojan Barbucić, mai târziu fondator și al *Inițiativei Române din Bor*.

Pe lângă aceste organizații, la 8 noiembrie 2001, a fost fondată *Ariadnae Filum – Societatea de cultură Valaho-Română din Nord-Estul Serbiei*. Fondatorul este Dr. Slavoljub Gacović din Zaječar.

Organizațiile asociate românești (valahe) au lipit pancarte și au distribuit material de propagandă în locuri cu populație majoritară românească (valahă) din regiunile Braničevo, Pomoravlje, și Timok, pentru a se pronunța în mod liber, la *Recensământul cetățenilor* din anul 2002, ca membrii ai minorității naționale românești-valahe.

Pe 6 și 7 aprilie 2002, la Zaječar a avut loc un Simpozion internațional de două zile despre valahii-români din Balcani, organizat de organizațiile valahe (românești).

La această acțiune a organizațiilor românești, au răspuns *Biserica Ortodoxă Sârbă* și liderii politici ai partidelor poporului majoritar din Serbia.

Patriarhul Pavle, Gojko Stojčević, a apelat la faptul că românii (valahi) să nu îi urmeze pe cei care trebuie considerați „oameni răi”.

Apel adresat populației sârbe din Krajina Timocului

Nu renunțați la origine

„Șeful *Bisericii Ortodoxe Sârbe*, Patriarhul Pavle, a cerut ieri populației sârbe din regiunea Timoc să nu renunțe la „originea și gloria lor de botez”,

pentru că fișele galbene în care se spune că trebuie să se pronunțe ca valahi-români, sunt opera oamenilor răuvoitori.³

Această activitate a unor ONG-uri este „o încercare de a redenumi și de a pătrunde în mod violent asupra organismului viu al Serbiei și al Bisericii Ortodoxe Sârbe, care au fost martiri care au avut mult de suferit”, se spune în Apelul dat publicității de *Serviciul de Informații al Bisericii Ortodoxe Sârbe*.

„Facem apel la toate autoritățile competente ale statului nostru să oprească aceste activități, iar toți credincioșii bisericii noastre sfinte, folosindu-și drepturile legale, să se pronunțe așa cum simt și cum le spune inima”, se spune în apelul amintit.

„Creatorul atotputernic al cerului și al pământului urmărește fiecare mișcare a noastră, ascultă fiecare cuvânt și vede tot ce este scris”, a reamintit Patriarhul Pavle populației sârbe din regiunea Timoc.⁴ („TANJUG”)

Campania împotriva organizațiilor valahe (românești) din timpul campaniei privind Recensământul populației este evidentă în ziarul tabloid „Nedeljni Telegraf”, care prezintă un articol despre, pasămite, „pregătirea unei rebeliuni armate a valahilor” și formarea, în Munții Homolje, a unităților paramilitare ale „beretelor galbene”.

Primul a fost supus criticilor renumitul etnolog Păun ES Durlić din Majdanpek, precum și alți intelectuali și lideri vlahi. Scopul a fost discreditarea politică prin acuzarea că sunt conducătorii presupusei „rebeliuni valahe”.

Realitatea este că, activitatea organizațiilor românești (valahe) a rezultat cu o creștere fără precedent a cetățenilor care s-au pronunțat valahi și anume de la 17000 cât au fost declarați la Recensământul populației din anul 1991, la 40054, câți s-au pronunțat în anul 2002. Numărul acestora evident că s-a dublat ba chiar și mai mult, ceea ce este un lucru ciudat mai ales dacă se știe că în cadrul acestei comunități bântuie „ciuma albă”.⁵

Întreaga campanie a organizațiilor românești (valahe) a avut un impact asupra trezirii romantismului, respectiv a conștiinței naționale a populației românești din nord-estul Serbiei.

Legea privind drepturile omului și ale minorității naționale din anul 2002 restabilește statutul minorității naționale în comunitatea valahă și prin

³https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=11&dd=26&nav_category=11&nav_id=76843

⁴[www.ANTIC.org]=?windows1250?Q?APEL_SRPSKOM_STANOVNISTVU_U_TIMOC

⁵ „Ciuma albă” este o denumire populară pentru dinamica negativă a creșterii natalității.

aceasta se șterge statutul de grup etnic în care a fost încorporată această comunitate după al Doilea Război Mondial, cu scopul de a șterge legăturile cu țara de origine, România.

Reacția la înființarea organizațiilor valahe (românești) a avut un impact negativ și a fost un apel pentru alarma generală. Mass-media a scris despre *Noul Kosovo, Republica Valahă*, „împărțirea poporului sârb”, „rebeliunea vlahă”...

La 25 aprilie 2004, un grup de oameni condus de medicul Predrag Balašević a fondat *Partidul Democrat Rumânilor din Serbia (Vlaška demokratska stranka Srbije)* care, în anul 2013 își schimbă numele în *Partidul Popular Rumân(Vlaška narodna stranka)*, cu 10000 de membri. La un moment dat, această organizație a avut reprezentanții săi în toate orașele unde locuiesc valahi (români), și anume: Bor, Petrovac, Kučevo, Zaječar, Kladovo, Majdanpek, Boljevac, Čuprija, Svilajnac, Žagubica, Negotin, Golubac, Veliko Gradište, Požarevac. Conceptul acestei organizații politice este sinonimia valah-români și dobândirea acestor drepturi garantate, prin legile și Constituția Serbiei.

Din inițiativa intelectualilor valahi (români), împreună cu *Forumul pentru Cultura Rumânilor (Forum za kulturu Vlah)*, condus de Dragomir Dragić, în conformitate cu Legea, a fost inițiată o inițiativă în cadrul ministerelor relevante privind înființarea *Consiliului Național al Minorității Naționale Rumâne (Nacionalni Savet Vlaške nacionalne manjine)*.

Adunarea a avut loc la Bor, pe data de 4 martie 2006. Primul președinte al *Partidului Democrat Rumânilor din Serbia* care, actualmente, se numește *Partidul Popular Rumân*, a fost înființată și *Federația Rumânilor din Serbia*, cu sediul la Negotin.

Membrii acestei asociații, a cărei Declarații a fost semnată la Negotin, sunt organizații nonguvernamentale, cu însemne valahe (române) și intelectualii valahi(români). Motivul formării acestei Uniuni l-a constituit faptul că, oficialitățile nu au avut nici o comunicare cu valahii (românii) din Serbia și că, în urma schimbărilor din anul 2000, nu au survenit prea mari schimbări raportat la români (vlahii). Referitor la aceasta, Dragomir Dragić a menționat că: „Problema învățării limbilor în școli este deschisă, într-o oarecare măsură și problema utilizării limbii în mass-media și în sfera publică. Există și problema cultului, iar statul este obligat să finanțeze aceste activități.”⁶

⁶https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2005&mm=01&dd=31&nav_category=12&nav_id=161161 21.11.2019

Pe lângă organizațiile amintite anterior, la 20 septembrie 2006, la Kladovo, a fost fondată *Societatea Română „Traian” (SOCIETATEA ROMÂNILOR „TRAIAN”)*, în frunte cu istoricul Dragișa Konstandinović-Traian care a fost membru, respectiv vicepreședinte al *Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Serbia*, cu sediul la Novi Sad și, o perioadă de timp s-a opus înființării *Consiliului Național Rumân (Valah)*, iar mai târziu, în 2013, a fost ales în *Președinția Partidului Popular Rumân (Valah)*, iar organizația sa aderă la acțiunile și politica partidului condus de dr. Predrag Balašević.

La sfârșitul anului 2009, conducerea *Consiliului Național al Minorității Naționale Rumâne (Valahe)* a cerut ministrului educației de atunci, Žarko Obradović, o recomandare pentru învățarea limbii române, ca materie opțională în școli.

Ministrul Obradović a dat în scris consimțământul privind învățarea limbii române, însă, însăși inițiativa este obstrucționată la maximum de către liderii locali și directorii școlii. Semnăturile au fost colectate în mod corespunzător în aproximativ douăzeci de sate și trimise Ministerului. Interesant de subliniat că unii părinți care au cerut ca copiii lor să învețe limba română în școli, în urma presiunilor cărora au fost supuși, și-au retras semnătura.

Ministrul de atunci al autonomiei locale, Svetozar Čiplic, a convocat alegerile. La aceste alegeri, comunitatea valahe, formată din organizații valahe-române care au avut o poziție în ceea ce privește sinonimia, a obținut cele mai multe voturi, deși campania electorală a fost inegală, deoarece candidații erau reprezentanți ai organizațiilor politice aflate la putere în opoziție. Noua conducere a Consiliului a fost alcătuită de socialiști, democrați, radicali și unele partide locale de importanță minoră. Prima decizie a acestui consiliu nou constituit a fost adoptarea Declarației de suspendare a tuturor deciziilor Consiliului Național precedent.

O parte importantă din Declarație votată de Consiliu se referă la Cererea pe care Ministerul pentru Comunitățile Minoritare a stabilit la acea vreme ca o condiție pentru înregistrarea Consiliului: „până la standardizarea limbii și a grafiei valahe, limba oficială a comunității este limba sârba”. Este interesant și faptul că membrii de atunci ai Consiliului Național Valah, prin Declarația adoptată, au proclamat că Serbia este țara de origine a Valahilor, fără a explica dacă Serbia este și țara de origine a Valahilor din Bulgaria, din zona din jurul Vidinului, care aparțin etnografic și lingvistic Valahilor-Țărani din regiunea Timoc.

Se impune întrebarea: Cum este posibil să fii o minoritate națională în timp ce trăiești în țara de origine?

Având în vedere necesitatea de a se organiza părinții care doresc ca copiii lor să învețe limba română pe data de 26 ianuarie 2013, la Petrovac na Mlavi, un grup de părinți a înființat *Asociația „Sandu Timoc” a părinților care doresc ca copiii lor să învețe limba română* în școlile de stat. La funcția de președinte a acestei asociații a cetățenilor a fost aleasă în unanimitate prof. dr. Jasmina Glišić din satul Žitkovica, de lângă orașul Golubac din Serbia de Răsărit care a avut deja o experiență importantă acaparată în calitate de președinte al Departamentului pentru Învățământ al Consiliului Național al Minorității Naționale Rumâne (Valahe) din Serbia, în prima componență. Acum, prin intermediul asociației nou înființate a continuat să activeze vizând introducerea limbii române și în școlile de stat din Serbia de Răsărit.

După o serie de discuții cu reprezentantul OSCE, Knut Volebek, a fost adoptată o atitudine comună de a se face presiune asupra Ministerul Educației să organizeze limba română cu curs de cultură națională în locurile unde locuiește comunitatea valahă (română).

A fost organizat un proiect pilot, iar dintre copiii din districtele Bor și Zaječar care au fost intervievați, 1617 copii s-au pronunțat că doresc să învețe limba română. Din păcate, sondajul nu a fost realizat în districtul Braničevo și în regiunea Pomoravlje unde, conform semnăturilor colectate în perioada anterioară, mai mult de 1000 de copii s-au declarat că doresc să învețe limba română în școlile de stat din Serbia. Astfel, a scăzut considerabil numărul copiilor care au fost înregistrați că doresc să studieze limba română cu elemente din cultura națională și, în momentul de față, doar 600 de copii din nord-estul Serbiei învață limba română. Încă se fac prezente presiunile asupra părinților care s-au pronunțat că doresc ca și copiii lor să învețe limba maternă.

La 6 iunie 2005, în satul Isakova, din apropiere de orașul Čuprija, din regiunea Pomoravlje, a fost înființată Societate pentru conservarea limbii, culturii și religiei la români/vlahi. Primul președinte al organizației a fost preotul Iel Buobu Lui, parohul *Bisericii Ortodoxe Române din Bigrenica*, de lângă Čuprija, funcție preluată ulterior de avocatul Srdjan Perić din satul Porodin din apropiere de orașul Žabari. Această organizație a participat la toate activitățile care vizează promovarea comunității românești din nord-estul Serbiei. Au fondat *Centrul de Cultură Româno-Valahă din Isakova* și au participat la organizarea de parohii românești din Braničevo și Pomoravlje. Această organizație a donat toate bunurile sale Bisericii Ortodoxe Române din Dacia Ripensis.

La 14 decembrie 2012, la Belgrad a fost constituită Filiala Serbia a *Fundației FORUMUL EUROPEAN PENTRU ISTORIE ȘI CULTURĂ*, cu

sediul la București. Președintele Fundației este prof. univ. dr. Ioan Scurtu din București, iar la funcția de președinte al Filialei Serbia a fost numit economistul Novica Njagojević din Belgrad.

Scopul acestei fundații este de a dezvolta și promova cercetarea științifică în domeniile istoriei, etnografiei și culturii.

La 2 februarie 2015, la funcția de președinte al Filialei Serbia a Fundației Forumul European o fost numit arhitectul dr. Ivica Glišić din satul Žitkovica, de lângă orașul Golubac din Serbia de Răsărit iar, funcția de vicepreședinte este exercitată de juristul Lucian Marina din Novi Sad, Provincia Autonomă Voivodina.

FORUM EUROPEAN PENTRU ISTORIE ȘI CULTURĂ este o fundație care a organizat o serie de simpozioane, conferințe și festivaluri pentru promovarea comunității românești din Serbia, care a contribuit la formarea și încurajarea liderilor locali să formeze organizații care urmăresc promovarea culturii și tradițiilor românești.

Prima organizație care a luat naștere grație sprijinului acordat de reprezentanții Forumului este *Asociația „Românilor dă pră Valia Pecului” din Mustapić*, lângă Kučevo care a fost fondată pe data de 11 decembrie 2015. Președintele acestei organizații este Dragan Lazarević. Este fondatorul *Festivalului „Zilele lui Slobodan Lekić”*, care și-a propus să promoveze muzica și cântecele românești ale acestui solist vocal.

Asociația „Româna bătrână” a Românilor din Neresnica a fost fondată în satul Neresnica, lângă Kučevo pe data de 18 martie 2017. Funcția de președinte a asociației este exercitată de Emilija Maranović din Neresnica. Asociația este fondatorul *Festivalului românesc de muzică și cântece*. Organizația desfășoară activități vizând păstrarea culturii și a identității naționale a românilor de pe teritoriul Republicii Serbia.

Asociația „Orașul” a Românilor din Požarevac a fost fondată la 14 februarie 2017 iar, la funcția de președinte al organizației a fost ales Nikola Mitrović care, este și fondatorul *Festivalului de Muzică Românească din Požarevac*.

Pe data de 28 februarie 2017, în localitatea Turija de lângă orașul Kučevo, a fost înființată *Asociația Vlahilor (Români) „Valia Daiși”*. Organizația este condusă de Sladjan Marjanović din Turija. Scopul organizației este promovarea culturii românești și păstrarea identității naționale. Asociație este și fondatorul *Festivalului de muzică „Dani Staniše Paunovića” („Zilele lui Staniša Paunovici”)*.

Astfel, de la o singură asociație românească în Serbia de Răsărit, în anul 1990, acum, există peste 20 de organizații în zona dintre Timoc, Dunăre și Morava.

Acestea, cu mai mult sau mai puțin succes, contribuie la păstrarea identității naționale, în funcție de activitatea desfășurată.

Poate că odată cu posibilitatea obținerii cetățeniei românești a început să se re-romanizeze românii lucru care, la sfârșitul procesului de sârbizare a încetinit oarecum asimilarea.

**THE COLLABORATION BETWEEN
"VASILE GOLDIȘ" WESTERN UNIVERSITY OF
ARAD AND UNIVERSITY OF NOVI SAD**

**LA COLLABORATION ENTRE L'UNIVERSITÉ
DE L'OUEST «VASILE GOLDIȘ» D'ARAD ET
L'UNIVERSITÉ DE NOVI SAD**

**COLABORAREA DINTRE UNIVERSITATEA DE
VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD ȘI
UNIVERSITATEA DIN NOVI SAD**

Conf. univ. dr. Eugen GAGEA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

Abstract

The collaboration between the two university centers, started in 2011, has led to the emergence and strengthening of links between researchers in Romania and Serbia. In this context we recall that in Arad were published several volumes signed by the professors from Novi Sad, while the Western University "Vasile Goldiș" from Arad was involved in a series of events in the cultural life of Romanians from Vojvodina, supporting Romanian language and culture at a time when they are threatened with extinction.

Résumé

La collaboration entre les deux centres universitaires, démarrée en 2011, a permis l'émergence et le renforcement des liens entre les chercheurs de Roumanie et de Serbie. Dans ce contexte, nous rappelons qu'à Arad ont été publiés plusieurs volumes signés par les professeurs de Novi Sad, tandis que l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad participait à une série d'événements de la vie culturelle des Roumains de Voïvodine, soutenant la langue et la culture roumaines à un moment où elles sont menacées de disparition.

Rezumat

Colaborarea dintre cele două centre universitare, începută în 2011, a dus la apariția și consolidarea unor legături între cercetătorii din România și Serbia. În acest context amintim că la Arad au fost publicate mai multe volume semnate de profesorii de la Novi Sad, în timp ce Univesitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad s-a implicat într-o serie de evenimente din viața culturală a românilor din Voievodina, susținând limba și cultura română într-un moment în care acestea sunt amenințate cu dispariția.

Keywords: *university, Romanians, research, collaboration, magazine*

Mots-clés: *université, Roumains, recherche, collaboration, magazine*

Cuvinte-cheie: *universitate, români, cercetare, colaborare, revistă*

Colaborarea între cele două centre universitare a început în 2011, un rol important avându-l scriitorul Pavel Gătăianțu, care prin intermediul revistei *Europa* a creat o serie de legături între profesorii din cele două centre universitare. În noiembrie 2011 Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a început colaborarea cu Univesitatea din Novi Sad, prin decernarea premiului „Ioan Slavici” doamnei conf. univ. dr. Virginia Popović, pentru promovarea Universității de Vest „Vasile Goldiș” în străinătate. Din 2012 colaborarea s-a intensificat și unii profesori de la Universitatea din Novi Sad au început colaborarea la revista „Studii de Știință și Cultură”. Se poate constata că în paginile unor publicații apărute sub egida Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad au apărut numeroase lucrări științifice și recenzii scrise de cadre didactice ale Universității din Novi Sad, iar la unele manifestări științifice, dintre care amintim Zilele Academice Arădene și la Colocviul Internațional *Europa: centru și margine, colaborare culturală transfrontalieră* au participat importanți reprezentanți ai aceleiași instituții de învățământ.

Colaborarea începută în 2011 a făcut ca Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad să fie tot mai implicată în viața românilor din Voievodina. Începând cu 2012, au avut loc mai multe vizite reciproce, ocazie cu care Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a făcut o importantă donație de carte. Colaborarea dintre cele două centre universitare s-a intensificat o dată cu includerea conf. univ. dr. Virginia Popović în comitetul de redacție al revistei, fiind coordonatoarea capitolului dedicat relațiilor culturale și lingvistice slavo-române, respectiv a conf. univ. dr.

Nikolina Zobenica și a prof. dr. Marina Puia Badescu în calitate de membre în consiliul științific al revistei.

Colaborarea dintre cele două centre universitare a dat roade și în plan editorial. La editurile „Vasile Goldiș University Press” și „Galaxia Gutenberg” au fost publicate câteva cărți ale profesorilor de la Departamentul de Limba și Literatura Română din Novi Sad. Dintre lucrările publicate amintim de volumul conferinței *Comunicare, cultură, creație: noi paradigme științifice*, organizată la Facultatea de Filosofie din Novi Sad, în anul 2015. Volumul a fost coordonat de doi profesori ai Universității de Vest „Vasile Goldiș” și doi ai Universității din Novi Sad. Lucrarea s-a bucurat de mare succes și adună zeci de articole ale unor filologi și oameni de cultură din România și Serbia.

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a participat în mai multe rânduri la manifestările organizate de Facultatea de Filosofie din Novi Sad, fiind organizate cu aceste prilejuri lansări de carte și prezentări ale revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Prin intermediul Departamentului de Limba și Literatura Română din cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Novi Sad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a început și o strânsă colaborare cu Societatea de Limba Română din Voievodina, participând la simpozioanele organizate la Zrenjanin și Novi Sad sau la Târgul Internațional de Carte din Novi Sad. Cu acest prilej Universitatea din Novi Sad a prezentat cele mai noi apariții ale editurii Universității de Vest „Vasile Goldiș” în fața românilor din Novi Sad și a studenților prezenți la targ. În cadrul târgului, la Standul Secretariatului Provincial pentru Cultură și Informarea Publică, respectiv a Secretariatului Provincial pentru Învățământ, Administrație, Prescripții și Minoritățile Naționale – Comunitățile Naționale din Voievodina, au fost realizate expoziții de carte ale Editurii „Vasile Goldiș” University Press, sub genericul ROMÂNIA CENTENARĂ. VASILE GOLDIȘ, PĂRINTE AL PATRIEI.

În 2018, la Târgul Internațional de Carte din Novi Sad, au fost lansate câteva cărți, dintre care amintim lucrarea *Vasile Goldiș în portrete și evocări ale contemporanilor*, publicată de Editura „Vasile Goldiș” University Press din Arad, tot în 2018, lucrare dedicată Centenarului Marii Unirii.

În ultimii ani, colaborarea dintre cele două centre universitare s-a dezvoltat și s-a extins prin aderarea Societății de Limba Română din Voievodina, fapt ce a dus la apariția revistei „Logos”. Noua publicație are în redacție profesori din cele două centre universitare, consiliul științific fiind format din prof. univ. dr. Coralia Adina Cotoraci din partea Universității de

Vest „Vasile Goldiș” din Arad și dr. Romanța Iovanovici din partea Universității din Novi Sad. Această publicație are ca scop principal păstrarea și cultivarea limbii române. Se poate observa că această revistă a devenit și un mijloc de informare a românilor din Voievodina despre cele mai importante evenimente culturale și științifice petrecute în cele două centre culturale. Se mai adaugă apoi și diferite articole care au ca scop promovarea limbii și a culturii naționale.

Colaborarea dintre cele două centre universitare timp de aproape un deceniu a dus la apariția și consolidarea unor legături între cercetătorii din România și Serbia. Mai important este că prin această colaborare Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad s-a implicat în viața culturală a românilor din Voievodina, susținând cultura națională într-un moment în care aceasta este amenințată cu dispariția.

CĂRTURARUL TRANSILVAN TIMOTEI CIPARIU – UMANIST EUROPEAN DIN SECOLUL AL XIX-LEA

THE TRANSYLVANIAN SCHOLAR TIMOTEI CIPARIU – EUROPEAN HUMANIST OF THE 19TH CENTURY

Prof. univ. dr. Marțian IOVAN

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad
Directorul Centrului de Cercetări Socio-Umane

Abstract

The author of the paper analyses Timotei Cipariu's original contribution in enriching the Romanian Transylvanian humanities, philosophy and culture, supplemented by the activity of able activist and patriot at political, social and cultural plan. The pillar of the scientific work and of the political-democratic activism is Cipariu's intimate soul adhesion to the European values, accompanied by the faith in achieving the national and social justice generated by the establishment in the society of that order which guarantees the unconditional respect for human's and people's rights. Inspired by the realities and the traditions of the Transylvanian culture, from the top culture of the Europe, the work of the Transylvanian scholar fit into the international circuit of the values, keeping its actuality and raising the interest of some professionals until our days, when there 130 years since his passing.

Rezumat

Autorul articolului analizează contribuția originală a lui Timotei Cipariu la îmbogățirea științelor umaniste, a filosofiei și culturii românești transilvane, completată de activitatea de militant abil și patriot pe plan politic, social și cultural. Pilonul operei științifice și al militantismului politic-democratic îl constituie aderența sufletească intimă a lui Cipariu la valorile europene, însoțită de credința în realizarea dreptății sociale și naționale

generată de crearea acelei ordini în societate care va garanta respectul necondiționat pentru drepturile omului și ale popoarelor. Inspirată din realitățile și tradițiile culturii transilvane, din cultura de vârf a Europei, opera cărturarului ardelean s-a integrat în circuitul internațional al valorilor, păstrându-și actualitatea și trezind interesul unor cercuri de specialiști până în zilele noastre, când se împlinesc 130 de ani de la trecerea sa în neființă.

Keywords: *humanist culture, philosophy, Cipariu, European values*

Cuvinte-cheie: *cultură umanistă, filosofie, Cipariu, valori europene*

1. Valorile culturii europene – temeiul formației și activității cărturarului transilvan

Timotei Cipariu (1805 - 1887) este un savant erudit, un om de cultură cu realizări de excepție în multe domenii (istorie, literatură, lingvistică, dialectologie, filosofie, etică, economie, folclor, orientalistică), inspirat și ghidat atât de valorile umaniste și raționaliste ale culturii naționale, cât și de cele europene. Situându-se în avangarda culturii românești din secolul al XIX-lea, alături de G. Barițiu, S. Bărnuțiu, Ion Heliade Rădulescu, N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. T. Laurian, cărturarul ardelean a fost considerat cel mai fidel continuator al învățăturilor corifeilor Școlii Ardelene, în frunte cu Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, demonstrând prin opera sa complexă și diversificată, așa cum scria Ștefan Manciulea, că „a fost una din mințile cele mai luminate și complexe, pe cari Blajul le-a dăruit neamului întreg”. Nicolae Iorga îl caracteriza sintetic a fi fost „un profil de umanist european, descins din legendă pe pământul nostru.”¹

Eruditul cărturar și-a făcut studiile la Blaj, unde a parcurs toate treptele de învățământ existente, inclusiv cursul de filosofie cu durată de un an, și apoi Seminarul Teologic. A funcționat ca profesor; în perioada 1854-1875 a îndeplinit funcția de director al Gimnaziului din Blaj. În anii 1828-1830 a predat filosofia – ulterior cursul de filosofie a fost suprimat pe fondul derulării evenimentelor în cadrul revoluției de le 1848, fiind reluat începând cu anul 1861. Nota definitorie a vieții și carierei lui Cipariu a fost aceea de autodidact pasionat, dovedindu-se a fi „cel mai savant autodidact

¹ Apud. *Dicționar general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, p. 269

din cultura românească a secolului al XIX-lea.”² A devenit un bibliofil recunoscut în țară, în Europa și în Orientul Mijlociu, procurându-și cărți, manuscrise, reviste, diferite alte publicații provenite din 12 limbi străine, între care, înafara celor europene, erau limbile turcă, arabă, persană, ebraică și siriacă. La vârsta senectuții, când își redacta memoriile, Cipariu își amintea de felul cum i s-a declanșat propensiunea pentru citit, scris și cărți, aflat fiind încă în casa părinților: „...când vedeam o carte undeva îmi ardea inima să o capăt, și să o cetesc. Acea ardoare și nespusă plăcere către cărți, de atunci îmi rămasă nestinsă toată viața.”³

Devotat studiului, cunoașterii, descoperirii noului și creației, omul de știință ardelean a avut mari performanțe și împliniri pe diferite planuri, complementare între ele, precum publicistica, cercetarea științifică, creația literară și filosofică, educația, activitatea politică și culturală dedicată emancipării poporului român în concordanță cu principiile dreptului natural și cu valorile Europei civilizate.

Ca publicist, a creat și susținut revistele „Organul luminărei” (1847-1848), „Organul național” (1848), „Învățătorul poporului” (1848) – publicații care țineau, prin conținutul articolelor și informațiilor apărute, spre buna povățuire și îndrumare a poporului, a națiunii române. Ulterior a publicat în „Foaia literară”, „Gazeta Transilvaniei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Familia”, „Concordia” etc.

Ca om de știință, Cipariu a fost motivat de dorința și voința puternice de a-și vedea concetățenii, oropsita naționalitate română din Transilvania, cât mai fericiți și mai activi într-un stat constituțional democratic, titulari de drepturi și libertăți politice, sociale și economice, egale cu cele ale naționalităților din Imperiul Habsburgic. Pentru el, cunoașterea istoriei românilor și a popoarelor Europei, limbile – ca liant al conviețuirii oamenilor și comunităților, desăvârșirea limbii române literare și unitare, înflorirea literaturii și culturii, dezvoltarea învățământului și educației, industria și comerțul sunt obiectivele, mijloacele de emancipare națională, de înfăptuire a civilizației celei mai înalte. Toate aceste domenii au devenit obiectul privilegiat al cercetărilor științifice întreprinse de el. Lucrările publicate⁴ reliefează cu prisosință extensiunea preocupărilor și valoarea recunoscută a rezultatelor cercetării în Europa timpului său. În

² Stela Toma, *Prefață*, în Timotei Cipariu, *Scientia Litterarum*, ediție îngrijită de Stela Toma, Academia Română, București, 2004, p. 4

³ Timotei Cipariu, *Jurnal*, Ediție îngrijită de Maria Protase, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 73

⁴ Cele mai importante lucrări semnate de Cipariu sunt *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1847-1848; *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854; *De latinitate linguae valachicae*, Blaj, 1855; *Crestomație sau Analecte literare*, Blaj, 1858

acest sens, personalitatea și opera sa au fost apreciate în termeni elogioși: „părinte al filologiei românești”, „mare savant în materie de limbi”, „traducător erudit”, „fondator al terminologiei filosofice românești”, „figură originală și măreață a filologiei românești”, „cel mai mare orientalist al vremii”.

În domeniul politic, activitatea sa de militant patriot a fost ghidată de iluminismul kantian, ideologia democratică pașoptistă, care le-a asumat pe temeiul filosofiei dreptului natural și pe credința profundă în drepturile universale și inalienabile ale omului și ale popoarelor. De pe o astfel de poziție a participat la realizarea programului Revoluției de la 1848, fiind apreciat a fi fost un activist politic echilibrat și abil, cel mai diplomat și cu mult tact dintre conducătorii revoluției. A fost primul secretar al Adunării de la Blaj, membru al Comitetului de pacificațiune a Adunării românilor din septembrie 1848, a conceput și redactat acte importante privind drepturile politice și sociale revendicate de către români pentru a fi înaintate Împăratului de la Viena. A rostit cuvântări la adunări publice, a ținut discursuri în Dieta Transilvaniei din Sibiu, militând, și pe această cale, pentru înfăptuirea dreptății, libertății și egalei îndreptățiri a naționalităților din Transilvania. Calitatea sa de orator excepțional a fost recunoscută și apreciată în toate mediile sociale, fiind considerat unul dintre cei mai valoroși oratori români, alături de Antim Ivireanu, M. Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Barbu Șt. Delavrancea și N. Iorga.

Întreaga activitate și operă a cărturarului transilvan a fost orientată de valorile culturii europene, începând cu cele consacrate de evoluția civilizației clasice eline și romane, continuând cu Renașterea și modernitatea. Principiile cercetărilor și operelor publicate sunt de factură umanistă-raționalistă; în profunzimea lui, crezul politic și filosofic al cărturarului este de inspirație iluministă. În acest sens, într-un discurs rostit în 1859, spunea că „adevărul și dreptatea niciodată nu se pot despărți de către olaltă. Iar fără de cunoștința adevărului, fără dreptate, fără temere de Dumnezeu, omul nu este om ci numai brută. Fără de lumina adevărului lumea nu este decât o peșteră înfiorătoare. Fără dreptate și virtute lumea nu este decât un staul de fiare sălbatice...”⁵ Într-un alt discurs rostit în anul 1863, în ședința Dietei Transilvaniei din Sibiu, își exprima convingerea că progresul patriei depinde de locul pe care-l vor ocupa „ideile de civilizațiune, de dreptate, de libertate și de umanitate, cari sunt caracterul epocilor mari, glorioase, și la cari ca la un scop suprem aleargă întreaga

⁵ Timotei Cipariu, *Cuvântare rostită la începutul anului școlar 1859/1860*, Arhiva Statului, Cluj-Napoca, fond Cipariu, manuscris 281

omenime din toate puterile, pentru că acel scop este sfânt, etern”, întrucât el exprimă dorința inimii omeniești și postulatul rațiunii.⁶

În ordinea de idei enunțate se ridică întrebări cu privire la mobilurile principale, la motivația și convingerile savantului ardelean, care au generat necontenitele și perseverențele eforturi în cercetarea științifică, în reflecțiile filosofice sau în activitatea de militant politic și de educator al națiunii române, fiind, în același timp, integrat plenar în comunitate. Răspunsul poate fi găsit în investigarea și analiza naturii conștiinței sale patriotice, în cultura sa europeană și universală. În sfera acesteia din urmă, Cipariu făcea distincția între popoarele culte și civilizate –situate pe treapta superioară a culturii, viețuirii și omeniei și, pe de altă parte, popoarele mult rămase în urmă, între care și națiunea română din Transilvania. În fața realităților politice și socio-economice europene din vremea sa, în special a realității socio-politice din Imperiul Habsburgic, Cipariu a avut sentimente de durere și revoltă exprimate în reacții politice și publicistice pe cât de abile, pe atât de eficiente. Folosind un limbaj elegant, Lucian Blaga explica întârâtarea, încrâncenarea în lupta pentru libertate și egalitate în drepturi a generației pașoptiste punând-o pe seama credinței și viziunii lor: „O credință cum nu se mai găsește decât în *faptele apostolilor*. Cărțile erau pentru ei cărămizi pentru zidirea lumii; și ei se simțeau chemați să pună umărul la zidirea lumii românești, care rămăsese în urmă, undeva, în zilele de început.”⁷ Erau motivați să împlinească, pornind de la aproape nimic, ceea ce istoria românilor neglijase vreme de o mie de ani

2. Filosofia – o „știință divină”

În calitate de om de știință și de litere, de profesor și publicist, de militant politic și de „dirijor” al dezvoltării culturii românești, cărturarul ardelean a acordat o atenție privilegiată studierii și valorificării filosofiei, pe care o considera ca având o mare însemnătate pentru om și dezvoltarea culturii; o evalua sintetic ca având rolul de „știință divină”.⁸ Într-adevăr, ampla cultură filosofică a gânditorului de la Blaj, formată prin studierea operelor unora dintre cei mai mari filosofi ai omenirii, de la Aristotel și Platon până la Im. Kant, Goethe și L. Feuerbach, de la Horațiu și Cicero până la Voltaire, Rousseau și Schiller, i-a orientat nu numai creația științifică, pedagogică, literară și poetică, ci și acțiunile și atitudinile

⁶ Timotei Cipariu, *Cuvântare rostită în ședința Dietei transilvane*, Sibiu, 26 august 1863, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 70, 17 august 1863, p. 277-278

⁷ Lucian Blaga, *Izvoade*, București, 1972, p. 181

⁸ Timotei Cipariu, Prefață, la *Elemente de filosofie*, după W.T. Krug, Blaj, 1861, 1863, p. 4

practice, în special cele de militant politic. Discursurile publice, rostite cu diferite ocazii, posedă o coloratură filosofică, exprimă o viziune raționalistă cu privire la om, societate și lumea în ansamblu.

Profesorul Cipariu a predat filosofia, inspirându-se nemijlocit din filosofia clasică germană; a reintrodus filosofia, ca materie de învățământ, în Gimnaziul de la Blaj după ce, în mod abuziv, a fost eliminată din programul de învățământ în anii Revoluției de la 1848. A fost un celebru traducător de lucrări filosofice și a contribuit la dezvoltarea vocabularului filosofic introducând neologisme latino-romanice, în perioada de evoluție a limbii române spre o limbă supradialectală, literară, capabilă să comunice cele mai diferite idei și nuanțări filosofice. Cea mai mare parte a terminologiei filosofice introdusă de Cipariu a devenit uzuală în discursurile filosofice ulterioare, până astăzi.

Cele mai importante scrieri ale gânditorului transilvan au fost publicate în „Organul luminărei”, începând cu 1847, apoi în celelalte publicații conduse de omul de cultură și în cele la care a colaborat. A tradus *Elemente de filozofie, după Krug*, vol. I și II, Blaj, 1861, 1863 și *Purtarea de bună cuviință între oameni*. A fost interesat de descoperirile științifice din timpul său, în special de cele din fizică, astronomie, geologie, pe care le-a valorificat în argumentările sale, remarcându-se ca strălucit gânditor de factură raționalist-umanistă, adept al iluminismului european și, în special, a celui de inspirație kantiană.

Problemele filosofice analizate de Cipariu vizează lumea în ansamblu, omul și cunoașterea, cultura și valorile, dreptatea și moralitatea. Soluționarea acestor probleme face parte integrantă din sistemul și nivelul culturii europene din secolul al XIX-lea și poartă puternice amprente ale tradițiilor gândirii filosofice românești.

În plan ontologic, Cipariu consideră lumea, universul pe baze deiste, ca opere ale creației divine, constituind mediul nemărginit în care evoluează omul și societatea. Concepția filosofică, principalele idei consună cu cele mult mai nuanțat dezvoltate în cadrul culturii filosofice occidentale din timpul său, precum: mișcarea întregului univers este o realitate obiectivă și eternă; diversitatea imensă a componentelor lumii și existența conexiunilor reciproce între ele; dezvoltarea graduală, fără salturi, a elementelor ce alcătuiesc lumea, inclusiv a omului, științelor, culturii, economiei și societății. Cursul dezvoltării are un sens progresiv, astfel încât „pretutindeni e o dezvoltare progresivă. Nece o parte și nece un grad particular al dezvoltării totului nu se poate concepe singur, fără relațiune

cătră cel mai dinainte și următoriu.”⁹ Evoluția lumii, conexiunile dintre elementele acesteia sunt reglate de legi obiective, „nestrămutătoare”.

Ca filosof iluminist, Cipariu a fost interesat de cunoaștere, de rolul rațiunii, al minții sănătoase. El constată că dezvoltarea „puterii minții omenești” îi mărește acesteia capacitatea de a dezvălui tainele din adâncurile naturii și ale vieții. Optimist fiind în privința puterilor rațiunii, cunoașterii, filosoful susține că doar acele cunoștințe sunt adevărate care sunt fondate pe rațiune, pe „mintea sănătoasă.” Calea descoperirii adevărului este examinarea critică-rațională a obiectelor și evenimentelor; adevărate sunt doar acele cunoștințe care au fost acceptate de „tribunalul” rațiunii. Ideile opuse adevărului fac parte din sfera superstițiilor, fantasmelor, prejudecăților, basmelor și utopiilor. Acestea din urmă sunt opuse adevărului divin.

Rațiunea, mintea i-au fost date omului de către creator, înzestrându-l „cu liber arbitru”, cu capacitatea de a alege, de a-și decide cele mai potrivite căi spre atingerea fericirii. Soarta omului este în mâinile sale, în responsabilitatea sa, iar mintea constituie principalul îndrumător și judecător. Creștinul adevărat este un înțelept care învață neconținut să-și întrebuințeze rațiunea „care neprețuit umblă după adevăr: cugetă luminat prin el, trăiește îmbunătățit prin el.”¹⁰ Rațiunea este cea care îi luminează și îi dăruiește calea vieții. Pe un plan mai larg, mintea sănătoasă este resursa ce călăuzește viața socială, progresul culturii și civilizației. Rolul esențial al rațiunii în viața omului și a societății este confirmat de evoluția acestora către tot mai multă omenie, moralitate și respect pentru demnitatea umană. Dezvoltarea minții sănătoase constituie neîncetat calea spre fericire, pentru că „a omului fericire mai înaltă e împreună cu a lui raționalitate mai mare.”¹¹

Noțiunea de om este foarte complexă și extrem de contradictorie în sine, astfel încât, scria Cipariu, „Omul ne arată atâte fețe neasemeni, și împreună în sine atâte contrarietăți, cât de o parte pare a fi ființă cerească, iar de alta cu totul animale.”¹² Rațiunea conduce omul și societatea spre un neconținut progress. Cu cât li se va dezvolta mintea, cu atât oamenii și

⁹ Timotei Cipariu, *Lumea*, în „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. XXXVI, din 6 sept. 1847, p. 197

¹⁰ Timotei Cipariu, *Icoana creștinului*, în „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. XXIII din 7 iunie 1847, p. 119

¹¹ *Ibidem*, *Omul*, în „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. 37 din 23 septembrie, 1847, p. 204

¹² Timotei Cipariu, *Scientia Litterarum*, ed. îngrijită de Stela Toma, Academia Română, București, 2004, p. 475

popoarele se vor ridica din întuneric, din societatea „barbară și necioplită” către civilizație, mai multă omenie, dreptate și fericire. Rămânerea oamenilor în „adormire”, în bezna inculturii îi va condamna la sclavie, la comportamente barbare, la incapacitatea de a se manifesta liberi.. Pentru că liber este doar acel om care are minte sănătoasă, cel care își dezvoltă rațiunea și cultura. Între gradul de dezvoltare a rațiunii și cel al libertății există o strânsă legătură. Măreția omului depinde de unirea minții cu activitatea liberă, astfel încât „în frumoasa asociere a amândurora zace adevărata demnitate omenească”.¹³ Inspirat de filosofia kantiană, gânditorul de la Blaj susține că rațiunea / mintea sănătoasă are capacitatea de a da legi menite să conducă voința de acțiune iar puterea de a acționa depinde de voință.

Cealaltă față a omului – a omului cu rațiunea pierdută sau neîmplinită, a celui dominat de obscurantism și lipsit de cultură, îi generează starea de „neomenie”, impulsuri spre manifestări brutale și necuviincioase; unde nu-i cultură domnesc violența, viciile și fărădelegile. În istorie au existat astfel de manifestări ample, în stadiile când au prevalat disoluția comunității cauzată de lipsa culturii, de comportamente despotice și neomenești. Făcând bilanțul evoluției istorice a raportului dintre barbarie și civilizație, dintre incultură și omenie, Cipariu exprimă o atitudine de optimism cu privire la posibilitățile de progres ale omului și societății dealungul veacurilor și în viitor. Aceasta pentru că esența omului este dată în fața lui angelică, omul existând pentru a acumula mai multe virtuți și omenie. În fondul ei, natura umană este bună, oamenii sunt orientați de conștiința drepturilor lor naturale și imprescriptibile. Pentru societățile viitorului, progresul moral se va afirma cu tot mai multă putere pe temeiul dezvoltării culturii, rațiunii, a minții sănătoase a tot mai multor oameni.

Principiile eticii cipariene se întemeiază pe creștinism, pe preceptul biblic al iubirii aproapelui. În acest sens, cărturarul scria că „din studiul moral se adevărește cum că virtutea cea mai bine plăcută lui Dumnezeu este amoroarea aproapelui... civilitatea este un mic schimb de sacrificiuni făcute cu scopul de a fi plăcuți și folositori altora.”¹⁴ Prin natura sa omul este o ființă socială, dorește a trăi în societate; fericirea omului va fi dobândită în societatea caracterizată prin „omenitate” superioară, printr-o voință puternică de a respecta principiile rațiunii. Lupta omului cu sine însuși îi va spori eforturile de autodepășire și autoperfecționare.

¹³ Timotei Cipariu, *Omul*, în „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. XXXVII din 23 septembrie 1847, p. 215

¹⁴ *Ibidem*, p. 501

Ideile filosofice ale lui Cipariu s-au inspirat din cultura europeană raționalistă a timpului său, fiind preluate, analizate într-o manieră personală și adaptate la tradițiile culturale transilvane. Meritul principal al învățatului constă nu atât în faptul de a fi tradus lucrări ale unor importanți filosofi europeni, de a fi predat filosofia la un nivel comparabil cu cel din universitățile europene, de a fi îmbogățit cultura filosofică românească, cât mai ales în dobândirea unei viziuni și a unor principii filosofice pe care le-a valorificat în lupta sa politică pentru drepturi politice și sociale ale românilor din cadrul Imperiului Austro-Ungar, pentru respectarea demnității umane, a drepturilor naturale ale oamenilor și națiunilor. Celebrele sale discursuri publice, operele sale filologice, de știință a limbii, articolele publicate pun în evidență viziunea sa filosofică cu privire la om, societate și lume care a facilitat argumentarea originală și satisfacerea cerințelor de coerență logică a întregului discurs.

Filosofia dreptului natural, vehiculată în universitățile europene, și mai puțin sau deloc în cancelariile statelor, i-a fost îndreptarul activităților pe plan politic și cultural. Deviza popoarelor Europei, scria Cipariu, este „libertate, egalitate și frățietate” – fapt ce trebuie însușit și aplicat de autorități tuturor popoarelor Ungariei. Lupta pentru respectarea drepturilor omului și ale popoarelor, pentru aplicarea principiilor politice și juridice care predomină în spiritualitatea și cultura europeană a constituit filonul profund al personalității și vieții, al patriotismului învățatului ardelean. Maxima vieții și gândirii sale e aceea că drepturile omenești fundamentale trebuie să orienteze orice viață politică, orice fel de relații dintre oameni, popoare și națiuni.

3. Militantul luminat și patriot

Savantul ardelean a desfășurat o activitate complexă, pasionată și perseverentă nu numai în cariera didactică și publicistică ci, în egală măsură, pe plan politic și cultural, făcând dovada unui patriotism de tip apostolic. A fost motivat de crezul său politic și de viziunea sa umanistă: popoarele se pot emancipa și progresa în domeniul economic, social, cultural și politic prin educație, culturalizare, prin însușirea științelor, artelor, literaturii. Așa a procedat, printr-o muncă susținută, pe toată durata vieții, militând pentru “formarea minții și a inimei în poporul român”.¹⁵

Dotat cu capacitatea de analiză și comparație a evoluției istorice a popoarelor din Europa, Cipariu constată existența unei nedrepte și precare

¹⁵ Timotei Cipariu, *Programa la Organ*, în „Organul luminărei”, nr. 1 din 4 ianuarie 1847

stări a naționalității române din Transilvania. În fața acestei realități, în jurnalul său își exprima profunda durere sufletească în felul următor: „când cuget la trista soartă a acestui popor, rupe-mi-se sufletul văzând cât de înapoi a rămas după alte popoare... Ele înainte barbare, iar acum noi înșine devenind barbari pe lângă dănele. Au nu e timpul să ne scuturăm întuneceala de pe ochii cugetului nostru, care, în lumina culturii de astăzi, numai singur nu se poate limpezi?”¹⁶ Calea înlăturării stării precare a națiunii române din cadrul Imperiului Habsburgic este lupta pentru libertate și egală îndreptățire a românilor cu celelalte naționalități, pentru drepturi și libertăți politice, confesionale, care să fie garantate de autoritățile imperiale și să nu rămână în stadiul de promisiuni sau de „literă moartă”. Suntem datorii nu formal, ci în mod natural, „a ne pune toate puterile și toate nevoițele ca să scoatem pe însăși națiunea română din această stare precară și să o aducem în calea normală și în pozițiunea legitimă.”¹⁷

Gânditorul cu viziune europeană privind soluționarea problemelor politice, a nedreptăților socioeconomice și confesionale era convins că schimbările politice sunt posibile și că dorințele majore ale românilor de a fi recunoscuți public ca cetățeni cu toate drepturile, cu beneficiile dar și cu toate obligațiile față de țară urmează să fie îndeplinite în etape, potrivit spiritului de libertate care străbate peste toată Europa.

Fiind motivat de crezul politic democratic și de valorile politice moderne ale culturii europene, Cipariu și-a dedicat viața, cariera de dascăl și de publicist, de savant și de militant politic pentru împlinirea drepturilor politice, sociale și naționale ale românilor, pentru edificarea unei ordini sociale și politice în Transilvania conformă cu modelul oferit de națiunile culte și civilizate ale Europei, cu drepturile naturale ale omului și ale popoarelor pe care le considera firești, imprescriptibile și inalienabile. Utilizarea forței brute, acțiunile barbare, brutalitatea nu au ce să caute în viața politică. Ordinea politică și constituțională trebuie să se întemeieze pe rațiune, pe drepturile legitime, pe buna conviețuire a oamenilor, națiunilor și confesiunilor, fără nicio discriminare.

Pentru a înlăpui obiectivele majore, politice și culturale asumate, Cipariu a activat cu noblețea și autoritatea savantului pe mai multe planuri. S-a implicat în lupta împotriva îngrădirii limbii române în școli și în

¹⁶ Timotei Cipariu, *Jurnal*, ediție îngrijită de Maria Protase, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 29-30

¹⁷ Timotei Cipariu, *Cuvântare pregătită pentru a fi rostită la Congresul Național Român din marele Principat al Transilvaniei*, care a avut loc la Sibiu, 20-23 aprilie 1862, în *Discursuri*, ed. îngrijită de Ștefan Manciulea și Ion Buzași, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 119

instituțiile statului, împotriva înfăptuirii unei statalități maghiare care să-i asimileze pe români sub aspect lingvistic și cultural – deși aceștia erau majoritari numeric în Transilvania. A întreprins acțiuni pentru crearea de școli pentru toate ciclurile de învățământ, ale căror cursuri să fie urmate de copiii și tinerii de naționalitate română. A făcut repetate demersuri publice pentru a se edifica universități, teatre, muzee, edituri și tipografii în limba română – atâtea câte sunt necesare populației majoritare astfel încât aceasta să fie adusă la starea de egalitate în drepturi cu celelalte naționalități conlocuitoare. Ca director de gimnaziu s-a preocupat de educația fetelor, de combaterea oricărei discriminări între sexe, urmărind să realizeze, odată cu instruirea și formarea de aptitudini profesionale, mai ales, caractere morale, argumentând că „purtarea de bună cuviință între oameni” constituie rezultatul superior al civilizației.

Activitatea și realizările în domeniul cultural vizează împlinirea acelorași idealuri politice naționale. Pe lângă revistele create și susținute material de el însuși, Cipariu a organizat și a fondat „Societatea pentru fond de teatru român”, a condus Comisia însărcinată cu stabilirea ortografiei oficiale române în Transilvania (1860), a fost membru fondator și vicepreședinte al ASTREI (1861), membru al Societății Literare Române (1866), apoi devine membru al Academiei Române. În perioada 1867-1872 a înființat și a condus „Archivu pentru filologie și istorie” –prima revistă română de filologie; a făcut colecție de cărți și manuscrise provenite atât din principatele române, cât și din întreaga Europă și din Asia Mică; a făcut demersuri pentru înființarea Muzeului național de istorie și științele naturii la Blaj, a contribuit la dezvoltarea schimburilor culturale cu personalități din întregul spațiu românesc. Prin toate aceste activități a contribuit la „deșteptarea națiunii române”, la consolidarea premiselor culturale și de conștiință națională menite să conducă la întărirea solidarității românilor, a unității și coerenței în politicile întreprinse de poporul român de pretutindeni. Invitat la București în 1867, cu ocazia inaugurării solemne a „Societății Literare Române”, în discursul rostit se întrevedea un sentiment de satisfacție pentru cele câte le-a împlinit, scriind că „Simțul național s-a deșteptat în toată românia. Națiunea română a venit la conștiința pozițiunii care i se cuvine între națiunile Europei; ea va face toți pașii cuveniți pentru a ocupa această pozițiune cu demnitate”.¹⁸ Este doar

¹⁸ Timotei Cipariu, *Cuvântare rostită la serbarea inaugurării solemne a „Societății Literare Române”*, care a avut loc la 1-13 august 1867 la București, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 62, 1867, p. 247-248

începutul eliberării noastre, crede autorul, dar va veni timpul când patria, națiunea și limba română nu vor mai fi încălcate.

Patriotismul înflăcărat al militantului politic și cultural se întemeiază pe sentimentele de respect și prețuire a istoriei și a realizărilor celorlalte popoare, etnii, confesiuni. Patriotismul implică devotament dezinteresat și sacrificii pentru țara, comunitatea și patria tuturor cetățenilor, indiferent de etnie, sex, confesiune.¹⁹ Ideea patriotismului este veche și recunoscută de popoarele civilizate, fiind consacrată de exemplele glorioase din istorie. Cauza patriei nu poate fi despărțită de cauza națiunii române, așa după cum libertatea unui popor nu trebuie despărțită de drepturile și libertățile celorlalte popoare. Epoca glorioasă în care a trăit gânditorul a deschis drum larg manifestării ideilor de civilizație, dreptate, libertate și umanitate, ca deziderate universale ale omenirii. Prin urmare, și națiunea română are datoria de a lupta pentru drepturile naționale și individuale, civile și politice, așa cum spiritul public al Europei, umanitatea în întregul ei are datoria să apere drepturile oricărei națiuni și confesiuni, fără nicio discriminare.²⁰ Toate acestea fundamentează convingerea militantului ardelean cu privire la rolul și necesitatea educației politice, civice a conaționalilor săi, la dezvoltarea culturală a fiecărui popor.

4. În loc de concluzii

Promotor al raționalismului și umanismului de inspirație europeană, pe care l-a adaptat la tradițiile și contextul cultural românesc din secolul al XIX-lea, Cipariu a elaborat o concepție proprie despre om, societate, istorie și lumea în ansamblul ei, orientată de valorile culturii europene formate și consolidate în ultimele două milenii. Vasta sa cultură istorică, literară, științifică și filosofică umanistă, împreună cu cunoașterea stării de fapt a popoarelor și a civilizației din Europa vremii sale, i-au produs puternice sentimente de nemulțumire, de durere sufletească și de revoltă în fața nedreptăților politice, sociale și naționale existente în Transilvania, a manifestărilor feudale, aristocratice și despotice existente în Imperiul Austro-ungar.

În calitate de gânditor și militant politic, cărturarul ardelean a căutat calea cea dreaptă, legitimă, consonantă cu spiritul european al epocii, cu scopurile umanității de făurire a unei ordini sociale și juridice, naționale și internaționale fundamentată pe drepturile omului și ale popoarelor, înțelese

¹⁹ *Ibidem*, p. 121

²⁰ *Ibidem*, p. 147

ca drepturi firești, imprescriptibile și inalienabile. Ca savant, om de cultură, publicist și eminent profesor, și-a dedicat viața aceluiași scopuri și valori, dând dovadă de un patriotism desăvârșit, de un umanism și angajament civic de natură prometeică. Așa se face că mari cărturari europeni, care l-au cunoscut (Adolf Mussafia, R. Bergner, Th. Mommsen, Mario Ruffini etc.), au fost uimiți de erudiția, disponibilitățile oratorice excepționale, complexitatea activității în domeniului cultural-științific ale învățatului de la Blaj. Opera științifică și filosofică a europeanului Cipariu s-a integrat în circuitul culturii europene avansate din vremea lui, păstrându-și actualitatea până în zilele noastre.

DINCOLO DE REPORTAJ: DESPRE ARTĂ ÎN ROMANUL *SPERANȚA*

BEYOND THE DOCUMENTARY: ABOUT ART IN *MAN'S HOPE*

AU-DELÀ DU REPORTAGE: DU CÔTÉ DE L'ART DANS *L'ESPOIR*

Drd. Diana Cătălina STROESCU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Școala Doctorală de Studii Filologice

Abstract

This paper aims to analyse the novel „Man's Hope” by André Malraux, from an aesthetic point of view. The artistic way of using the language, which captures the sensations of the characters, is intertwined with the cinematic technique of presenting the action. Apart from the narrator, who offers the impression of an optical unity, there is a multitude of perspectives adopted by the characters. The result is a novel in which the atmosphere of war is shaped according to the idea of metaphysical experience.

Résumé

Sous la plume d'André Malraux, le roman réaliste détourne sa fonction originelle. Dans „L'Espoir”, l'écriture artistique, qui traduit les sensations des personnages, s'entremêle avec la manière cinématographique de présenter l'action. À l'abri de l'instance auctoriale, qui offre l'impression de l'unité optique de la narration, il y a une multitude de perspectives adoptées par les actants. Le résultat est une prose dans laquelle l'atmosphère de guerre est façonnée conformément à l'idée d'expérience métaphysique.

Rezumat

Romanul „Speranța” se recomandă prin depășirea modelului realist convențional. Scriitura artistică a textului, care surprinde senzațiile personajelor, se întrepătrunde cu maniera cinematografică de prezentare a acțiunii. Dincolo de instanța auctorială, care oferă impresia unității optice a narațiunii, există o multitudine de perspective adoptate de actanți. Rezultatul îl constituie o proză în care atmosfera războiului este conturată în acord cu ideea de experiență metafizică.

Keywords: realistic novel, documentary, cinematic technique, aesthetic perspective, „Man's Hope”, André Malraux

Mots-clés: roman réaliste, reportage, technique cinématographique, écriture artistique, „L'Espoir”, André Malraux

Cuvinte-cheie: roman realist, reportaj, tehnică cinematografică, „Speranța”, André Malraux

Controversele create în jurul romanului *Speranța*, în ceea ce privește încadrarea într-un gen literar, au pus sub semnul întrebării caracterul românesc al textului și l-au plasat de partea reportajului sau a meditației asupra evenimentelor recente. Polemicile s-au construit în jurul problematicei stilului, calificat drept net, precis și, uneori, asintactic – atribute incompatibile cu perspectiva clasică asupra literaturii care trimite la o operă articulată și la un limbaj cizelat. Cu toate acestea, Malraux se situează printre inovatorii acestui gen literar: el nu rupe în mod radical cu tradiția realistă, inaugurând o altă formulă românească precum Proust sau scriitorii de limbă engleză (V. Woolf, J. Joyce), dar, prin patosul personajelor angajate în acțiune, traduce nevoia metafizică a ființei umane care scapă necesităților psihologice și sociale. Scriitura sa, aparent inexpressivă, preocupată să exprime caracterul imediat al acțiunii, nu este rezultatul unei transpuneri mimetice a realității fruste, ci al unui procedeu de stilizare care urmărește o miză literară.

Astfel, R. M. Albérès, în *L'Histoire du roman moderne*, scrie despre romanul dostoevskian, pe care îl numește și „romanul condiției umane”, al cărui scop nu mai este perfecțiunea artistică, întrucât centralizarea problematicei se face în jurul unui subiect ontologic: «l'art du roman stendhalien et dostoevskyen constitue une synthèse entre roman traditionnel et roman nouveau: S'il accepte le dessin habituel de la réalité, il la découpe

cependant selon un nouveau style, plus heurté, plus engagé dans l'action et dans l'angoisse. C'est, par exemple, le style de Malraux, à la fois classique et haletant. Comme Pascal utilise «une éloquence qui se moque de l'éloquence», Malraux jette ses héros dans un récit qui n'est pas un récit. Son art littéraire est un art du raccourci. Il a cette éloquence qui bouscule l'ordre logique, et derrière une description hâtive, impose une formule.» (Albérès, 1962, p. 260) Este vorba, în mod efectiv, de o convergență între structura și sensul textului. Încercarea, într-o manieră estetizantă, de a evoca realitatea războiului și de a revela sensibilitatea unei perioade tragice și-ar fi dezvăluit caracterul de impostură. Fragmentarismul aparent și discursul care imită instantaneul acțiunii sugerează criza spirituală a omului în fața haosului unei lumi a cărei salvare este concepută doar în raport cu actele concrete ale indivizilor.

Stilul lui Malraux nu se limitează, însă, la tehnica cinematografică. Dincolo de schimbarea de optică narativă, care dă iluzia realului imediat, există și versantul estetic al compoziției romanești. Descrierile inserate narațiunii descoperă virtuozitatea limbajului. Artificiul este perceput la nivelul montajului dialogurilor și al scurtelor descrieri artistice: faptele și gesturile prozaice, brutale chiar, sunt transfigurate prin arta scriiturii în veritabile fragmente descriptive care rezistă estetic: «Une sirène d'usine meugla dans le matin. Comme les jours où ne se décident que de petits destins. Comme les jours où le Négus et ses copains les entendaient et se hâtaient devant de longs murs gris et jaunes, des murs sans fin. Dans la même aube, avec les mêmes lumières électriques encore allumées, et qui semblaient suspendues au fil du tram. Une seconde sirène. Dix. Vingt. Cent. Tout le groupe resta au milieu d'une chaussée, cataleptique. Jamais aucun des compagnons du Négus n'avait entendu plus de cinq sirènes à la fois. Comme les villes menacées d'Espagne jadis s'ébranlaient sous les cloches de toutes leurs églises, le prolétariat de Barcelone répondait aux salves par le tocsin haletant des sirènes d'usine.» (Malraux, 2015, p. 27) Aceste reprezentări depășesc caracterul vizual al scenei, imaginea realistă devenind superfluă. Acțiunea încremenește – pentru că fragmentul citat încearcă să capteze efectul sonor al sirenelor, nu să descrie gesturi concrete –, iar textul se deschide, astfel, unei dimensiuni senzoriale a acțiunii.

Malraux apelează la strategiile retorice clasice și le supune reciclajului. Procedeele stilistice frecvent utilizate sunt comparația și contrastul, dar funcția lor nu mai este aceea de a pune în valoare un element al binomului, ci de a crea atmosfera care se acordă cu senzațiile personajelor. Un exemplu ilustrativ îl constituie episodul luptei din Barcelona care este construit prin suprapunerea a două planuri de

reprezentare – războiul și imaginea porumbeilor cu funcție simbolică: *«Comme un autre vol de pigeons, les papiers d'une association fasciste, lancés par les fenêtres, tombaient lentement ou se posaient sur les arbres.»* (Malraux, 2015, p. 37) Porumbeii devin un termen de comparație datorită plasticității imaginii și, în particular, reprezintă un motiv recurent care amplifică tensiunea și denunță absurditatea războiului. Astfel, pe tot parcursul romanului poate fi observată preferința autorului pentru o cromatică dizarmonică, sugerând nebunia și lipsa de sens a războiului. Contrastul devine, așadar, o modalitate de organizare a discursului românesc, dar traduce și predilecția pentru detaliile insolite asupra cărora se oprește privirea auctorială: imaginea țaranului care scria pe zid cu sângele soldaților fasciști; brațele în ghips ale răniților care îi provoacă naratorului impresia tulburătoare că asistă la spectacolul unor violoniști pietrificați; bucuria lui House manifestată prin gesturi ale fricii; statuile bisericii incendiate care îi amintesc lui Manuel de un dans primitiv.

În fine, un alt fragment ilustrativ al utilizării contrastului ca procedeu stilistic: *« A l'intérieur, un garçon tout jeune était allongé parmi les taches rouges et les marques sanglantes des semelles. Il s'appelait House, «captain House » et n'avait pas encore reçu de combinaison. Mitrailleur de cuve, cinq balles dans les jambes pour sa première sortie. Il ne parlait que l'anglais – et peut-être les langues classiques: car un petit Platon en grec, barboté le matin à Scali qui avait gueulé comme un putois, sortait de la poche ensanglantée de son blazer rouge et bleu. Le bombardier, deux balles dans la cuisse, attendait, calé contre le siège de l'observateur.»* (Malraux, 2015, p. 69) Scena permite observarea ironiei naratorului. Cartea lui Platon – gânditor antic, cunoscut pentru concepția sa politică conform căreia filozofii erau cei mai în măsură să guverneze cetatea – este plasată într-un context al destabilizării politice, provocate de nebunia ideologilor.

Romanul *Speranța* se recomandă prin depășirea modelului realist convențional. Scriitura artistică a textului, care surprinde senzațiile personajelor, se întrepătrunde cu maniera cinematografică de prezentare a acțiunii. Dincolo de instanța auctorială, care oferă impresia unității optice a narațiunii, există o multitudine de perspective adoptate de actanți. Rezultatul îl constituie o proză în care atmosfera războiului este conturată în acord cu ideea de experiență metafizică.

BIBLIOGRAFIE

ALBÉRÈS, René Marill, *Histoire du roman moderne*, Paris, Editons Albin Michel, 1962

GODARD, Henri, *L'Autre Face de la littéraire. Essai sur André Malraux et la littérature*, Paris, Gallimard, 1990, (coll. «L'Infini»)

LARRAT, Jean-Claude, *André Malraux*, Paris, LGF, 2001, (coll. «Le Livre de poche – références», n° 578, série «Littérature»)

MALRAUX, André, *L'Espoir*, Paris, Gallimard, 2015

SAINT-CHERON, François de, *L'Esthétique de Malraux*, Paris, SEDES, 1996, (coll. «Esthétique», n° 6)

(RE)SCRIEREA SADOVENIANĂ: EȘEC SAU PERFORMANȚĂ

SADOVENIEAN (RE)WRITING: FAILURE OR PERFORMANCE

LA (RE)ECRITURE SADOVENIENNE: ÉCHEC OU PERFORMANCE

Drd. Simona ZAHARIA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Școala Doctorală de Studii Filologice

Abstract

(Re)writing and its variants inevitably converge to performance or to failure. This study concerns the Sadovenian work, respectively two volumes of « The Year Sadoveanu », 1904, and the (re)creation process, a positive creative act, prefigures performance rather than failure values.

Résumé

La (ré)écriture et ses variantes convergent inévitablement soit vers la performance, soit vers l'échec. Cette étude vise l'œuvre sadovenienne, c.-à-d. deux volumes de la l'«année Sadoveanu», et le processus de (ré)création, un acte créateur positif, prévoit les valeurs de performance, pas les valeurs de l'échec.

Rezumat

(Re)scrierea și variantele sale converg, inevitabil, fie spre performanță, fie spre eșec. Acest studiu vizează opera sadoveniană, respectiv, două volume ale «anului Sadoveanu», iar procesul de (re)creare, un act creator pozitiv, prefigurează valorile performanței, nu cele ale eșecului.

Keywords: *re)writing, Mihail Sadoveanu, 1904, failure, performance*

Mots-clés: (ré)écriture, Mihail Sadoveanu, 1904, échec, performance

Cuvinte-cheie: (re)scriere, Mihail Sadoveanu, 1904, eșec, performanță

Pornind de la premisa confirmării afirmației lui Jean Ricardou, „Nici un text nu este fără îndoială, cu adevărat omogen.” (RICARDOU, 1980, p. 154-155), am putea susține, fără a șovăi: textul este fie o (re)scriere, reluare, repetiție, fie o imitație (ENGELIBERT et TRAN-GERVAT, 2008, p. 9). Mai mult, apologia borgesiană nu contravine concepției principalului teoreticianului al Noului Roman, ci o validează, există un singur autor care este atemporal și anonim, iar textele devin fragmentele unui mare ansamblu colectiv numit *literatură*, formând un patrimoniu ce aparține tuturor¹ (BORGES, 1957, p. 36-38). În privința acestor finețuri teoritice, într-o lucrare pe care să o catalogăm, apropiată timpului nostru², *La littérature dépliée. Reprise, répétition, réécriture*, Jean-Paul Engélibert și Yen-Mai Tran-Gervat definesc *rescrierea* și celelalte trei fenomene prin raportarea acestora la momentul istoric; *réécriture* „revoie aux opération multiples qu’un texte effectue toujours sur d’autres textes et dont on peut entreprendre, à la manière de Genette, le repérage et le classement.”, *reprise* – „métaphorique: si texte veut dire tissu, comme l’affirmait Barthes, sa reprise suggère à la fois les aléas, fortunes et infortunes de sa réception et la nécessité de toujours remettre l’ouvrage sur le métier”, *répétition* „interroge paradoxalement l’histoire”, iar *imitația* este exercițiul retoric și jocul intelectual al Clasicismului francez. Ori, mult mai radical, textul este *plagiere* sau *senzație de déjà-vu*. Oare aceste apelative către ce converg: performanță sau eșec?

În spațiul românesc, pe lângă diversele precizări cu privire la teoritzarea unui istoric a acestui termen – *rescrierea* – sau a variantelor sale, teoreticienii precum Mircea Mihăieș, Tamara Căraș, Carmen Pascu sau Mircea Anghelescu, îi determină limitele pledând fie pentru *eșec* sau *imoralitate*, fie pentru *performanța* rescrierii. Mircea Mihăieș este cel care situează *rescrierea* într-o manifestare lăuntrică, respectiv „dorința prelungirii unei plăceri” (MIHĂIEȘ, 1990, p. 8), iar Tamara Căraș

¹ „Les textes deviennent les fragments d’un grand ensemble collectif appelé littérature et forment un patrimoine qui appartient à tous.”

² Mai ales din punct de vedere temporal, dat fiind faptul că majoritatea operelor de specialitate reiau și sistematizează întregul în jurul celor două teze celebre despre rescriere, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Gérard Genette, și *La seconde main ou le travail de la citation*, Antoine Compagnon.

stabilește două accepții ale fenomenului, una didactică și alta literară. În privința primei accepții, cea didactică, *rescrierea* se referă la „la acțiunea de a copia, de a transcrie textul într-o altă variantă înlăturând erori minore – de ortografie, de gramatică, stilistice – fără a interveni în conținutul textului sau intervenind într-un mod nesemnificativ.” (CĂRĂUȘ, 2005, p. 18) A doua accepție, opusă celei dintâi, constituie o transformare progresivă, *rescrierea literară* vizând „modificarea conținutului” (*Ibidem*), de fapt, „o intervenție a unui subiect într-un text anume” (*Ibidem*, p. 26). Pentru Carmen Pascu, termenul de *rescriere* „pare perfect transparent și imediat inteligibil și ar putea fi candidatul ideal pentru crearea unei sinonimii curente a intertextualității” (PASCU, 2006, p. 63), contrar semnificației termenului propus de către Mircea Anghelescu, *mistificațiune*, „o ficțiune la pătrat, o ficțiune a ficțiunii, adică o ficțiune care își mistifică propria identitate.” (ANGHELESCU, 2008, p. 15-16) Astfel, i se fixează *rescrierii* anumite limite. Tamara Cărauș susține, prin concepția kantiană, faptul că *rescrierea*, precum lectura-utilizare a unui text, se dovedește a fi imorală, „deoarece tratează textele ca pe un mijloc și nu ca pe un scop în sine, adică ca pe o persoană de onoare care ar cere respectul nostru necondiționat.” (CĂRĂUȘ, 2005, p. 13) Alte două limite ale *rescrierii* figurează prin două tendințe potrivnice unei alteia: *eșecul* și *performanța* semnalate de Mircea Mihăieș. *Eșecul rescrierii* constă în faptul că „rescrierea, spre deosebire de corecturi, variante, ciorne, presupune pierderea unui pariu. Cele dintâi sunt asimilate procedeeului creației, intrând în rândul uneltelor scriitorului, alcătuind, simbolic, laboratorul său. Cea din urmă, prin însăși poziția ei, prin însăși strategia sa, marchează o ruptură. O dezamăgire: confirmarea eșecului” (MIHĂIEȘ, 1990, p. 42), iar *performanța rescrierii* este „o transformare, un apel la competență, considerată în cel mai înalt grad, a celui care scrie. Obiectivându-se, autorul încremenește gestul într-o stare. Într-o permanență care nu mai este a intenționalității sale, ci a scrierii finite.” (*Ibidem*, p. 47)

Cu toate acestea, *rescriere*, dar și variantele sale, după cum semnalează și Daniel Mortrier, readuc în orizontul cititorului scenarii preexistente al căror rezultat este un act creator pozitiv³ (MORTIER, 2001, p. 113-115). Un astfel de act creator, căruia i se atribuie performanța, și nu eșecul, regăsim în cadrul operei lui Mihail Sadoveanu, unde vechiul devine

³ „La réécriture loin d’être une pâle imitation, comme certaines le pensaient et le pensent encore devient *un acte créateur positif* ou *une forme de relecture*, mais elle n’implique pas une attitude radicalement différente de la part du lecteur, elle attire simplement l’attention sur les rôles des scénarios intertextuels, y compris ceux d’autres mythes, dans la coopération du lecteur. Elle souligne également les variations de l’horizon d’attente du public et tous les effets de perspective qu’elles entraînent.”

noul, iar noul este o prefacere a vechiului, manifestându-se un continuum de creare, de fapt, un proces de (re)creare, iar celor două două tipuri de (re)scriere sadoveniană, (re)scrieri integrale – traduceri, transformări ale anumitor opere – și Sadoveanu (re)scrie opere ale lui Sadoveanu, li se alătură și (re)scrierea în variantă a temelor⁴. În două dintre cele patru volume ale anului 1904, *Dureri înăbușite* și *Crășma lui moș Precu și alte câteva povestiri*, travaliul temelor în variante și al (re)scrierii este continuat. În *Dureri înăbușite* regăsim trei scrieri din perioada debutului, *Doi copii*, *În amurg* și *Fiul pierdut*, scrieri (re)luate și (re)publicate în volumul din 1904, sub un alt tipar, toate cele trei scrieri se înscriu atât în *poetica (re)scrierii*, cât și în *varianta temei*, cea a identității pierdute. Publicată în revista „Lumea”, în 1899, apoi în revistele „Pagini literare” și „Revista literară”, cu mici modificări, povestirea *Doi copii* este reluată în 1904, în „Voința” cu titlul *Două vieți*, variantă finală, inclusă în volumul *Dureri înăbușite*. Având aceeași temă, identitatea furată, diferențele dintre povestirea din 1899 și cea din 1904, își au originea în alt plan. Verva specifică a lui Sadoveanu, în acest caz, constă în dezvoltarea conflictului dintre generații, prea puțin tratat în prima variantă. Un traseu similar al povestirii menționate anterior îl are și varianta finală a *Fiului pierdut*. Răspândită în reviste precum „Pagini literare”, „Revista literară” și „Revista modernă”, povestirea cunoaște patru variante, în intervalul 1900-1901, până la forma finală din „Semănătorul”, din 1904. Ceea ce frapează în opera inclusă în volum, cea al cărei titlul este *Doi feciori*, este *povestea din poveste*. Dacă în prima variantă cuconul Gheorghieș doar menționează aventura din perioada tinereții, în varianta finală, bătrân fiind, inserează povestea amorului timpuriu – *povestea din poveste* –, fapt ce schimbă registrul dintre cele două povestiri. Această schimbare de registru, de la melancolic la meditativ, se datorează, cu siguranță, înțelepciunii obținute grație prefacerii nesfârșite. În privința ultimei (re)scrieri din volumul *Dureri înăbușite*, apărută într-un număr al revistei „Pagini alese”, din 1902, cu titlul *În amurg*, putem afirma că prin

⁴ G. Călinescu este cel care, fără a analiza, susține nu doar similitudinile dintre operele sadoveniene, ci și *repetarea în variantă a temelor*, „O particularitate a operei marelui sărbătorit este repetarea în variantă a temelor, de unde o anume încântătoare impresie de „monotonie” și hieratism de un efect inegalat, înrudit cu caligrafia persană. (...) M. Sadoveanu revine neconținut asupra subiectelor sale, se imită pe sine însuși dar nu se copiază, și de fiecare dată descoperă valori noi de color, în momente istorice noi. Una nu poate fi substituită alteia, operele sale sunt frați și surori.”p.201, articolul *Mihail Sadoveanu* (p. 186-204), Cuvântarea Acad. G. Călinescu la sărbătorirea lui Mihail Sadoveanu sub auspiciile Academiei Republicii Populare Române și a Uniunii Scriitorilor dn R.P.R., din G. Călinescu, *Literatura nouă*, Ediție și prefată de Al. Piru, Editura scrisului românesc, Craiova, 1972

Însuși titlul cel nou, *Moș Simion*, se observă o variantă a temei ce unește cele trei povestiri, regăsirea identității. Noua povestire, *Moș Simion*, este inclusă, mai întâi, în „Revista idealistă”, din 1904, iar mai apoi, inclusă în volumul din același an. Prin (re)scrierea povestirii, Sadoveanu conturează, mai explicit, atmosfera Iașiului mândrit, dar și traseul regăsirii identității lui Simion, iar prin dialogul bătrânului cu fosta consoartă, confruntarea trecutului cu prezentul conchide, bineînțeles, cu identitatea regăsită. Rareori, în celelalte volume ale anului 1904, *anul Sadoveanu*, este revendicată ironia sadoveniană. Prin aceasta se divulgă specificul volumului *Crâșma lui moș Precu și alte câteva povestiri*, volum, și el, al anului sadovenian. Prima dintre cele patru (re)scrieri ale noului chip sadovenian, al ironiei, este *Vântul*, povestirea finală a volumului din 1905. Varianta cu titlul *Povestire de Crăciun* din „Pagini alese”, 1902, apare în diferite reviste, cu modificări, aproape, insesizabile. Schimbări majore nu există nici între prima și ultima variantă, doar ironia naratorului este mai violentă prin amplificarea dialogurilor dintre Vânt și celelalte personaje, Cinste Politică, fata și poetul sărac. *Moșul*, (re)scriere a povestirii din „Pagini alese”, din 1902, *Printre gene*, trădează cântecul trecutului unui singuratic. Ceea ce face Sadoveanu prin (re)scrierea acestei povestiri, nu prin schimbarea numelui personajului-narator, din moș Grigore, în moș Andrei, fapt aproape irelevant, este resemnarea ironică a personajului aflat la senectute. Cu toate acestea, Sadoveanu atribuie titlul primei variante, *Printre gene*, unei alte povestiri din ciclul *Cântecul amintirilor*. Sub auspiciile ironiei este născocit și textul *Dinu*, 1899, unul dintre puținele texte pe care le semnează Sadoveanu în revista „Carmen”. (Re)scrierea sa, *Un viteaz*, publicată, ba în „Pagini literare”, 1900, ba în „Revista modernă”, 1901, ori în ziarul „Voința națională”, în 1904, valorifică ironia abia spre finele operei, așa-zisul viteaz, Dinu, din propriul său vis, este doar versiunea din tinerețe a colegului său, paznicul Ion, înspăimântatul. Cea de-a patra (re)scriere din *Crâșma lui moș Precu și alte câteva povestiri*, a suferit schimbări majore. Dacă în 1897, în numărul 18 al revistei „Dracu”, anul I, apare sub semnătura lui Mihai din Pașcani cu titlul *Domnișoara M*** Fălticeni*, o pseudo-scrisoare, în 1898 iese de sub tiparul „Vieții nouă” cu un alt titlu și fir narativ, *Binecrescuta*. Cu toate acestea, Sadoveanu propune cititorului o a treia variantă, *Luna*, din „Revista idealistă”, 1903. De această dată, ironia sadoveniană dispare treptat, fiind suprimată în povestirea finală.

BIBLIOGRAFIE

ANGHELESCU, Mircea, *Mistificațiuni. Falsuri, farse, apocrife, pastișe, pseudonime și alte mistificații în literatură*, Editura Compania, București, 2008

BORGES, Jorge Luis, *Fictions*, Préface d'Ibarra, Traduit de l'espagnol par P. Verdevoge et Ibarra, Édition revue et augmentée, Éditions Gallimard, 1957

CĂRĂUȘ, Tamara, *Efectul Menard. Rescrierea postmodernă: perspective etice*, Paralela 45, Pitești, 2005

ENGELIBERT, Jean-Paul et TRAN-GERVAT, Yen-Mai, *La littérature dépliée. Reprise, répétition, réécriture*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2008

MIHĂIEȘ, Mircea, *Cartea eșecurilor. Eseu despre rescriere*, Editura Univers, București, 1990

MORTIER, Daniel, *Mythe littéraire et réécriture dans la double perspective de la création et de la réception*, p. 113-115, în *L'Autre et le Même: Pratiques de Réécritures*, Chantal Foucier et Daniel Mortier, Publications de l'Université de Rouen, Rouen, 2001

PASCU, Carmen, *Scriiturile diferenței. Intertextualitatea parodică în literatura română contemporană*, Editura Universitaria, Craiova, 2006

RICARDOU, Jean, *Literatura: o critică*, pp.154-155, în *Pentru o teorie a textului*, Antologie „Tel Quel” 1960-1971, R. Barthes, J. L. Baudry, J. Derrida, J. J. Goux, J. L. Houdebine, J. Kristeva, M. Pleyner, J. Ricardou, J. Risset, Ph. Soller, Tz. Todorov, Introducere, antologie și traducere: Adrinana Babeți și Delia Șepețeanu-Vasiliu, Editura Univers, București, 1980

SADOVEANU, Mihail, *Opere 1, Povestiri. Începuturi*, Ediție critică de Cornel Simionescu, Note și comentarii de Cornel Simionescu și Fănuș Băileșteanu, Studiu introductiv de Constantin Ciopraga, Editura Minerva, București, 1981

SADOVEANU, Mihail, *Opere*, vol. 1, *Povestiri. Șoimii. Dureri înăbșite. Crâșma lui Moș Petcu*, Editura de Stat Pentru Literatură și Artă, București, 1954-1965

ACRONIMELE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ACRONYMS IN ROMANIAN

Lect. univ. dr. Mirel ANGHEL

Universitatea Tehnică de Construcții București

Facultatea de Inginerie în Limbi Străine

Departamentul de Limbi străine și comunicare

Conf. univ. dr. Marinela Doina NISTEA

Universitatea Tehnică de Construcții București

Facultatea de Inginerie în Limbi Străine

Departamentul de Limbi străine și comunicare

Abstract

The aim of this paper is to present how Romanian and English acronyms can be adapted to both languages. In Romanian, the phenomenon of abbreviation has grown in the last decades of the last century. The procedure corresponds to the intense rhythm of our life characterized by the continuous need to save time, space and energy. It meets the needs of contemporary people to express themselves as concisely as possible. All the words borrowed from other languages suffer changes in the phonetic, grammatical and lexical structure when they are translated into Romanian, each foreign influence having its own features. Acronyms originate in technical fields, especially IT and military. It is of utmost importance to contextualize the acronyms we encounter in various situations and in the first instance to identify the field they come from and then the proper meaning of each term.

Rezumat

Scopul acestei lucrări este de a arăta modul în care acronimele din română și engleză se adaptează în ambele limbi. În limba română, fenomenul abrevierii a fost tot mai prezent în decursul ultimelor decenii ale secolului trecut. Procedul corespunde ritmului intens al vieții noastre, ritm caracterizat de nevoia continuă de a face economie de timp, spațiu și energie. Acesta răspunde nevoii omului contemporan de a se exprima cât

mai concis cu puțință. Toate cuvintele împrumutate din alte limbi suferă schimbări la nivel fonetic, gramatical și lexical atunci când sunt traduse în limba română, fiecare influență străină având propriile caracteristici. La originea acronimelor sunt domeniile tehnice, în special cel al IT-ului, precum și domeniul militar. Important este ca acronimele pe care le întâmpinăm în diverse contexte să fie puse în cel potrivit, mai exact să fie identificat mai întâi domeniul și apoi înțelesul fiecăruia.

Keywords: *Romanian acronyms, military acronyms, anglicisms, advantages acronyms*

Cuvinte-cheie: *acronime limba română, acronime armată, anglicisme, avantaje acronime*

I. Introducere

Procedeul abrevierii a devenit foarte productiv în ultima jumătate de secol la nivel internațional. Prin extensie, în limba română contemporană asistăm la un aflax de termeni abreviați împrumutați, dar și creați în interiorul acesteia. Fenomenul a fost cunoscut din cele mai vechi timpuri, din Antichitatea greco-latină și din Evul Mediu, tratatele de istorie universală înregistrând sigle precum: AD (lat. Anno Domini – În anul Domnului), INRI (lat. Iesus Nazarenus, Rex Iudaeorum – Iisus Nazarineanul, Regele Iudeilor), CI (Caius Iulius), FR (Forum Romanum) etc., dar a cunoscut un reviriment datorită unei reale nevoi de comunicare rapidă. Aproape concomitent cu expresiile verbale ori cuvintele cu un corp fonetic lung și dificil de pronunțat au apărut și acronimele lor – adică primele litere din fiecare cuvânt al expresiei „combinat” prin alăturare ordonată într-un nouă unitate de bază a vocabularului dotată cu un sens nou. Potrivit *Dicționarului Explicativ al Limbii Române (DEX)*, un acronim este un „cuvânt format din prima sau primele litere ale cuvintelor dintr-o sintagmă, dintr-o expresie, dintr-un titlu etc.”¹ și provine din fr. *Acronyme*, în vreme ce scurtările sunt abrevieri, neologismul însemnând, potrivit DEX, „acțiunea de a abrevia și rezultatul ei; (concr.) cuvânt, titlu etc. prescurtat; prescurtare, abreviație; simbol”.² Accepția acronimelor și abrevierilor este mai largă, dar are în comun reducerea corpului fonetic și a expresiei grafice a cuvintelor ori grupurilor de cuvinte.

¹ <https://dexonline.ro/definitie/acronim>, consultat la 25 septembrie 2019

² <https://dexonline.ro/definitie/abreviere>, consultat la 25 septembrie 2019

Folosirea acronimelor în limba scrisă și orală, citirea corectă și decodarea lor corespunzătoare generează o serie de probleme de natură teoretică (prin dificultatea conturării conceptului ce ține de lexicologie prin crearea de corpuri fonetice reduse ce asigură economia în limbă) și practică (prin propagarea lui în rândul unor anumite categorii sociale și de vârstă), ilustrând, de fapt, o realitate sociolingvistică importantă a zilelor noastre.

II. Acronimele în mediul virtual și în armată

În prezent, avansul extraordinar al tehnologiei duce la necesitatea găsirii unor metode cât mai expeditiv de exprimare. Comunicarea oamenilor are loc prin mai multe metode, acestea acționând în defavoarea interacțiunii nemediate de vreun astfel de mijloc. Deși avem impresia că „socializăm” tot mai mult cu ajutorul platformelor specializate (Facebook, LinkedIn, Google+, WhatsApp, Messenger etc.), adevărul este unul neplăcut și deranjant pentru nevoia de comunicare adevărată a oamenilor. În mediul virtual, scriem sute sau poate chiar mii de mesaje zilnic, facem parte din numeroase grupuri, postăm comentarii la comentariile comentariilor ș.a.m.d.

Citim cel puțin tot atâtea mesaje postate de alții în mediul virtual. Din toată această activitate prodigioasă se desprinde o nevoie a tuturor celor care petrec multe ore în fața calculatorului sau a telefonului: nevoia de a transmite cât mai multe informații în cât mai puține cuvinte. Așa au câștigat teren acronimele, acestea ajungând chiar la înșirui de litere pe care uneori ne vine greu să le descifrăm dacă nu suntem familiarizați prea bine cu acest domeniu. Platformele de comunicare rapidă ne pun la dispoziție și metode complementare, ce au rolul de a ne ajuta în acest demers: combinarea acronimelor cu așa-zisele GIF-uri sau emoticoane, cele care au rolul de a reduce și mai mult numărul de cuvinte și litere folosite în mesaje prin transferul mesajului în semne grafice cât mai sugestive care ipostaziază sentimente și trăiri pe care oamenii nu mai sunt dispuși să le exprime și să le explice doar prin cuvinte.

Folosirea acronimelor în mediul virtual este motivată printr-un fenomen firesc de imitație, deoarece astfel de platforme impun la nivel internațional mijloace de exprimare specifice limbii engleze. Terminologia specifică acestui domeniu este supusă unui fenomen de internaționalizare³, lexicul și acronimele mărindu-și circulația de la nivelul strict tehnic, informatic, la cel al comunicării de masă. Motivația celor care le folosesc

³ Cotelnic, T., *Observații asupra unor abrevieri în româna contemporană*, în „Diacronia”, anul LV, septembrie-decembrie 2013, p. 123
<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A6796/pdf>, consultat la 11 septembrie 2019

intensiv este dată de necesitatea unei cât mai mari operativități în rândul unui grup profesional. Astfel, „modificarea condițiilor vieții sociale, progresul tehnic, necesitatea unei comunicări operative joacă un rol important în procesul de formare a unor unități de comunicare – proces pentru care există premise în chiar sistemul limbii și care se manifestau până nu demult sporadic.”⁴

În același timp, folosirea acronimelor este abuzivă în rândul tinerilor sau al celor care aparțin anumitor cercuri (angajați din corporații, IT-iștii) care vor să creeze iluzia că aparțin unui cerc închis, select, interzis neinițiaților. Astfel, devine greu de descifrat mesajul adevărat din spatele unei combinații de acronime cu emoji/emoticoane de către cei care nu sunt familiarizați cu ele. Din lista următoare poate doar primele două acronime sunt cunoscute de publicul larg:

LOL („laughing out loud” = „mor de râs”⁵), OMG („Oh my God” = „Doamne!”), FYI („For your information” = „Pentru informarea ta”), IDK („I don’t know” = „Nu știu”), MIRL („Meet in real life” = „Ne vedem în viața reală”), PIR („Parents in room” = „Sunt părinți în încăpere”), ZUP („What’s up?” = „Ce mai faci?”), MOS („Mom over shoulder” = „Se uită mama peste umărul meu”), C2C („camera to camera” = „Vorbim prin apel video”), TTYL („Talk to you later” = „Vorbim mai târziu”), WYSIWYG („what you see is what you get” = „Obții ceea ce vezi”), x0x0 („Kisses” = „Pupici”) etc.

Consacrarea unor acronime a venit în urma folosirii lor generalizate, pe o perioadă îndelungată de timp, dar și în urma includerii lor în dicționare explicative prestigioase la nivel internațional.

Menționez anterior necesitatea unei cât mai bune operativități în interiorul unui grup profesional, iar cel mai bun exemplu în acest sens este sectorul militar. În teatrele de operații, utilizarea acronimelor este absolut necesară atât pentru ca soldații să codifice cât mai bine instrucțiunile și mesajele pe care și le transmit, cât și pentru a înlesni comunicarea și a spori operativitatea misiunilor. În prezent, teatrele de operații din lumea întreagă implică adesea prezența unor soldați din comandamente multinaționale. Astfel, limba engleză devine limba oficială, iar acronimele sunt asemenea unui limbaj simplificat, care poate fi accesat de către oricine, în condiții de forță majoră. Potrivit Flaviei Drăgan, „armata are un rol foarte important în răspândirea comunicării prin prescurtări. Totuși, acronimele nu sunt atât de vechi: nu le vom găsi, cu siguranță, în documentele lui George Washington.

⁴ *Ibidem*

⁵ Toate traduceri din prezentul articol aparțin autorilor.

Cele câteva prescurtări folosite răzleț în limbajul curent al secolului XIX au început să abunde odată cu Primul Război Mondial, spune lingvistul David Wilton. Unul dintre cele mai cunoscute acronime din această perioadă este «AWOL» («absent without leave», adică a pleca fără permisiune din bază).⁶

Ceea ce iese în evidență în privința acronimelor folosite în armată este caracterul lor subversiv. Totuși, subversivitatea acronimelor militare a fost dusă spre extreme, un exemplu edificator fiind cel al forței internaționale denumite ISAF. Oficial, acronimul respectiv a fost obținut din „International Stabilization Force for Afghanistan” („Forța Internațională de Stabilizare a Afganistanului”). S-au făcut și speculații conform cărora ISAF ar veni din „I Suck At Fighting” („nu mă pricep la luptă”)⁷. Caracterul subversiv al acronimelor militare (și chiar autoironic, am putea adăuga) este motivat de necesitatea de a stăpâni situațiile dificile în care soldații sunt puși, atunci când au de-a face de multe ori chiar cu evenimente marcante precum rănirea gravă a unor camarazi. Este exact același mecanism lingvistic (care este motivat și de autoapărare în cazul evenimentelor tragice) folosit de medici și în special de echipajele SMURD din România⁸.

III. Acronime, trunchieri, sigle, simboluri – considerente morfologice

Ca procedeu de formare a cuvintelor, abrevierea este în limba română un tip de compunere relativ recent, care constă în îmbinarea unor părți din elementele componente; ea este de mai multe feluri:

- abreviere totală (la inițială – acronime): *SNCFR* (*Societatea Națională Căile Ferate Române*), *ONU* (*Organizația Națiunilor Unite*), *S-E* (*Sud-Est*), *laser* (*lumină amplificată prin stimularea emisiei de radiații*);

⁶ Drăgan, F. (2010). *LOL. OMG. BFF. Viața noastră în prescurtări*, în „România liberă”, <https://bit.ly/2nukTIV>, consultat la 11 septembrie 2019. De altfel, celebrul serial M.A.S.H. abundă în acronime, iar într-un serial recent („Band of Brothers”) despre cel de-Al Doilea Război Mondial, un personaj este denumit chiar SNAFU, acest acronim fiind larg cunoscut în domeniul militar (de la „Situation Normal, All Fucked Up” – „Totul decurge normal”, a se sesiza, în acest caz, nuanța peiorativă).

⁷ *Ibidem*

⁸ Suspendarea normei politetii este necesară în astfel de circumstanțe cu profunde implicații emoționale, inclusiv pentru a minimiza impactul emoțional al unui traumatism de ordin fizic asupra pacientului, dar și pentru a înlesni comunicarea paramedicului cu pacientul. De exemplu, într-un asemenea context, devine explicabilă folosirea unor termeni/expresii colocviale de interacțiune cu oamenii. În loc de: „Domnule, ce ai pățit, ți-ai rupt mâna?”, un paramedic sau asistent de ambulanță poate opta pentru formula de adresare „Tataie, ce ai pățit, bre, căzuși în mână?”

- abreviere parțială sau trunchiere: *ASIROM* (**A**sigurarea **rom**ânească), *APROZAR* (**A**provizionare cu **zar**zavat), *PLAFAR* (**P**lante **f**armaceutice);
- abreviere mixtă – la inițiale cu fragmente unite: *F. C. Steaua* (**F**otbal **C**lub **S**teaua), *TAROM* (**T**ransporturi **A**eriane **R**omâne.

DOOM 2 recomandă scrierea fără puncte despărțitoare în cazul abrevierilor de tipul: *BRD*, *SUA*, *UNESCO*, *NATO*, *ONU*. În limba română, în general, abrevierile și acronimele se citesc după principiul fonetic, însă, în anumite cazuri, unele abrevieri se citesc după modelul limbii din care au fost împrumutate, de ex. *CV*, este citit [sivî], deoarece cuvântul este împrumutat din engleză și nu din latină unde nu se folosea această abreviere, chiar dacă sintagma pe care o abreviază – *curriculum vitae* – este un latinism.

În ceea ce privește articularea acronimelor, DOOM 2 apreciază că abrevierile sunt o categorie de „cuvinte greu flexionabile” și că articolul hotărât și desinențele se leagă prin cratimă de corpul acronimului: *pH-ul*, *RATB-ul*.⁹

Abrevierea se confundă deseori cu siglarea, dar, în comparație cu sigla, acronimul se comportă ca un nume comun: *laser* - *lasere*, *ozene* - *ozeneuri*. O siglă este un ansamblu de litere inițiale care formează un cuvânt; dacă o siglă poate fi pronunțată ca un cuvânt obișnuit: *UNESCO* sau *ONU*, cuvântul nou-născut se numește acronim și se deosebește de siglele propriu-zise, cu citire pe litere: *SRL*, *TVR*, *BCR*. Și acronimele, și siglele iau naștere foarte ușor și sunt preluate rapid în uzul lingvistic, a cărui tendință este economia de limbaj. Mai trebuie subliniat că uneori procedeul abrevierii intră în relație și cu derivarea ori conversiunea, căci o serie de substantive proprii pot deveni substantive comune: *CFR* > ceferist, ceferiadă; *PDSR* > pedeserist, pedeserizare, *UFO* > ufolog, ufologie. În limba română contemporană, siglele nu derivă în mod necesar din denumirea dintr-o limbă de circulație. Pentru unele denumiri, fiecare limbă are propria sa abreviere, în timp ce pentru altele s-a impus abrevierea din una dintre celelalte limbi (în special din limbile engleză sau franceză), de exemplu: (EN) European Agricultural Fund for Rural Development – *EAFRD*, (FR) Fonds européen agricole pour le développement rural – *Feader*, (RO) Fondul european agricol pentru dezvoltare rurală – *FEADR*. Tendința actuală este ca siglele să fie reprezentate grafic fără puncte: *UE*, *UNESCO*, *ANAF*, iar în cazul acronimelor scrierea este întotdeauna fără punct: *TAROM*.

⁹ DOOM 2 (2005), p. XLII

Cât privește simbolurile, acestea se prezintă sub formă de litere sau litere asociate cu cifre ori cu alte semne grafice. Unele simboluri corespund literelor inițiale ale cuvintelor: m (metru), l (litru), O (oxigen), Au (aur). Nu sunt urmate de punct simbolurile majorității unităților de măsură: *gal* pentru galon; *cm* – centimetru și nici simbolurile unor termeni din domeniul tehnic și științific: *Rh* „factorul Rhesus”, în vreme ce prenumele de persoane se marchează cu punct: *I. L. Caragiale* = Ion Luca Caragiale, la fel și indicațiile bibliografice: *art.* = articol, *cap.* = capitol, *cf.* = confer „compară”, *ib.* sau *ibid.* = ibidem, *id.* = idem, *lucr.cit.* = lucrare citată, *op.cit.* = opera citată, p. = pagină, pagini (conform DOOM 2, în cazul abrevierii cuvântului *pagină* în trimiteri, nu se dublează litera pentru exprimarea pluralului; faptul că p. se referă la plural rezultă din numerele indicate).

Ca tip de reducere, abrevierea se apropie și de elipsa lexicală, „fenomen sintactic, specific oralității, care constă în omisiunea voluntară sau involuntară, din structura unei construcții exprimate, a unuia sau a mai multor componente recuperabile semantic (subînțelese)”¹⁰, dar nu se confundă cu aceasta: Tânăr de condiție (bună), Copilul are temperatură (ridicată), Apa a înghețat din cauza temperaturii (scăzute).

Preluat din limbile de circulație, fenomenul abrevierii nu determină, așadar, o „alterare” a limbii române contemporane, dimpotrivă, contribuie la înnoirea ei, la modernizarea vocabularului și la nuanțarea semantică și stilistică. Împrumutate ori create pe teren românesc, acronimele îmbogățesc limba română cu sensuri noi, ce reflectă descoperiri tehnico-științifice ori realități politice, economice și instituționale noi. Limba este un organ viu, este dinamică și plină de schimbări, iar împrumuturile de orice fel corespund unor necesități de expresie atât culturale, cât și sociale. De aceea, ponderea abrevierilor în lexicul contemporan este în continuă creștere și, deși uzul lor în limba literară pare încă restrâns sau limitat la anumite stiluri funcționale, comportamentul flexionar și derivațional le impune drept cuvinte propriu-zise, cu înregistrări distincte atât în dicționarele explicative ori enciclopedice, cât și în cele de abrevieri.

Limbajul folosit în mediul online este bazat, în special, pe acronime și pe abrevieri; la prima vedere, acestea pătrund în vorbire fie din snobism lingvistic, fie din necesitatea de a reda conținuturi într-un mod cât mai rapid și mai eficient. De fapt, fenomenul abrevierilor este mult mai amplu și cuprinde toate sectoarele de activitate. Printre avantajele folosirii acronimelor se numără tendința de simplificare a limbajului, care se

¹⁰ GALR (2005), II, p. 748

conformează principiului economiei în limbă; posibilitatea rapidă de acces la informație și manifestarea unui anumit tip de socializare, cu o frecvență mare în rândul tinerilor.

Lipsa de cenzură poate conduce la apariția unor forme inculte, a unor cuvinte și expresii eronate, iar atunci când acestea ies din mediul virtual și sunt folosite în viața de zi cu zi, situația devine toxică, întrucât alterează esența limbii.

Concluzie

Acronimele fac parte din realitatea lingvistică românească, iar atitudinea specialiștilor și a vorbitorilor trebuie să fie una rațională, de cântărire atât a avantajelor, cât și a dezavantajelor. Adaptarea termenilor proveniți din limba engleză corespunde unor necesități de expresie culturală, socială și funcțională. Formele noi de expresie lingvistică asigură posibilitatea de comunicare între generații, iar limba, ca mijloc de comunicare, evoluează odată cu societatea.

BIBLIOGRAFIE

AVRAM, M. (1955). *Abrevieri din actualitate*, în „Limba și literatura română”, Anul XXIV, nr. 1, p. 13-19

DRĂGAN, F. (2010). LOL. OMG. BFF. *Viața noastră în prescurtări*, în „România liberă”, <https://bit.ly/2nukTIV>, consultat la 11 septembrie 2019

NEDELCU, I. (2013). *101 greșeli gramaticale*, Humanitas: București

PITIRICIU, S., TOPALĂ, D.V. (2000). *Dicționar de abrevieri și simboluri*, All Educational: București

GALR. *Gramatica limbii române*. (2005), II, *Enunțul*, Academia Română: București

DOOM. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. (2005). Ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română: București

www.dexonline.ro

OPERA PUBLICISTICĂ A PROFESORULUI EUGEN TODORAN

PUBLICISTIC WORK OF PROFESSOR EUGEN TODORAN

L'ŒUVRE JOURNALISTIQUE DU PROFESSEUR EUGEN TODORAN

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română, Filiala Timișoara
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Abstract

Eugen Todoran's studies and articles, published by specialized or cultural journals, started the foundation of the university courses, taught during the time he was a tenured professor in the Faculty of Philology of the University of Timisoara. This article captures significant aspects concerning this side of his complex activity of Professor Eugen Todoran, a prominent personality who had been permanently involved in the Romanian spirituality of the time.

Résumé

Les études et articles d'Eugen Todoran parus dans des revues spécialisées ou de culture, ont été à la base des cours universitaires soutenus pendant la période où il était professeur titulaire à la Faculté de Philologie de l'Université de Timisoara. Cet article présente aspects significatifs de cette partie de la grande activité du professeur Eugen Todoran, une personnalité connue qui a été impliquée de manière permanente dans la spiritualité roumaine de l'époque.

Rezumat

Studiile și articolele lui Eugen Todoran apărute în reviste specializate sau de cultură, au constituit baza cursurilor universitare

susținute în perioada în care a fost profesor titular în cadrul Facultății de Filologie a universității timișorene. Articolul de față surprinde aspecte semnificative din această secțiune a vastei activități a profesorului Eugen Todoran, o personalitate marcantă care s-a implicat permanent în spiritualitatea românească a epocii.

Keywords: *cultural magazines, culture and spirituality, publicistic work*

Mots-clés: *magazines culturels, culture et spiritualité, l'œuvre journalistique*

Cuvinte-cheie: *reviste de cultură, cultură și spiritualitate, operă publicistică*

În ultimul an al liceului, la numai 19 ani, Eugen Todoran a debutat în publicistică. Se întâmpla în anul 1937, când publica în „Ghiocelul”, revista Societății de lectură „Junimea”, din Teiuș, primul său articol. Pentru tânărul autor, cultura reprezenta o realizare a spiritului uman în strânsă legătură cu natura înconjurătoare, dar și cu sufletul întregului popor, cu toate „bucuriile și necazurile sufletului lui, cu însăși viața.”¹ Tot aici a scris despre românism, punând accentul pe „ideea-forță autentică a spiritualității” și a criticat voalat presa distructivă, pe care o acuza că „alterează” autenticitatea faptelor pur românești. Soluțiile sale sunt practice, viabile și concrete. A propus respectarea principiului „unității culturale” (s. a.), care se bazează pe respectarea conștiinței de neam și țară. Îndeplinirea acestui deziderat devenea posibilă în măsura în care se putea înfăptui o propagandă culturală care să privească întregul mediu românesc, de la cel literar, la cel științific și artistic.

În anul 1945, în primul număr al „Revistei Cercului literar” din Sibiu, Eugen Todoran publica o cronică literară: *Un critic sobru: Pompiliu Constantinescu*, vizând prin cele care au urmat aspecte legate de receptarea critică a unor texte. De semnalat sunt eseurile: *Kant și pacea eternă*², *Cogito*

¹ Eugen Todoran, *Cultura națională*, „Ghiocelul”. Revista Societății de lectură «Junimea», Teiuș, I, 1937, nr. 1, p. 20

² Articolul a apărut în numărul 2 al „Revistei Cercului literar”, I, 1945, p. 17-34. Eugen Todoran prezintă o imagine de ansamblu asupra considerațiilor filosofico-politice kantiene, remarcate din „idealismul său transcendent”, unde „libertatea înțeasă ca unitate spirituală coordonatoare a fenomenelor, cu alte cuvinte, face din mecanismul natural un

în filosofia lui Husserl³, Tendințe în evoluția literaturii⁴ și Hyperion, demonic⁵.

Practic, revista „cerchiștilor” și-a precizat scopul de a scoate literatura ardeleană din provincialism „și să o elibereze de sub canoanele desuete ale neo-semănătorismului, ceea ce au și reușit într-un interval scurt.”⁶ Dar ambiția acestora era și mai mare: „În toamna lui '45, Universitatea clujeană se reîntoarce acasă, iar «Revista Cercului literar» își încetează apariția, ea urmând să apară la Cluj, sub un titlu care să-i definească mai exact profilul, «Euphorion».”⁷ Era un plan ambițios al lui

mijloc de înaintare a omului pe linia menirii superioare stabilită de rațiune, un mijloc de realizare a unității spirituale.” (p. 20)

³ „Revista Cercului literar”, I, 1945, nr. 3, p. 54-59. În cadrul rubricii *Cronica ideilor*, Eugen Todoran e de părere că cel mai important merit al lui Husserl este acela de a încerca „să sfarme zidul kantian, de a trece dincolo de rațional prin însăși puterile rațiunii. Și el vrea să ajungă la ceea ce este lucrul în el însuși, însă printr-o încredere absolută în rațiune, opunând primatului rațiunii practice la care Kant a fost nevoit să se oprească, primatul hotărât al rațiunii teoretice. Oponând ontologiei o filosofie critică, el nu construiește un sistem nu impune un punct de vedere, încât filosofia lui, departe de a fi o doctrină, este o metodă, *cogito* cartezian ajungând prin aceasta inevitabil în poziția ei centrală.” (p. 54)

⁴ „Revista Cercului literar”, I, 1945, nr. 4, p. 14-22. Studiul aduce în discuție idei și concepții promovate de scriitorii clasici ai literaturii franceze, Eugen Todoran amintindu-i aici pe Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot și susținând faptul că acest clasicism de sorginte carteziană „continue originalitatea romantismului francez”. Pe de altă parte, autorul studiului evidențiază întrepătrunderea culturilor europene și rezultatul contactului culturii românești cu acestea, în viziune maioreșciană și lovinesciană, „este tendința care încearcă și în literatura noastră o nouă sinteză între fond și formă prin soluția dată problemei obiectului și a metodei, tendința de a da fondului romantic formele artei clasice, elementelor originare ale «spiritului» nostru, formele culturii majore.” (p. 22)

⁵ „Revista Cercului literar”, I, 1945, nr. 6-8, p. 57-75. „Fragmentul din teza de licență condusă de D. Popovici, care-și are punctul de plecare în textul lui Lucian Blaga, *Daimonion*, este scris în spirit «cerchist», lăsând să se întrevadă influența discuțiilor din cadrul grupului. Să ne amintim că și Ion Negoitescu intenționa să scrie un studiu pe această temă, iar Ștefan Aug. Doinaș își alesese același subiect la lucrarea de licență.” (Gabriela Gavril, *Eugen Todoran – monografistul*, în *De la „Manifest” la „Adio, Europa!”*. *Cercul literar de la Sibiu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, p. 246). Eseul lui Eugen Todoran reliefează ideea de titanism a lui Hyperion, titanism care „nu constă într-o revoltă împotriva Divinității, ci în drama psihologică prin care el încearcă să se ridice peste condiția pământească. Este un demonism prin care el încearcă să se îndumnezeiască prin înlăturarea treptată a elementelor htonice din structura lui. Prin reziduurile htonice, el păstrează o anumită aderență cu lumea pământească ce-l îndeamnă să renunțe la atributul lui divin, să se sustragă fatalității geniului. Nu un Satan în luptă cu Divinitatea, ci un Demon în luptă cu natura proprie.” (p. 63)

⁶ Petru Poantă, *Cercul Literar de la Sibiu. Introducere în fenomenul originar*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997, p. 79

⁷ *Ibidem*

Ion Negoîtescu, care prefigura liniile directoare și conținutul primului număr. Aflăm despre planul său dintr-o scrisoare din 3 iunie 1946, către Radu Stanca: „Ca fiu al Elenei și al lui Faust, în Euphorion s-au contopit spiritul grecesc, apolinic (limitele, ordinea elenă) și fausticul modern al europeanului, adică dinamismul, avântul nesăbuit. Preponderent acesta din urmă, Euphorion e mânat spre dezastru. În introducerea mea, eu voi propune ca țintă a noastră pe acel Euphorion inițial al lui Goethe, în care s-au armonizat ordinea, măsura, regula grecească și fantasticul – romanticul germanic. Toate decăderile romantice contemporane, semne ale crizei și dezastrului, cum naturalismul și suprarealismul etc., sunt consecințele acelei rupturi din Euphorion. Noi să propunem restructurarea goetheană. Poezia Cercului e pe această linie. Iar delimitările noastre între genuri și între valori au același sens.”⁸ În cele din urmă, Ion Negoîtescu își dă seama cu amărăciune că acest proiect a eșuat, în ciuda faptului că „«euphorionismul» este utopia culturală a «Cercului Literar», dar una retroactivă, recuperatoare.”⁹

Chiar dacă membrii Cercului s-au îndreptat ulterior spre alte direcții, „fiecare a mers pe drumul lui”¹⁰, legătura dintre aceștia s-a păstrat prin „schimburile epistolare, cronicile literare de după «disparația» oficială a grupului care vădesc existența unui dialog întins pe decenii între «cerchiști», prezența unor corespondențe mai profunde între scrierile lor, ce trec de nivelul textelor programatice.”¹¹ Unele dintre scrisori și dialoguri au apărut în presa vremii sau au fost consemnate în volume, rămânând posterității ca dovadă a unei gândiri integratoare și a unor prietenii durabile.

Încă din anii studenției, Eugen Todoran publica studii și articole în revistele vremii, dovedind calități de fin critic literar.

Publicațiile care îi găzduiau textele sunt: „Scânteieri”, publicație a studenților din Târgu Mureș (*Misticismul mioritic în creația culturii*, 1939), „Curțile dorului”¹² (*Eminescu: suflet și natură, Geniile romanțate*, 1941), „Pagini literare” din Turda (*Asupra romanului românesc, Din aspectul poetic al Ardealului, Asupra criticii lui Maiorescu, Teoria critică a lui Titu*

⁸ Ion Negoîtescu – Radu Stanca, *Un roman epistolar*, București, Editura Albatros, 1978, p. 33

⁹ Petru Poantă, *Op. cit.*, p. 79

¹⁰ Eugen Todoran, *Memorie și destin. Ultimul interviu*, consemnat de Veronica Balaj, „Orizont”, IX, 1997, nr. 11, p. 4

¹¹ Gabriela Gavril, *Op. cit.*, p. 13-14

¹² Pe frontispiciul publicației se precizează: Revistă de literatură a studenților în litere și filosofie de la Universitatea „Regele Ferdinand I”, înscrisă la Tribunalul Sibiu, Secția II, nr. 152/1940 și se menționează că este îngrijită de Ovidiu Drimba, Ion Maloș-Râpeanu, Radu Stanca și Eugeniu Todoran.

Maiorescu, Mihai Eminescu: cunoaștere și durere, 1940-1941 și Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania, 1943), „Revista Fundațiilor Regale” (*Celălalt tărâm, în poemele lui V. Voiculescu, 1942, Realismul lui Liviu Rebreanu, 1942, Dumnezeu în poezia lui Tudor Arghezi, 1946, Humorul lui Creangă (I-II), 1947*). Colaborarea la publicațiile din Transilvania a însemnat pentru el o încurajare a creativității critice, dar consacrarea acesteia a venit odată cu apariția numelui său în prestigioasa revistă bucureșteană.

A urmat apoi aproape un deceniu de absență¹³ din paginile revistelor și publicațiilor culturale (1948-1956), care va înceta odată cu venirea sa ca lector la Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic, unde predă cursurile de *Folclor literar, Istoria literaturii române (perioada scriitorilor clasici)* și de *Critică literară*.

Începând cu anul 1957 și până în anul morții sale, 1997, a colaborat intens la cele mai importante periodice românești: „Analele Universității din Timișoara”. Seria Științe Filologice, „Amfiteatru”, „Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică”, „Apostrof”, „Argeș”, „Cahiers roumains d'études littéraires”, „Contemporanul”, „Familia”, „Jurnalul literar”, „Limbă și literatură”, „Limba și literatura română”, „Luceafărul”, „Orizont”, „Pagini literare”, „Revista de istorie și teorie literară”, „România literară”, „Romanian Review”, „Rostirea românească”, „Scrișul bănățean”, „Steaua”, „Studii literare”, „Synthesis”, „Tomis”, „Transilvania”, „Tribuna”, „Vatra”, „Viața românească”, „Viața studentescă”, dar și la periodice locale: „Drapelul roșu” sau la volume periodice: „Folclor literar”.

În unele cazuri, este vorba despre cronici și recenzii la volume recent apărute, în altele de studii de filosofie, estetică, folclor, etnologie, fără a fi ocolită nici exegeza fenomenologică a marilor opere din literatura română și universală. Majoritatea studiilor și a exegezelor au intrat în componența volumelor sale.

Așa se face că unele dintre ideile prezente în aceste studii, se regăsesc dezvoltate în cercetări de amploare, concretizate în cărți și în cursuri universitare, precum: *Dramaturgia românească între cele două războaie mondiale, 1966* (cu varianta în limba franceză *La dramaturgie*

¹³ „Ca pentru aproape toți cerchiștii, perioada 1947-1957 fusese a excluderilor succesive. Dar dacă Radu Stanca, I. Negoieșcu, Șt. Aug. Doinaș se puteau bucura de sprijinul unor familii rămuroase, de alianțe dinamice, cu Eugen Todoran lucrurile sunt puțin mai complicate. El traversează mereu o subliniată singurătate (...), dar o anumită distanță îl separă de ceilalți: nu este prea-apropiatul lui Lovinescu! Nu se dorește pe scena spectacolelor literaturii!”, notează Cornel Ungureanu, în *Geografia literaturii române, azi*, vol. IV *Banatul, Pitești*, Editura Paralela 45, 2003, p. 255

roumaine de l'entre-deux-guerres, 1966); *Curs de istoria literaturii române moderne*, II. Eminescu, 1970; Eminescu, 1972; *Secțiuni literare*, 1973; *Curs de literatura română în epoca scriitorilor clasici (1860-1900)*. (Titu Maiorescu), 1975; Maiorescu, 1977; *Fondul folcloric românesc în poezia lui Lucian Blaga*, I. *Geografia mitică și spațiul mioritic*, 1980; *Fondul folcloric românesc în poezia lui Lucian Blaga*, II. *Tipul mitic, istoria și țara*, 1981; Mihai Eminescu. *Epopeea română*, 1981; Lucian Blaga. *Mitul poetic*, I, 1981; Lucian Blaga. *Mitul poetic*, II, 1983; Lucian Blaga. *Mitul dramatic*, 1985; Lucian Blaga. *Mit, poezie, mit poetic*, 1997; *De de Eminescu?*, 1999 (volum scris în colaborare cu G. I. Tohăneanu).

Având o serioasă pregătire filosofică și estetică, dar și cu o orientare precisă în domeniul retoricii, poezicii, istoriei literare și criticii de idei, Eugen Todoran a practicat o istorie literară centrată pe „reducția eidetică, fenomenologică”, propunând un amplu demers exegetic, tematic, filosofic, psihologic, social și, nu în ultimul rând, hermeneutic. „Critica fenomenologică se asociază la Todoran cu critica genetică, impunând interpretării o construcție «genetic-arhetipală», din etajările căreia se desprind nu doar reevaluări de mare finețe, ci și o metodologie originală și un stil de lucru.”¹⁴ Această abordare estetică din „unghi categorial” provine din sondarea „arheologiei textuale”, în care opera este considerată drept „expresia unei spiritualități”. El a propus, așadar, o interpretare din perspectivă teoretică a „fenomenologiei poeticului”, pe care a preferat-o în detrimentul altor formule critice, ca de pildă, cea structuralistă. A militat pentru evidențierea forței cuvântului sensibil, din sensul căruia derivă imaginea poetică expresivă, în planuri succesive. „O critică fenomenologică prezidează aceste eforturi, textul se deschide, se varsă în context, «geneza gândirii poetice» conjugă într-un *cogito*, (un tot interior al gândirii poetice), *noesa* (intenționalitatea conștiinței) și *noema* (semnalele operei). Laborioasele sale încercări află – prin reconstituirea etapelor – structura originară și unitară; descrierea genezei își descoperă propria ei ordine interioară.”¹⁵

Astfel, studiile monografice, dar și articolele răspândite în periodicele vremii se remarcă prin minuțiozitate, acribie și erudiție, oferind publicului cititor interpretări originale: „Studiile sale sunt in-cursiuni (prefixul își păstrează sensul de «adâncire în»), scufundări metodice în straturile genetice ale creației, apte să pună în valoare tonalitatea

¹⁴ *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004-2009, s. v.

¹⁵ Adrian Dinu Rachieru, „*Cheia filosofică*”, „*Luceafărul*”, XXXII, 1989, nr. 15, p. 2

fundamentală a operei.”¹⁶ În concepția lui Eugen Todoran, demersul critic are menirea de a regândi această perspectivă a „esenței” lucrurilor și de a o reda în propria sa manieră, de interpret al fenomenului cultural și spiritual, întreprinzând o cercetare integratoare ce reliefează „planul convergențelor”.

În cele ce urmează, redăm întreaga listă a operei publicistice a profesorului Eugen Todoran, listă ce se regăsește și în volumul Eugen Todoran, *Scrieri. I. Studii și articole (1937-1956)*, Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției și bibliografie de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2016.

În periodice (cronologic):

1937

Cultura națională, „Ghiocelul. Revista Soc. de lectură «Junimea», Teiuș”, I, 1937, nr. 1, p. 20-22

1939

Misticismul mioritic în creația culturii, „Scânteieri”, II, 1939, nr.1-2, p. 12-13

1940

Asupra romanului românesc, „Pagini literare”, VII, 1940, nr. 3-5, p. 105-107

Din aspectul poetic al Ardealului, „Pagini literare”, VII, 1940, nr. 6-12, p. 174-177

1941

Eminescu: Suflet și natură, „Curțile dorului”, I, 1941, nr. 1, p. 16-22

Teoria critică a lui Titu Maiorescu, „Pagini literare”, VIII, 1941, nr. 1-2, p. 25-28

Asupra criticii lui Maiorescu, „Pagini literare”, VIII, 1941, nr. 7-8, p. 114-118

Eminescu. Cunoaștere și durere, „Pagini literare”, VIII, 1941, nr. 5-6, p. 68-74

¹⁶ Sorina Ianovici, *Eugen Todoran sau despre arheologia poeticului*, „Orizont”, XXXII, 1981, nr. 20, p. 2

1942

Celălalt tărâm, în poemele lui V. Voiculescu, „Revista Fundațiilor Regale”, IX, 1942, nr. 8, p. 426-435

Realismul lui L. Rebreanu, „Revista Fundațiilor Regale”, 1942, IX, nr. 12, p. 559-583

Naturalismul lui Dostoievski, „Universul literar”, LI, 1942, nr. 21, p. 1

Spre neoclasicism, „Universul literar”, 1942, nr. 23, p. 1

1943

Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania, „Pagini literare”, IX, 1943, nr. 9-12, p. 210

1945

Kant și pacea eternă, „Revista Cercului Literar”, I, 1945, nr. 2, p. 17-34

Cogito în filosofia lui Husserl, „Revista Cercului Literar”, I, 1945, nr. 3, p. 54-59

Tendențe în evoluția literaturii, „Revista Cercului Literar”, I, 1945, nr. 4, p. 14-22

Hyperion, demonic, „Revista Cercului Literar”, I, 1945, nr. 6-8, p. 57-75

1946

Dumnezeu în poezia lui Tudor Arghezi, „Revista Fundațiilor Regale”, XIII, 1946, nr. 11, p. 129-148

1947

Humorul lui Creangă (I), „Revista Fundațiilor Regale”, XIV, 1947, nr. 7, p. 51-69

Humorul lui Creangă (II), „Revista Fundațiilor Regale”, XIV, 1947, nr. 8-9, p. 124-128

1958

Comicul și umorul, „Tribuna”, II, 1958, nr. 9, p. 7

Reflectarea realității istorice în folclor, „Scrișul bănățean”, IX, 1958, nr. 11, p. 68-74

1960

Eminescu și Arghezi, „Scrișul bănățean”, XI, 1960, nr. 2, p. 71-73;

1961

„Floare albastră” de Mihail Eminescu, „Scrișul bănațean”, XII, 1961, nr. 7, p. 89-92

Folclorul și actualitatea, „Scrișul bănațean”, XII, 1961, nr. 9, p. 71-76

1962

Eminescu. „Luceafărul”, „Scrișul bănațean”, XIII, 1962, nr. 1, p. 56-59

Complexitatea „sufletelor simple” în drama lui Caragiale, „Scrișul bănațean”, XIII, 1962, nr. 6, p. 32-43

Timpul în basmul românesc, „Limba și literatură”, VI, 1962, p. 1-25 (397-421)

1963

Eminescu. Diorama poetică și dialectica istoriei, „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, I, 1963, p. 138-146

1964

Eminescu: Comedia cea de obște, „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, III, 1964, p. 109-157

Simbol și alegorie în poezia lui Eminescu, „Orizont”, XIV, 1964, nr. 3, p. 58-68

Natura ca univers în poezia lui Eminescu, „Orizont”, XIV, 1964, nr. 5, p. 35-47

Ion Creangă între umoriștii lumii, „Orizont”, XV, 1964, nr. 12, p. 3-10

1966

Paradoxul cunoașterii în poezia lui L. Blaga, „Contemporanul”, 1966, nr. 47, p. 3

1967

Preliminarii la opera lui L. Blaga, „Revista de istorie și teorie literară”, XVI, 1967, nr. 1, p. 101-117

Gânduri despre viață și artă în „Memorialele” lui V. Pârvan, „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, V, 1967, p. 89-101

Valori poetice în teatrul lui L. Blaga, „Orizont”, XVIII, 1967, nr. 9, p. 3-11

Mitul lui Zamolxe în teatrul lui L. Blaga, „Folclor literar”, I, 1967, p. 25-38

1968

Meșterul Manole, mit românesc în teatrul lui L. Blaga, „Folclor literar”, II, 1968, p. 5-37

Avram Iancu – erou mitic în teatrul blagian, „Argeș”, III, 1968, nr. 12, p. 3
G. Coșbuc, scriitor clasic, „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, VI, 1968, p. 9-27

Tradiția mitologică și fondul autohton în concepția lui Lucian Blaga, „Orizont”, XIX, 1968, nr. 9, p. 16-21

1969

Simbolismul creației în poezia lui L. Blaga, „Tribuna”, XIII, 1969, nr. 25, p. 5

Eminescu – ființa universului și dialectica devenirii, „Orizont”, XX, 1969, nr. 6, p. 21-27

1970

Conceptele gândirii poetice în opera lui Eminescu, „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, VIII, 1970, p. 9-27

Lucian Blaga și structura mitică a poeziei moderne, „Tribuna”, XIV, 1970, nr. 20, p. 1, 6

„Luceafărul” lui Eminescu și „Demonul” lui Lermontov, „Orizont”, XXI, 1970, nr. 7, p. 3-9

1971

Curentele moderniste în studiul istoriei literare, „Revista de istorie și teorie literară”, XX, 1971, nr. 3, p. 441-445

1972

Clasicii – valoare și model, „Orizont”, XXIII, 1972, nr. 4, p. 3

Gândirea mitică și simbolismul poetic în opera lui L. Blaga, „Folclor literar”, III, 1972, p. 11-45

1973

Eminescu sau geneza gândirii poetice, „Orizont”, XXIV, 1973, nr. 5, p. 3

Slavici. Tragicul în „Moara cu noroc”, „Tribuna”, XVII, 1973, nr. 11, p. 5

Mitul Meșterului Manole în teatrul lui L. Blaga, „Tribuna”, XVII, 1973, nr. 45, p. 13

„Secțiunea de aur” a poeziei, „România literară”, 1973, nr. 12

Urâtul sacru în poezia lui T. Arghezi, „Orizont”, XXIV, 1973, nr. 20, p. 3

1974

Natura și relația valorilor în estetica lui Maiorescu, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 6, p. 4-5

Premise lingvistice ale poeziei lui Maiorescu, „Limbă și literatură”, vol. II, 1974, p. 229-241

1975

Eminescu, poet romantic și modern, „Orizont”, XXVI, 1975, nr. 3, p. 2

Eminescu, poète romantique, au-delà du romantisme, „Synthesis”, II, 1975, p. 5-10

Tradiția mitologică și fondul autohton în opera lui L. Blaga, „Viața românească”, XXVIII, 1975, nr. 5, p. 4-8

Lucian Blaga – poet și filozof, „Orizont”, XXVI, 1975, nr. 31, p. 3

Titu Maiorescu – azi, „Orizont”, XXVI, 1975, nr. 43, p. 4

1976

Slavici și literatura Transilvaniei, „Orizont”, XXVII, 1976, nr. 14, p. 3

1977

Un personaj eminescian sub semnul patriei (Andrei Mureșanu), „Orizont”, XXVIII, 1977, nr. 32, p. 3

„Tulburarea apelor”. „Eres” folcloric în Teatrul lui L. Blaga, „Folclor literar”, IV, 1977, p. 23-48

Sensul clasicismului și al reeditărilor, „Luceafărul”, XX, 1977, nr. 41, p. 1

1978

Metoda filosofică în critica literară. Eseu, „România literară”, XI, 1978, nr. 6, p. 19

„Luceafărul” mitului românesc (I), „Limbă și literatură”, 1978, vol. II, p. 207-217

„Luceafărul” mitului românesc (II), „Limbă și literatură”, 1978, vol. III, p. 350-355

Permanența valorilor literaturii, „Luceafărul”, XXI, 1978, nr. 39, p. 1, 7

Lumina și poetul, „Orizont”, XXIX, 1978, nr. 41, p. 3, 7

1979

Eminescu și revoluția națională a românilor din Transilvania, „Orizont”, XXX, 1979, nr. 24, p. 2, 6

„Glasurile popoarelor”: național și universal în literatura română modernă, „Viața românească”, XXX, 1979, nr. 11, p. 31-35

În spațiul „orfic” al mitului românesc, „România literară”, XII, 1979, nr. 24, p. 10-11

1980

Istoria și țara în mitul poetic al lui Lucian Blaga, „România literară”, XIII, 1980, nr. 5, p. 12-13

Filosofia realului și idealitatea artei, „Revista de istorie și teorie literară”, XXIX, 1980, nr. 4, p. 513-522

Mitul viu în arta povestirii, „Orizont”, XXXI, 1980, nr. 45, p. 2

1981

Lucian Blaga. Structurile imaginarului și arta poetică. Analiza textului din perspectivă arhetipală, „Limba și literatură”, 1981, vol. III, p. 402-407

Mit, filosofie, mitosofie în opera lui Lucian Blaga, „Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică”, vol. I, Timișoara, Tipografia Universității, 1981, p. 1-25

1982

L'espace poétique et la section d'or de la poésie, „Cahiers roumains d'études littéraires”, 1982, nr. 2, p. 72-94

Vasile Pârvan. Statuia gândului. O sută de ani de la naștere, 12 octombrie 1982 (inedit)

1983

Filosofia visării în „Luceafărul” lui Eminescu, „Orizont”, XXXIV, 1983, nr. 39, p. 4-5;

Preliminarii metodologice în opera folcloristică a lui Mircea Eliade, „Folclor literar”, vol. V, Timișoara, Tipografia Universității, 1983, p. 23-36

„Luceafărul”, nemuritor, „Limba și literatura română”, XII, 1983, nr. 3, p. 27-29

1984

Cartea de Râmnic, „Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică”, IV, 1984, p. 89-96

Al. Macedonski: Noapte de decembrie. O „artă poetică” a simbolismului (I), „Limba și literatură”, 1984, vol. I, p. 50-60

Al. Macedonski: Noapte de decembrie. O „artă poetică” a simbolismului (II), „Limba și literatură”, 1984, vol. III, p. 376-390

Eminescu. Poeta vates, „Transilvania”, XI, 1984, nr. 1, p. 30-32

Cosmologia poetică a lui Eminescu, „Transilvania”, XIII, 1984, nr. 6, p. 11-13

1985

Myth and tragedy, „Romanian Review”, XXXIX, 1985, nr. 3-4, p. 151-154
La nature humaine dans le réalisme de Liviu Rebreanu, „Cahiers roumains d'études littéraires”, 1985, nr. 1, p. 23-36

1986

Cu „Sandalele lui Empedocle...”, „Transilvania”, XV, 1986, nr. 5, p. 26-28

1987

Fenomenologia impresionismului critic la E. Lovinescu (I), „Revista de istorie și teorie literară”, XXXV, 1987, nr. 3-4, p. 51-55

1988

Fenomenologia impresionismului critic la E. Lovinescu (II), „Revista de istorie și teorie literară”, XXXVI, 1988, nr. 1-2, p. 64-68
Luceafărul: condiția eului poetic, „Orizont”, XXXIX, 1988, nr. 8, p. 4, 5
„Independența este suma vieții noastre istorice”, „Orizont”, XXXIX, 1988, nr. 25, p. 7

1989

„Ghinda și stejarul” în geneza gândirii poetice, „România literară”, XXII, 1989, nr. 9, p. 7
Cosmofizica poetică a lui Eminescu (I), „Familia”, XXV, 1989, nr. 6, Supliment, p. 1
Cosmofizica poetică a lui Eminescu (II), „Familia”, XXV, 1989, nr. 7, p. 10
„Muntele sacru” și fenomenul abisal (I), „Orizont”, XL, 1989, nr. 21, p. 11
„Muntele sacru” și fenomenul abisal (II), „Orizont”, XL, 1989, nr. 22, p. 3
„Muntele sacru” și fenomenul abisal (III), „Orizont”, XL, 1989, nr. 23, p. 3
„Și-or găsi cu al meu nume un adăpost a mele scrieri, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, nr. 13681, p. 7
„Icoana stelei ce-a murit încet pe cer se suie”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, nr. 13687, p. 7
„Numai poetul trece peste nemărginirea timpului”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, nr. 13690, p. 7
„Stelele-n cer... ard depărtărilor, până ce pier...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, nr. 13693, p. 7
„Educațiunea e cultura caracterului, cultura e educațiunea minții”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13705, p. 7
„Și propria ta viață... o să-și bată alții capul s-o pătrună cum a fost?”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13711, p. 7

- „Unde ești, copilărie, cu pădurea ta cu tot?”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13717, p. 7
- „Deschidem cu bucurie coloanele foii noastre...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13723, p. 7
- „Tot mai gândești la anii când visam în academii...?”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13729, p. 7
- „Toate națiunile trebuiesc aduse la valoarea lor proprie”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13735, p. 7
- „Suntem români, vrem să rămânem români”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13741, p. 7
- „Eu rămân ce-am fost, romantic”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13747, p. 7
- „Munții de vecinici gânduri ridicând...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13753, p. 7
- „Lumea cea aevea și lumea-nchipuirii”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13758, p. 7
- „Între ieri și mâni o clipă... Oare știi ce ceri?”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13764, p. 7
- „Să cânt dragostea?”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13770, p. 7
- „O, genii, ce cu umbra pământul îl sfințiți...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13776, p. 7
- „Ce suflet trist și făr' de rost... mai speră în deșert?”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13782, p. 7
- „O, stingă-se a vieții fumegătoare faclă...!”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13788, p. 7
- „Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină...!”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13794, p. 7
- „Vor căta vieții tale să găsească pete multe...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13800, p. 7
- „Ei vor aplauda desigur biografia subțire...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13812, p. 7
- „Sfinte firi vizionare, ce făceați valul să cânte, ce puneți steaua să zboare...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13818, p. 7
- „S-a dus Pan, finul Pezelei, cel isteț ca un proverb.”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13824, p. 7
- „Cantemir croind la planuri din cuțite și pahară...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13836, p. 7
- „Trecutul e în mine și eu sunt în trecut...”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13842, p. 7

„Ochiul vostru vedea-n lumea de icoane un palat.”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13848, p. 7
„Să cer a tale daruri, genunchi și frunte nu plec...” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13859, p. 7
„...căci în sine împăcată reîncep eterna pace.”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13865, p. 7
„Fost-a vis sau nu, asta-i întrebarea!”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13871, p. 7
„Simt demonul din mine trezindu-se.”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13877, p. 7
„Visând că toată lumea îmi asculta cuvântul...” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13883, p. 7
„Cornul mândru triumfal al craiului Decebal.”, „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13889, p. 7
„Descălecători de țară, dătători de legi și datini...” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13895, p. 7
„Privești o țară-ntreagă de codri și de dealuri...” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13901, p. 7
„Fă taurul Moldovei pe fruntea lui să poarte coroane trei...” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13913, p. 7
„Iubirea de moșie e un zid...” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13943, p. 7
„Așa poporul meu, în tine e puterea-ți...!” , „Drapelul roșu”, XLVI, 1989, 13949, p. 7

1991

Eminescu, țara și Basarabia, „Orizont”, II, 1991, nr. 34, p. 9

1993

Mitul lui Eminescu în semnele timpului, „Orizont”, IV, 1993, nr. 1, p. 8

1994

Realul și fantasticul, „Adevărul literar și artistic”, IV, 1994, nr. 226, p. 10

1995

Poetica lui Lucian Blaga. Metoda fenomenologică: Cogito – Ego cogitans, „Revista de istorie și teorie literară”, XLIII, 1995, nr. 2, p. 121-125

Lucian Blaga. Poetul prin el însuși. Hronicul anilor și semnele vârstelor, „Apostrof”, VI, 1995, nr. 5-7, p. 6-7

Poetica lui Lucian Blaga: geneza limbii și geniul poeziei, „Rostirea românească”, 1995, nr. 4, p. 74-81

1996

Poezia lui Lucian Blaga, „Orizont”, VII, 1996, nr. 7, p. 6

Recenzii și cronici:

1942

M. Eminescu: opera politică, „Studii literare”, I, 1942, p. 232-234

1943

Patruzeci de ani de la întemeierea „Luceafărului”, „Transilvania”, 73, 1942, nr. 7-8, p. 646-648

E. Lovinescu. Antologia ideologiei junimiste, „Transilvania”, 74, 1943, nr. 5, p. 395-399

Cunoaștere și creație în cultura modernă, „Transilvania”, 74, 1943, nr. 11-12, p. 944-949

Eusebiu Camilar. Cordon, „Pagini literare”, IX, 1943, nr. 5, p. 120-121

Șerban Cioculescu. Aspecte lirice contemporane, „Pagini literare”, IX, 1943, nr. 6, p. 157-158

Eugen Lovinescu: Titu Maiorescu și posteritatea lui critică, „Pagini literare”, IX, 1943, nr. 6, p. 152-154

Tudor Vianu. Filosofie și poezie, „Pagini literare”, IX, 1943, nr. 6, p. 155-157

Introducere în teoria valorilor, „Transilvania”, 74, 1943, nr. 3-4, p. 299-302

1944

Studii literare (I), „Transilvania”, 75, 1944, nr. 1, p. 76-81

1945

Un critic sobru: Pompiliu Constantinescu, „Revista Cercului Literar”, I, 1945, nr. 1, p. 78-79

1957

Pactul cu diavolul, „Scrisul bănățean”, VIII, 1957, nr. 3, p. 55-56

Caiete critice, „Scrisul bănățean”, VIII, 1957, nr. 12, p. 95-96

1961

Tudor Arghezi. Cu bastonul prin București, „Scrisul bănățean”, XII, 1961, nr. 12, p. 72-73

1963

Recenzie la volumul lui Alain Guillerrou, *La genèse intérieure des poésies d'Eminescu*, Paris, Librairie Marcel Didier, 1963, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, V, 1967, p. 295-297

1969

Istorie literare recente, „Orizont”, XX, 1969, nr. 10, p. 22-25 (recenzie la volumul *Istoria literaturii române*, vol. II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei R.S.R. 1968)

1970

Resurecția eseului, „Orizont”, XXI, 1970, nr. 4 (192), p. 6-7

1972

Literatura română și expresionismul, „Orizont”, XXIII, 1972, nr. 1, p. 58-62 (recenzie la volumul lui Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română și expresionismul*, București, Editura Eminescu, 1971)

1973

Călătoriile epocii romantice, „Viața studențească”, XVIII, 1973, nr. 29-30, p. 23 (recenzie la volumul lui Marian Popa, *Călătoriile epocii romantice*, București, Editura Univers, Colecția Studii, 1972)

1974

Agârbiceanu și demonii, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 8, p. 4 (recenzie la volumul lui Cornel Regman, *Agârbiceanu și demonii*, București, Editura Minerva, 1973)

O nouă „Viață” a lui Eminescu, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 10, p. 4 (recenzie la volumul lui G. Munteanu, *Hyperion I, Viața lui Eminescu*, București, Editura Minerva, 1973)

Preromantismul românesc, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 11, p. 4 (recenzie la volumul lui Mircea Angheliescu, *Preromantismul românesc*, București, Editura Minerva, 1971)

Antinomiile criticii lui Lovinescu, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 13, p. 4 (recenzie la volumul lui Florin Mihăilescu, *E. Lovinescu și antinomiile criticii*, București, Editura Minerva, 1972)

Vocația socială a scriitorului, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 16, p. 4

1976

Antropologia filosofică a lui L. Blaga. Marginalii, „Orizont”, XXVII, 1976, nr. 39, p. 3;

Retorica literară românească, „Orizont”, XXVII, 1976, nr. 40, p. 3 (recenzie la volumul lui Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, București, Editura Minerva, 1976)

1977

„*Despărțirea*” de Goethe (I), „Orizont”, XXVIII, 1977, nr. 9, p. 8 (recenzie la volumul lui Constantin Noica, *Despărțirea de Goethe*, I-II, București, Editura Univers, 1976)

„*Despărțirea*” de Goethe (II), „Orizont”, XXVIII, 1977, nr. 10, p. 8 (recenzie la volumul lui Constantin Noica, *Despărțirea de Goethe*, I-II, București, Editura Univers, 1976)

1978

Începuturile filosofiei lui L. Blaga, „Orizont”, XXIX, 1978, nr. 18, p. 3 (despre volumul lui Lucian Blaga, *Încercări filosofice*, ediție îngrijită și bibliografie de Anton Ilica, prefață de Viorel Colțescu, Timișoara, Editura Facla, 1977)

Un estetician – Victor Iancu – și colaborarea sa la reviste sibiene, „Orizont”, XXIX, 1978, nr. 27, p. 8

1979

Un filosof al fenomenului românesc, „Viața românească”, XXXII, 1979, nr. 1, p. 47-49 (despre volumul lui Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Eminescu, 1978)

Mitologia lui Mircea Eliade, „Orizont”, XXX, 1979, nr. 12, p. 3 (despre volumul lui Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, în românește de Paul G. Dinopol, prefață de Vasile Nicolescu, București, Editura Univers, Colecția Eseuri, 1978)

Motivul creației în literatura română, „Orizont”, XXX, 1979, nr. 36, p. 3 (recenzie la volumul lui Gheorghe Ciompec, *Motivul creației în literatura română*, București, Editura Minerva, 1979)

1980

Mircea Eliade – Stratul mitic al istoriei, „Orizont”, XXXI, 1980, nr. 13, p. 3 (despre volumul lui Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980)

„Conștiința dacilor” în critica literară, „Orizont”, XXXI, 1980, nr. 27, p. 3 (Ovidia Babu-Buznea, *Dacii în conștiința romanticilor noștri*, București, Editura Minerva, 1979)

Ultimul polemist maiorescian, „Limba și literatură”, 1980, vol. III, p. 432-440 (Liviu Rusu, *Scrieri despre Titu Maiorescu*, Editura Cartea Românească, 1979)

Eminescu și Leopardi, „Orizont”, XXXI, 1980, nr. 28, p. 3 (I. Cheie-Pantea, *Eminescu și Leopardi. Afinități elective*, București, Editura Minerva, 1980)

Ethosul folcloric – sistem deschis, „Orizont”, XXXI, 1980, nr. 31, p. 2, 6 (Vasile Tudor Crețu, *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Timișoara, Editura Facla, 1980);

1981

Pasărea sufletului, „Orizont”, XXXII, 1981, nr. 26, p. 3 (Cristea Sandu-Timoc, *Pasărea sufletului. Versuri*, București, Editura Eminescu, 1981)

1982

Un model absolut al criticii și istoriei literare. Un eveniment al culturii românești, „Orizont”, XXXIII, 1982, nr. 25, p. 4; (recenzie G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, rubrica Orizont critic)

1984

Recesivitatea ca structură a lumii (I), „Orizont”, XXXV, 1984, nr. 8, p. 6 și „Orizont”, XXXVIII, 1987, nr. 39, p. 6 (Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, București, Editura Eminescu, 1983)

Recesivitatea ca structură a lumii (II), „Orizont”, XXXV, 1984, nr. 9, p. 4 și în „Orizont”, XXXVIII, 1987, nr. 41, p. 2 (Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, București, Editura Eminescu, 1983)

Ființă și conștiință, „Orizont”, XXXV, 1984, nr. 15, p. 4 (Corneliu Mircea, *Ființă și conștiință*, București, Editura Cartea Românească, 1984)

Judecata ca act semnificant (I), „Orizont”, XXXV, 1984, nr. 50, p. 11 (Dan Bădăraș, *Du jugement comme acte signifiant*, F. Rath, Lausanne, 1944)

1985

Judecata ca act semnificant (II), „Orizont”, XXXVI, 1985, nr. 9, p. 4-5 „Toți o apă și-un pământ”, „Orizont”, XXXVI, 1985, nr. 12, p. 9 (Petru Caraman, *Pământ și apă. Contribuție etnologică la studiul simbolice eminesciene*, Iași, Editura Junimea, 1984)

1986

„*Timpul*” lui Eminescu (I), „*Orizont*”, XXXVII, 1986, nr. 12, p. 3 (M. Eminescu, *Opere*, vol. XII, Editura Academiei, 1985)

Gh. I. Brătianu și mitologia ca știință istorică (Biblioteca de filosofie a culturii românești), „*Orizont*”, XXXVII, 1986, nr. 16, p. 2-3

„*Timpul*” lui Eminescu. Pantheonul românesc, „*Orizont*”, XXXVII, 1986, nr. 22, p. 7

Mitologia ca știință istorică, (despre Gh. I. Brătianu), „*Orizont*”, XXXVII, 1986, nr. 26, p. 7

Cuvinte românești (Eugen Todoran, Daniel Vighi, Vasile Popovici, despre volumul lui G. I. Tohăneanu, *Cuvinte românești*, Timișoara, Editura Facla, 1986), „*Orizont*”, XXXVII, 1986, nr. 30, p. 5

„*Dacia, Ubi et Gothia*”. *Zalmoxis sau mitul dacic* (recenzie la vol. lui Al. Busuioceanu, *Zalmoxis sau mitul dacic în istoria și legende spaniole*, Ediție îngrijită de Dan Slușanschi, Evocare de Eugenio Battisti, București, Editura Meridiane, 1985), „*Orizont*”, XXXVII, 1986, nr. 45, p. 3

1987

Eminescu și romantismul german, „*Orizont*”, XXXVIII, 1987, nr. 22, p. 7 (Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu și romantismul german*, București, Editura Eminescu, 1986)

Hermeneutica ideii de literatură, „*Orizont*”, XXXVIII, 1987, nr. 48, p. 8 (Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987)

1988

Cunoaștere și creație, „*Orizont*”, XXXIX, 1988, n. 21, p. 7 (Lucian Blaga – *cunoaștere și creație*, culegere de studii, București, Editura Cartea Românească, 1987)

1989

Întemeierea culturii prin ethosul folcloric, „*Drapelul roșu*”, XLVI, 1989, nr. 13663, p. 7 (Vasile Tudor Crețu, *Existența ca întemeiere*, Timișoara, Editura Facla, 1988)

Ontologicul în filosofia poeziei lui Eminescu, „*Orizont*”, XL, 1989, nr. 33, p. 8 (Svetlana Paleologu-Matta, *Eminescu și abisul ontologic*, Aarhus, Editura Nord, 1988)

1991

Calea regală a criticii. Literatura română azi: Ioana Em. Petrescu, „Orizont”, II, 1991, nr. 7, p. 8 (M. Eminescu în exegeza Ioanei Em. Petrescu. In memoriam)

1997

Punerea în proprietate, „România literară”, XXX, 1997, nr. 27, p. 10 (recenzie la volumul lui Alexandru Ruja, *Aron Cotruș – viața și opera*, Timișoara, Editura de Vest, 1996)

Interviuri:

1975

Lucian Blaga (Cu profesorul Eugen Todoran despre Lucian Blaga, interviu realizat de Valeriu Ganea), „Orizont”, XXVI, 1975, nr. 20, p. 2

1983

„Gândindu-i pe marii noștri scriitori, ne gândim pe noi înșine în moștenirea lor” (interviu realizat de Titus Crișciu), „Orizont”, XXXIV, 1983, nr. 46, p. 3

Din contemporaneitatea lui Maiorescu în zilele noastre (Eugen Todoran intervievat de George Cușnarencu și Nicolae Iliescu), „Contemporanul”, 1983, nr. 37, p. 6

1984

Eminesciana, „Transilvania”, XIII, 1984, nr. 1, p. 30-33 (Eugen Todoran și Grațian Jucan)

Singurul „protector” al istoriei române este cultura română. Interviurile „Luceafărului” (interviu realizat de M. Ungheanu), „Luceafărul”, XXVII, 1984, nr. 6, p. 3

„Am fost tentat de recuperarea unor valori contestate” – Vatra-dialog (interviu realizat de Doina Pașca), „Vatra”, XIV, 1984, nr. 2, p. 8, 11

1985

„Mă gândesc la o istorie literară care are ca obiect modalitatea prezenței operei în timp” (I) (Interviu realizat de Nicolae Rotund), „Tomis”, XX, 1985, nr. 10, p. 6

„Mă gândesc la o istorie literară care are ca obiect modalitatea prezenței operei în timp” (II) (Interviu realizat de Nicolae Rotund), „Tomis”, XX, 1985, nr. 11, p. 4

1988

Convorbiri cu prof. univ. dr. Eugen Todoran (interviu realizat de George Dinu), „Orizont”, XXXIX, 1988, nr. 17, p. 3

1989

Confesiunile unui eminescolog, (interviu realizat de Valeriu Ganea), „Orizont”, XL, 1989, nr. 2, p. 3

Conceptele gândirii poetice, (interviu realizat de Ioana Em. Petrescu), „Steaua”, XL, 1989, nr. 6, p. 6-9

1990

Un contemporan – Titu Maiorescu, (interviu realizat de Adriana Babeți), „Orizont”, I, 1990, nr. 7, p. 8

„Uniunea Scriitorilor are o singură politică: cultura”, (interviu realizat de I. Oprișan), „Jurnalul literar”, I, 1990, nr. 18, p. 1

1991

Un mare eminescolog despre cultura română, azi, (interviu realizat de Gheorghe Secheșan), „Orizont”, II, 1991, nr. 24, p. 3, 13

Rector în calea lupilor: „Destituirea mea prin ordinul nu-știu-cui n-ar surprinde pe nimeni, (interviu realizat de Carol Sebestyen cu Eugen Todoran și Ioan Păun Otiman), „Orizont”, II, 1991, nr. 39, p. 3

1992

Dialog în octombrie, (interviu realizat de Cornel Ungureanu), „Orizont”, III, 1992, nr. 18, p. 3

1993

„Biblioteca și cartea ne dau siguranța unei evoluții firești”, (interviu realizat de Emil Vasilescu), „Biblioteca”, 1993, nr. 3-4, p. 20-21

1994

Semicentenar academic: Universitatea de Vest – Timișoara. Vivat Academia! (interviu realizat de Brîndușa Armanca), „Orizont”, V, 1994, nr. 14, p. 3

1996

„Visăm la o instituție națională!” (interviu realizat de Mircea Mihăieș), „Orizont”, VII, 1996, nr. 3, p. 8

1997

Memorie și destin. Ultimul interviu (realizat de Veronica Balaj), „Orizont”, VIII, 1997, nr. 11, p. 4

Anchete:

1980

Descoperirea lui Arghezi (Anchetă realizată de Adriana Babeți, răspunde Eugen Todoran), „Orizont”, XXXI, 1980, nr. 21, p. 9

1984

Cultura română – coordonate valorice, personalitate, destin creator (II). Anchetă începută în nr. 4/1983, participă: Mircea Muthu, Al. Paleologu, Eugen Todoran, „Revista de istorie și teorie literară”, XXXII, 1984, nr. 2, p. 7-11

1985

O nouă perspectivă asupra tradiției culturale (anchetă. Răspunde Eugen Todoran), „Orizont”, XXXVI, 1985, nr. 28, p. 3

1988

Un fenomen complex. Există o geografie literară? (I) Ancheta „Orizont”, „Orizont”, XXXIX, 1988, nr. 15, p. 2

Dezbateri:

1969

Dezbateri de istorie literară în jurul volumului al II-lea al *Tratatului de istoria literaturii române* (răspund: Al. Dima, redactor responsabil, I.C. Chițimia, Paul Cornea, Eugen Todoran, redactori responsabili adjuncți), „România literară”, II, 1969, nr. 12, p. 13 și nr. 13, p. 12

1973

Eminescu (Masă rotundă în jurul volumului *Eminescu*, de Eugen Todoran. Prezentare de Victor Iancu. Au participat: Nicolae Țirioi, Simion Mioc, Andrei A. Lillin, Marcel Pop-Corniș, Ion I. Popa, Vasile Crețu, Ion Neață, Ovidiu Cotruș, Eugen Todoran), „Orizont”, XIV, 1973, nr. 11, p. 4-5

1978

Deceniul 8, secolul XX: încotro folclorul românesc?, (dezbateri la care a participat Eugen Todoran, consemnată de Aura Matei Săvulescu), „Amfiteatru”, XIII, 1978, nr. 4, p. 4-5

1986

O carte în dezbateri: Lucian Blaga – mitul dramatic, de Eugen Todoran (Eugen Todoran – *Postfață la „Mitul dramatic”*, Viorel Colțescu - *O exegeză unitară*, Iosif Cheie-Pantea – *Vocația construcției*), „Orizont”, XXXVII, 1986, nr. 35, p. 5-6

Comunicări științifice, conferințe și colocvii:

Conferința d-lui Eugen Todoran în cadrul cercului studențesc literar „Octavian Goga” de la Universitatea din Cluj-Sibiu, „Viața”, II, 1942, nr. 379, p. 2

Credință și erezie în teatrul lui Blaga (comunicare la Societatea de Științe Istorice și Filologice – Filiala București), „Limbă și literatură”, 1970, nr. 24, p. 230-234

Laudă limbii, „Limba și literatura română”, IV, 1978, nr. 3, p. 30-31; „Eminesciana '78”, Arad, 1978 (Activități în cadrul Festivalului Național „Cântarea României”, Concursul de literatură „Mihai Eminescu”, Concursul de literatură maghiară, Concursul de literatură germană, etapa finală, Arad, 7-13 aprilie 1978)

Eminescu la Roma, „Orizont”, XXXVI, 1985, nr. 2, p. 8-9 [Colocviul Eminescu cu tema: *Aspecte și probleme ale receptării operei literare. Momentul Eminescu* – organizat de Universitatea din Roma, în colaborare cu Academia din România, Roma, 3-5 decembrie 1984]

Funcțiile axiale ale sensului poetic [Poezia lui M. Eminescu], „România literară”, XVIII, 1985, nr. 3, p. 13, 14-15 (Comunicare ținută la Roma, în cadrul Colocviului: *Aspecte și probleme ale receptării operei literare. Momentul Eminescu*)

Dobrogea în literatură (II). Secțiuni din comunicările susținute în cadrul Simpozionului Național „Dobrogea în literatură”, organizat în cadrul

manifestării „Zilele școlii constănțene”, semnează: Constantin Ciopraga, Eugen Todoran și R. Nicolae, „Tomis”, XX, 1985, nr. 10, p. 12, 13

Poetica lui Lucian Blaga, în volumul *Eonul Blaga. Întâiul veac*, Culegere de lucrări dedicată Centenarului Lucian Blaga (1895-1995), volum îngrijit de Mircea Borcilă, București, Editura Albatros, 1997, p. 72-87

Diverse:

Poezia mitului în opera lui Lucian Blaga (rezumatul tezei de doctorat), București, 1968

În Clujul universitar de altădată, „Steaua”, XXV, 1974, nr. 10, p. 9

Criteriile vocației universitare, pagini realizate de subredacția „Vieții studențești” din Timișoara, în colaborare cu cercul de presă al centrului universitar, „Viața studențească”, XX, 1976, nr. 15, p. 3, 8

Eminescu: „Lumea-mi pare o scenă mare”, „Caietul-program al Teatrului din Botoșani”, 1976

Mureșanu, „semnelor vremii profet”, „Caietul-program al Teatrului din Botoșani”, 1976

Occisio Gregorii Vodae, Prima piesă, Primul spectacol, „Caietul-program al Teatrului din Oradea”, 1978

Ion Maxim, „Steaua”, XXX, 1980, nr. 12, p. 23 (articol comemorativ)

Deliu Petroiu la 60 de ani, „Analele Universității Timișoara”, Seria Științe Filologice, vol. XX, 1980, p. 9-10

Viața cărților [Activitatea Editurii Facla], *Facla – titlul 500*, „Orizont”, XXXII, 1981, nr. 38, p. 6

Gânduri despre Radu Stanca. In memoriam [Personalitatea și opera], „Orizont”, XXXIV, 1983, nr. 15, p. 3

Prezentarea volumului lui Iulian Negrilă, 1. *Autoportret*. 2. *Dor*. 3. *Cântec* ș.a., „Orizont”, XXXIV, 1983, nr. 52, p. 10

Timișoara – un centru universitar la puterea anului 2000 (articole semnate de: Coleta de Sabata, O. Știreanu, Dan Ianculescu, C. Popa, T. Uricu, A. Cenaru, E. Todoran, Gh. Sileș, D. Mateescu, Al. Rogojan, D. Petroiu, pagini realizate de T. Urian, H. Zimmerman și O. Știreanu), „Viața studențească”, XXVIII, 1984, nr. 25, p. 1, 6-7 și nr. 26, p. 6-7

Întru firea limbii românești (despre profesorul G. I. Tohăneanu), „Orizont”, XXXVI, 1985, nr. 19, p. 3

Presărați pe-a lor morminte... Timișoara – primul oraș liber al României, „Orizont”, I, 1990, nr. 4, p. 1

Lancrăm, 6-9 mai, întru amintirea poetului, „Orizont”, II, 1991, nr. 22, p. 7, 10

TABEL CRONOLOGIC

1918, noiembrie 21: În localitatea Cornești, județul Mureș, vede lumina zilei Eugen Todoran. Tatăl, Nicolae Todoran, preot, a decedat în anul 1919, iar mama, Victoria Todoran (n. Sâmpălean), funcționară, și-a crescut singură cei doi fii, Liviu și Eugen.

1922, august 24: Se naște, la Nădlac, județul Arad, Deliu Petroiu.

1925-1933: A urmat, la Cluj, școala elementară.

1934-1938: Urmează studiile secundare la Liceul Militar din Târgu-Mureș, la Liceul Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud și la Liceul „Papiu-Ilarian” din Târgu-Mureș.

1937: Debutează publicistic cu un articol de critică literară, în revista „Ghiocelul”. Revista Societății de Lectură «Junimea», Teiuș.

1938: Obține diploma de bacalaureat la Liceul „Papiu-Ilarian” din Târgu-Mureș, apoi se înscrie la facultate.

1938-1940: Urmează studiile universitare la Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj, Facultatea de Litere și Filosofie.

1940-1942: Își continuă studiile la Sibiu, unde s-a mutat Universitatea din Cluj, după cedarea Transilvaniei de Nord, ca urmare a Dictatului de la Viena.

1949, august 30: S-a semnat Dictatul de la Viena.

1940: la ființă Cercul literar de la Sibiu.

1941: Apare revista „Curțile dorului”, sub îndrumarea directă a lui Lucian Blaga. Din redacție făceau parte: Radu Stanca, Ion Negoitescu, Ovidiu Drimba, Cornel Regman, I. D. Sîrbu, Eugen Todoran.

1942, februarie 12: Are loc, la Sibiu, inaugurarea cercului literar studențesc „Octavian Goga”.

1942, februarie 20: Cercul literar „O. Goga” organizează la Timișoara o șezătoare literară la care participă Eugen Todoran, Radu Stanca, Ion Negoîtescu, I. D. Sîrbu.

1942: Obține diploma de licență în specialitatea *Istoria literaturii române moderne și estetică*, cu teza *Hyperion, demonic*, elaborată sub conducerea profesorului Dimitrie Popovici.

1943, mai 13: Se publică în ziarul bucureștean „Viața”, numărul 743, sub pseudonimul colectiv Damian Silvestru, *Ardealul estetic – o scrisoare către d. E. Lovinescu a „Cercului literar de la Sibiu”*. Semnatarii propriu-ziși sunt: Victor Iancu, Eugen Todoran, Cornel Regman, I. Negoîtescu, Ovidiu Drimba, Ion Oană, Radu Stanca, Romeo Dăscălescu, Ștefan Aug. Doinaș. Alți membri ai Cercului literar sunt: Deliu Petroiu, Radu Enescu, Ovidiu Cotruș, I. D. Sîrbu, Ioanichie Olteanu, Dominic Stanca, Eta Boeriu, Nicolae Balotă.

1942-1944: A urmat Școala de Ofițeri de Rezervă din Arad.

1944, septembrie-noiembrie – 1945, mai: A participat, ca sublocotenent combatant, în Al Doilea Război Mondial, pe frontul de Vest, în Banat și Ungaria; este rănit și demobilizat.

1944, 30 decembrie: Este promulgat Decretul-Lege nr. 660, privind înființarea Univesității din Timișoara. Aceasta urma să funcționeze începând cu anul universitar 1944-1945, având în componența sa, Facultățile de Drept, Științe, Medicină (umană și veterinară), Farmacie, Teologie și Facultatea de Litere și Filosofie. Aplicarea Decretului-Lege a fost abandonată, cu excepția înființării Facultății de Medicină.

1945-1946: A funcționat ca profesor suplinitor de limba și literatura română la Școala Normală din Cluj-Napoca.

1945, ianuarie: Apare primul număr al „Revistei Cercului literar”. Redactor-șef: Ion Negoîtescu, care a semnat articolul-program *Perspectivă*.

1946: Apare, la Sibiu, revista „Euphorion”.

1946-1948: Profesor titular la Liceul Ortodox din Cluj-Napoca.

1948-1956: Profesor titular la Școala Pedagogică din Cluj-Napoca, îndeplinind, un timp, și funcția de inspector școlar.

1948, august, 3: Se pun bazele Institutului Pedagogic, prin Facultatea de Matematică-Fizică.

1949: Asistent la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj-Napoca, Catedra de literatură română modernă, condusă de profesorul Dimitrie Popovici.

1956: Se înființează, în cadrul Institutului Pedagogic, Facultatea de Filologie, cu cinci specializări (română, franceză, engleză, germană, rusă).

1956: Își începe activitatea didactică la Facultatea de Filologie, din Timișoara, în calitate de lector. Predă cursuri de *Folclor literar*, *Istoria literaturii române (perioada scriitorilor clasici)* și de *Critică literară*.

1959: Deliu Petroiu devine lector la Facultatea de Filologie, predând cursuri de istoria artei.

1962, septembrie 27: Institutul Pedagogic de 5 ani se transformă în Universitatea din Timișoara.

1963: Conferențiar universitar.

1963-1977: Șeful Catedrei de literatura română, din cadrul Facultății de Filologie a Universității din Timișoara.

1965-1968: Decan al Facultății de Filologie, Universitatea din Timișoara.

1967: Președintele Cercului științific de folclor din cadrul Universității din Timișoara și coordonator, alături de Gabriel Manolescu, al seriei „Folclor literar”.

1968: Doctor în filologie, la Universitatea din București, cu teza *Lucian Blaga. Mitul poetic și dramatic*.

1969: Profesor universitar.

1970: Apare *Curs de istoria literaturii române moderne*, II. *Eminescu*, Timișoara, Tipografia Universității.

- 1972:** Se tipărește, la Editura Minerva, din București, volumul *Eminescu*.
- 1973:** Publică *Secțiuni literare*, Timișoara, Editura Facla.
- 1973:** Devine membru al Uniunii Scriitorilor din România.
- 1973:** I se decernează Premiul Uniunii Scriitorilor, Filiala Timișoara.
- 1977:** Publică *Maiorescu*, București, Editura Eminescu.
- 1981:** Apare volumul *Lucian Blaga. Mitul poetic*, I, Timișoara, Editura Facla.
- 1981:** Apare *Eminescu. Epopeea română*, Iași, Editura Junimea.
- 1981:** Premiul Uniunii Scriitorilor, Filiala Timișoara.
- 1983:** Publică *Lucian Blaga. Mitul poetic*, II, Timișoara, Editura Facla.
- 1984:** Se pensionează. Își continuă activitatea universitară ca profesor consultant și conducător de doctorat.
- 1984:** Premiul Uniunii Scriitorilor din România și Premiul Academiei Române.
- 1985:** Publică *Lucian Blaga. Mitul dramatic*, Timișoara, Editura Facla.
- 1990-1992:** Revine în activitate în calitate de rector al Universității din Timișoara.
- 1991:** I se decernează Marele Premiu „Lucian Blaga” al Uniunii Scriitorilor.
- 1992:** Universitatea din Timișoara se va numi Universitatea de Vest.
- 1992, septembrie 14:** Prin Ordinul ministrului învățământului nr. 6237, biblioteca Universității din Timișoara devine Biblioteca Centrală Universitară.
- 1992-1996:** Este reales în funcția de rector al Universității de Vest.

1997: Publică *Lucian Blaga. Mit, poezie, mit poetic*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională.

1997, august 9: Se stinge din viață.

1998: Apare, la Editura Marineasa, în „Studii de literatură română și comparată”, XIV-XV, *Eugen Todoran. In memoriam*.

1999: Apare, la Editura Timpul din Reșița, volumul *De ce Eminescu?* (în colaborare cu G. I. Tohăneanu).

2000, februarie 8: Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara, primește numele de Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran”.

2002: Se publică, la Editura Mirton din Timișoara, volumul omagial *Eugen Todoran: 1918-1997*.

2006: Se tipărește postum, la Editura Universității de Vest, *Cartea prietenilor mei*, a lui Deliu Petroiu.

2016: Apare, la Editura David Press Print, din Timișoara, Eugen Todoran, *Scrieri. I. Studii și articole (1937-1956)*, Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției și bibliografie de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu

2017: La aceeași editură, menționată anterior, apare al doilea volum al ediției critice dedicate profesorului: Eugen Todoran, *Scrieri. II. Studii și articole (1957-1966)*, Ediție critică de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu

2018: Se publică al treilea volum al ediției critice: Eugen Todoran, *Scrieri. III. Studii și articole (1967-1976)*, Ediție critică de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu

2019: Se află în curs de apariție cel de-al patrulea volum al ediției critice: Eugen Todoran, *Scrieri. IV. Studii și articole (1977-1986)*, Ediție critică de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu

BIBLIOGRAFIE:

*** *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004-2009

NEGOIȚESCU, Ion, STANCA, Radu, *Un roman epistolar*, București, Editura Albatros, 1978

GAVRIL, Gabriela, *De la „Manifest” la „Adio, Europa!”*. *Cercul literar de la Sibiu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005

POANTĂ, Petru, *Cercul Literar de la Sibiu. Introducere în fenomenul original*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997

UNGUREANU, Cornel, *Geografia literaturii române, azi*, vol. IV *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003

THE MODERN HUMAN CONDITION IN THE PLAY *IONA* BY MARIN SORESCU

LA CONDITION HUMAINE MODERNE DANS LA PIÈCE DE THÉÂTRE *IONA* DE MARIN SORESCU

CONDIȚIA UMANĂ MODERNĂ ÎN PIESA *IONA* DE MARIN SORESCU

Prof. drd. Mariana DVORZSIK

Universitatea din Oradea,
Școala Doctorală de Filologie

Abstract

This essay focuses on the recreation in personal and unique vision of the biblical character Iona by Marin Sorescu, this becoming a quintessence of the modern human condition. The hypostases of the character Iona are subsumed by the existential stages through which he passes, they being the following: 1. Iona – the neophyte, 2. Iona and his initiation stages, 3. Iona – the illuminated or his successive final revelations.

Résumé

Cet essai se concentre sur la récréation en vision personnelle et unique du personnage biblique Iona de Marin Sorescu, celui-ci devenant une quintessence de la condition humaine moderne. Les hypostases du personnage Iona sont subsumées aux étapes existentielles par lesquelles il passe: 1. Iona – le néophyte, 2. Iona et les étapes de son initiation, 3. Iona – l'illuminé ou ses révélations finales successives.

Rezumat

Acest eseu se focalizează asupra recreării în viziune personală și inedită a personajului biblic Iona de Marin Sorescu, acesta devenind o chintesență a condiției umane moderne. Ipotezele personajului Iona se subsumează etapelor existențiale prin care trece, ele fiind următoarele: 1.

Iona – neofitul, 2. Iona și etapele de inițiere, 3. Iona – iluminatul sau revelațiile finale succesive.

Keywords: *loneliness, language inventiveness, fishing, belly, initiation, human condition*

Mots-clés: *solitude, inventivité locutoire, pêche, ventre, initiation, condition humaine*

Cuvinte-cheie: *singurătate, inventivitate locutorie, pescuit, pânțe, inițiere, condiție umană*

Textul biblic de la care pornește Marin Sorescu este cartea prorocului Iona din Vechiul Testament, a cărui soartă cunoaște vobletele sau sinuoșitățile unui revoltat contra planului divin de a-i avertiza pe cei din Ninive, cetatea vrăjmașă Israelului, cu privire la soarta lor finală dacă nu se căiesc de relele comise. În revolta sa mută (!), Iona prorocul alege să fugă în sens invers față de locul unde l-a chemat Domnul să propovăduiască mesajul căinței. Dar planul divin nu poate fi eludat cu ușurință, căci cel care are stăpânire asupra mării și a toate câte sunt, stărnește furtuna astfel că, îngroziți că au zilele numărate, corăbierii îl aruncă peste bord pe Iona, la cererea acestuia de altminteri, pentru a fi scăpați, iar furtuna stârnită de mânia Domnului să se potolească față de ei. Ceea ce se și întâmplă. Înainte de a fi aruncat peste bord, în marea cuprinsă de furtună, marinarii se roagă să nu li se impute „sângele acestuia”: „...nu ne împovăra cu sânge nevinovat. Căci Tu, Doamne, faci ce vrei!” (Iona 1:14b). Ascultând parcă rugăciunea deznădăjduită a acestora, Dumnezeu trimite un chit care să-l înghită pe proroc și care, după trei zile și tot atâtea nopți, să-l arunce (să-l verse) pe uscat. Răstimpul petrecut în pânțele peștelui uriaș este fructificat din plin de Iona, care se roagă invocând mila și îndurarea Domnului, proclamându-le a fi active în dreptul lui și, implicit, se căiește de fuga sa contrară vobii divine. Divinitatea îi acceptă căința și, poruncindu-i peștelui să-l verse pe uscat, Iona este restabilit în poziția sa de proroc, căci de abia acum merge să-și îplinească misiunea încredințată. La propovăduirea lui scurtă, cetatea se pocăiește în sac și cenușă, dar Iona, în loc să se bucure, se întristează. Ba chiar își dorește să moară, ca să nu fie martorul îndurării divine revărsate peste cei care au făcut atâta rău conaționalilor săi. Lecția pe care Dumnezeu i-o oferă prorocului la sfârșit este percutantă, doar că finalul

rămâne „deschis” (sau „în coadă de pește”), deoarece cartea nu consemnează reacția prorocului la aceasta.

Observăm cu ușurință că, în cartea biblică, chitul trimis de Domnul să-l înghită pe Iona este, de fapt, un mijloc de salvare a acestuia și, bineînțeles, de repunere a lui pe orbita misiunii sale. În piesa lui Marin Sorescu, chitul însă este un simbol cu multiple valențe, una dintre ele fiind aceea de element înfricoșător care-l pândește pe Iona în vederea anihilării sale. Pântecul uriaș nu are nici cea mai elementară conotație salvifică, ci este în conexiune directă cu distrugerea acestuia.

De asemenea, dacă, în cartea biblică, Iona este trimis într-o misiune precisă de salvare a unor locuitori dintr-o cetate păgână, în piesa soresciană, Iona se află parcă într-un weekend prelungit, la malul mării filozofând pe marginea temelor sale predilecte, printre care, evident, revine aceea a visului său de aur, anume acela de a prinde peștele cel mare. Deci ocupațiile celor doi sunt diferite: unul proroc, celălalt pescar, se pare că unul amator. Diferențele dintre cele două texte nu se opresc aici, dar am amintit câteva dintre ele pentru a concluziona că Marin Sorescu preia elementul cel mai spectacular din textul biblic spre a-l încorpora într-unul personal, conferindu-i valențe multiple. Cu această piesă (și nu numai), el se înscrie, după cum opinează Marian Popescu, Ovid S. Crohmălniceanu și alți critici literari, într-un context al dramaturgiei contemporane care își propune să rescrie textele antice dintr-un unghi absolut personal, folosindu-se de cele știute și bine înmagazinate în conștiința noastră doar pentru a-și avansa propriile interpretări deosebit de fertile, de incitante în plan estetic, dar și gnoseologic.

Iona – „un om foarte singur”¹

Un prim nivel al lecturii ar putea fi acela în care Iona, abstracție făcând de omonimul său biblic, ne apare drept un personaj viabil în concretețea sa, deci nu abstract sau nu doar un personaj-idee. (Încercăm să avansăm și această ipoteză de lucru, pentru a-i testa valabilitatea.) Astfel, din acest punct de vedere, strict concret, sau într-o primă lectură a piesei, observăm atât singurătatea eroului – care este un dat și o stare de fapt, mai puțin o caracteristică izvorâtă din structura sa psihică – cât și încercările sale de a-și eluda datul sau situația originară, de bază. Astfel, afirmăm că Iona este atât un „om foarte singur”, dar și, în același timp, unul deosebit de inventiv, mai ales în plan verbal, întrucât își alungă singurătatea primordială

¹ Marin Sorescu, *Iona*, din volumul *Ieșirea prin cer*, Editura Eminescu, București, 1984, p. 24

vorbind cu sine însuși, piesa fiind, așa cum s-a remarcat de nenumărate ori, un lung și amplu monolog camuflat în dialog. Iona încearcă (și reușește cu brio) să-și alunge starea fundamentală de solitudine printr-o conversație *ad-hoc* cu sine, întrucât, neavând interlocutor, el trebuie să-l inventeze, iar invenția este, practic, o prelungire a lui însuși, un *alter ego*. Astfel suntem martorii și auditorii unui monolog care ia înfățișarea unui dialog alert între Iona și el însuși, personajul reușind performanța să se interogheze singur și singur să-și răspundă, să se atenționeze, mustre sau să-și reproșeze unele slăbiciuni ori, dimpotrivă, să se felicite pentru vreo întorsătură reușită de frază. Pe scurt, suntem martorii unui dialog cu fațetele sale multiple ca și cum am avea în față două persoane cu individualități distincte, nicidecum una singură. Această capacitate de a se plia potrivit cu necesitățile scenice², de a se dedubla, provine așadar din solitudinea personajului resimțită ca o povară și respinsă continuu³.

Inventivitatea sa locutorie îi este aliat în această tentativă, dar și dușman, întrucât îi întreține iluzia dublului sau, mai precis, a faptului că totuși nu este singur, atâta timp cât mai poate conversa cu sine, în lipsa unui partener real de discuție. Încet-încet, se insinuează ideea că personajul trăiește în miezul acestei iluzii pe care singur și-a creat-o, pe care singur și-o întreține, nerealizând că se complăce (a ajuns să se complacă) într-o situație primejdioasă pentru el, fiind una cu dublu tăiș. Ceea ce pare a fi izbăvirea sa de moment, adică mimarea dialogului și, deci, eludarea monologului exasperant (sau camuflarea acestuia în opusul lui), este, de fapt, o soluție paleativă, un compromis, care nu numai că nu rezolvă nimic, ci, dimpotrivă, întreține o stare de criză continuă, stare ce se cronicizează pe măsura derulării tablourilor piesei. Așadar, Iona este într-adevăr un om foarte singur, dar unul care, încercând să eludeze singurătatea sa fundamentală prin recursul continuu la dialogul mimat cu sine însuși, se afundă tot mai adânc în această situație fără ieșire. În acest sens, eroul își anticipează revelațiile succesive pe care le va trăi de-a-lungul piesei, al cărei erou unic este.

Pierderea ecoului când își strigă propriul nume îi acutizează solitudinea, adâncind starea de neliniște a personajului, care o resimte ca pe o piață rea, un semn de rău augur anticipând evenimente nefaste.

² Autorul însuși își caracterizează din start personajul ca fiind un „om foarte singur” care „se dedublează și „se strânge”, după cerințele vieții sale interioare și trebuințele scenice.” (Marin Sorescu, *Iona*, din volumul *Ieșirea prin cer*, Editura Eminescu, București, 1984, p. 24)

³ Maria Vodă Căpușan, *Teatru și actualitate*, Editura Cartea Românească, 1984, Capitolul *Glasul omenesc*, p. 112

Iona are și momente de sinceritate maximă când se autocaracterizează astfel: „Ba eu cred c-aș fi în stare (adică *să vorbească* în burta mamei): *doar mă cunosc destul de bine*.⁴ în Tabloul III, iar tot în cuprinsul lui, după falsa discuție cu cei doi pescari muți ce apar în scenă, Iona se apostrofează cu: „Prostul de mine! Eu le tot turuiam din gură, și ei or fi avut de lucru!”⁵ Se autodesconsideră? Oricum recunoaște că nu-i tace gura, că de frică trebuie să vorbească, chiar să strige uneori.

Ipostazele personajului Iona

Ipostazele personajului Iona se subsumează etapelor existențiale prin care trece. Astfel, putem decela în textul piesei următoarele: 1. Iona – neofitul, 2. Iona și etapele de inițiere, 3. Iona – iluminatul sau inițiatul (deși chiar și în această ultimă ipostază încă mai are revelații de viață).

1. Tabloul I – Iona neofitul

În Tabloul I, Iona stă nepăsător și inconștient de pericolul ce îl pândește în gura unui pește uriaș și filozofează asupra existenței sale de pescar ghinionist, al cărui unic și tiranic gând, respectiv vis cel mai drag este acela de a pescui peștele cel mare. De la bun început, Iona este focalizat atât de puternic pe dorința sa de fiecare zi și de fiecare noapte, aceea de a captura peștele cel mare, încât îi scapă realitatea în care se află prins. O va afla prea târziu, căci din pescar devine *cel pescuit*, cel înghițit fără putință de scăpare, inițial cel puțin, iar cea care i se va oferi se va dovedi iluzorică. Piesa este constituită, până la capăt, din multiple încercări, variate tentative de a soluționa această situație dilematică, tragică ce survine la sfârșitul tabloului I. Deci, ceea ce în cartea biblică Iona, era o modalitate de salvare de la moarte, balena înghițindu-l pe Iona exact în momentul în care este aruncat de oamenii din barcă peste bord, la cererea sa expresă, în piesa lui Marin Sorescu, balena devine cu totul altceva, mai precis este expresia pericolului, a destinului care te închide între fălcile lui puternice fiind gata să te devore, destin care se năpustește asupra ta când te aștepți mai puțin. Marin Sorescu alege să prelucreze motivul biblic al omului înghițit de un pește uriaș într-un mod extrem de original, preluând imaginea extraordinar de percutantă, dar transformând-o în mod radical, în ceva situat la antipodul viziunii biblice. Din mijloc de salvare, chitul sau peștele uriaș devine ceva amenințător, un fel de mormânt viu care-și sufocă sau mistuie prada lent, dar sigur, deci cu atât mai terifiant.

⁴ Marin Sorescu, *Op. cit.*, p. 37

⁵ *Idem, ibidem*, p. 40

De asemenea, vom vedea că, odată ajuns în acel stomac terifiant, Iona sorescian nu va recurge la rugăciunea de căință înaintea Domnului a cărei sarcină a eludat-o, ci va recurge la o cale naturală de a ieși din „bucluc”: spintecarea burții chitului. Doar că, destinul este din nou imprevizibil, oferindu-i lui Iona surprize în lanț, el trebuind să repete gestul spintecării, de data aceasta la alt nivel. Repetiția va înscrie gestul într-o spirală descendentă, accentuând vanitatea gestului, ineficiența eliberării sau greșirea căii.

Inventivitatea personajului este de invidiat, fiind expresia unui om deosebit de lovace, de comunicativ, dar care nu are ca partener de discuții decât sinele: singurătății cvasiabsolute îi opune un dialog mascat, mimat (el întreabă, el își răspunde), năvodului gol până la capăt îi opune soluția salvatoare – acvariul cu pești gata prinși, docili, domesticiți, până și sieși, lui Iona cel care se dorește a fi, adică norocos la pești, îi opune pe Iona ghinionistul, pe care-l strigă doar pentru a-l alunga cât mai departe, ca să nu-i sperie norocul și, evident, pentru a induce în eroare peștii, căci, afirmă el, Iona nu are noroc la pești.

Seria de contraste sau de opoziții marchează întregul tablou, ea continuându-se cu altele tot mai subtile: între visul său și cel al copiilor lui, între starea sa de agitație, de nemulțumire și cea de fericire a copiilor lui. Opoziția va culmina cu cea mai tragică dintre toate, dar și mai imprevizibilă, cea care răstoarnă datele inițiale, adică prin care pescarul, tocmai când se pregătește în sfârșit să pescuiască – de data aceasta la sigur, căci și-a luat măsurile de precauție în acest sens – tocmai atunci rolurile se inversează și, din cel ce capturează, devine cel capturat.

Deși el nu are niciun pește în năvod și doar câțiva mici în acvariu, Iona se întreabă și-și răspunde cu privire la capacitatea mării de a găzdui atâtea pești. Deci acest lucru se înscrie tot în tentativele repetate ale personajului de a ocoli ghinionul, de a-l reduce și chiar a inversa soarta ce pare a-i fi potrivnică. E ca o încercare de a îmblânzi marea cu privire la el sau chiar de a eluda soarta potrivnică (un fel de tragedie antică în alți parametri?). Visul sau dezideratul lui Iona este peștele cel mare, barosanul, pe care-l visează efectiv în fiecare noapte. Atât este de mare dorința lui încât, în fiecare noapte cu regularitate, visează tot la fel, încât poate sistematiza visele: 1. crap, 2. morun, 3. plătică, deci pești de calibru relativ mare, care constituie mândria oricărui pescar, dacă ar putea să-i captureze. La acest al treilea vis se trezește înjurând, nemaiputând adormi, doar spre ziuă când visează, cu aceeași regularitate, doar o fâță care și ea se topește la trezire. Deci ghinionul pare a-l urmări și-n vis, dacă nici acolo nu poate captura nici măcar o fâță, adică un pește minuscul. Nefericirea sa în somn

este în contrast cu fericirea copiilor lui care visează și ei, dar întrebați asupra conținutului visului lor, ei răspund fericiți: „Marea!”. Ei sunt fericiți întrucât marea nu trebuie prinsă în năvod, ea se oferă privirii oricui cu generozitate.

Compasiune sau anticipare a propriului destin?

Iona pare a se identifica până la confundare cu soarta peștilor – aici fiind cheia pentru „neșansa” lui, el însuși văzându-se în aceeași ipostază. Oricum nu o elimină, este clar. Fiece pește are ca deziderat să înghită cea mai mare nadă, după cum Iona dorește să captureze, măcar în vis, un crap uriaș sau un morun, o captură de pește trofeu. E visul fiecărui pescar. Dar și peștii, la rândul lor, au un vis similar, acela de a prinde momeala cea mai mare, doar că aceasta înseamnă moartea lor, deci este o înșelăciune, un fals, o ispită mortală. Iona, pescarul ghinionist, traduce în cuvinte soarta tragică a peștilor, meniți a fi prinși de către pescarii iscusiți ce aruncă nadele în apă. Observăm că el se dezice de *alter-ego*-ul său („Pleacă, Iona...”), dar, în același timp, are capacitatea de a se identifica cu soarta peștilor, a căror singură dorință este să prindă momeala cea mai mare, mai arătoasă. Dar ceea ce ei cred a fi o captură se dovedește a fi, în realitate, mijlocul prin care ei sunt capturați. Ideea că totul e invers apare de la bun început: pescarul devine pescuit, mai precis înghițit, după cum și peștii, ce cred că tânjesc spre nada cea mai mare, au surpriza să constate, prea târziu, că nada este capcana mortală în care au căzut.

Exact atunci când Iona, nemaiaștepând ca marea să-i ofere din bogăția ei, convins că și de data aceasta norocul îl ocolește, forțează destinul și se pregătește să arunce undița în acvariu, deci exact în momentul în care, în sfârșit, poate intra în pielea adevăratului pescar, în chiar aceeași clipă, gura balenei se închide cuprinzându-l între fălcile ei. Strigătul lui Iona după ajutor nu are niciun efect, întrucât ecoul i s-a pierdut, iar zgomotul fălcilor monstruoase ce-l prind între maxilare este asurzitor. Să observăm paralelismul neliniștitor al situațiilor dintre el ca pescar pescuit la rândul lui când îi e lumea mai dragă, când e sigur pe captura sa, și soarta peștilor care, atunci când sunt gata să înghită nada cea mai mare și mai frumos colorată, atunci constată că „li s-a terminat apa”, adică că totul a fost un truc, o momeală menită să-i păcălească, menită să-i atragă și să-i nimicească.

E interesant felul în care textul biblic este explorat în dimensiunea lui profetică, căci anunțul lui Iona („Încă 40 de zile și Ninive va fi nimicită”), se traduce în această parabolă dramatică astfel: nimicirea este sigură, depinde doar de soartă, când anume se va năpusti ea asupra vieții eroului.

Așadar, din start, Iona este plasat „sub sabia lui Damocles”, adică în gura chitului gata-gata să se închidă peste el și să-l înghită, deci în ipostaza pescarului pe cale de a fi pescuit. Peștele, adică victima sa potențială, refuzându-i-se, rolurile se inversează, el, pescarul, devine victima, pescuit de un pește uriaș, tocmai atunci când era sigur că va putea sfida destinul, căci se pregătise și pentru această eventualitate. Deci are loc inversarea rolurilor, o situație imprevizibilă ce cade peste el ca o lovitură de măciucă. De observat și inconștiența personajului care-și continuă falsul dialog cu sine, fără a se uita măcar o dată în spatele lui pentru a vedea ceea ce-l paște sau cine-l pândește.

2. Iona și etapele inițierii

2.1. Tabloul II - Primul pas pe calea maturizării

După un prim moment de buimăceală, în care crede că a și murit și, deci, se pregătește să doarmă (își impune aceasta), Iona se dezmeticește și realizează situația în care se află, de om înghițit de viu, nu „de mort”. Cel care stătea până aici pasiv așteptând ca peștele cel mare să-i cadă în năvod, este obligat în noua lui postură, în noul său mediu, să iasă din pasivitate, să găsească soluții viabile pentru a ieși din impas. Iona este omul aruncat în situațiile cele mai neprevăzute de viață care îi solicită intens toate resursele: mintea, emoțiile, ingeniozitatea, energia. Nu prin simulacre poate ieși din impas, printr-un fel de joc de-a pescuitul, ci este obligat să găsească soluții viabile, adevărate. Primul lucru făcut pentru a se adapta noii situații este acela de a lua act de spațiul în care se află, unul drastic îngustat, dar în limitele căruia existența poate continua nestingherită, totuși. Își demonstrează sieși că se poate mișca liber în orice parte, poate face ce vrea, poate vorbi, ceea ce este esențial pentru el, cu atât mai mult în situația dată. Doar la capitolul tăcere, recunoaște că este falimentar, întrucât dialogul permanent cu sine însuși sau dedublarea se dovedește soluția pentru diminuarea fricii, ce pare a-l copleși. Logosul așadar are o funcție soteriologică în acest caz, dovedindu-se un mijloc de salvare a ființei aflată în circumstanțe ostile de viață. Apelul la memorie prin evocarea istoriei biblice a prorocului înghițit de chit nu-l poate ajuta prea mult, întrucât a uitat esențialul, adică tocmai felul în care acesta a fost salvat sau care a fost calea de salvare găsită de acesta.

Găsirea cuțitului este un moment hotărâtor care îi schimbă personajului dispoziția lamentabilă într-una aflată la antipodul ei. Izbucnește chiar în râs, după care, cu rapiditatea ce-l caracterizează, epuizează rapid alternativele pe care acest fapt i le sugerează. Chiar își permite să-l apostrofes în joacă pe chitul uriaș imprudent, numindu-l în glumă: „măi,

mustețea!” Doar că gestul spintecării burții chitului nu apare finalizat, întrucât, ca și înainte, Iona cade pe gânduri și își aduce aminte de un alt vis al său, acela de a construi o bancă de lemn pe care s-o fixeze în mijlocul mării pentru a oferi un adăpost vântului și pescărușilor obosiți. Deci revine la dispoziția lui anterioară, de a visa cu ochii deschiși și a da glas gândurilor sale ingenioase, ușor colorate filozofic.

Așadar, în tabloul al doilea, avem primele reacții de trezire la „realitate” – la noua realitate în care se află, mai precis a ajuns, fără voia lui. Acestea îl transformă dintr-unul care vorbește așteptând pasiv captura cea mare, într-o persoană ce trebuie să acționeze rapid pentru a ieși din impas. Pescarul ajuns în postura de victimă *malgré lui*, se vede nevoit să iasă din expectativa meseriei sale și să acționeze radical pentru a se salva din pânțele mistuitor.

2.2. Tabloul III – alte etape ale inițierii lui Iona sau *de la vorbe la fapte*

Inițierea lui Iona continuă, întrucât, de data aceasta, fără a mai trăda uimirea, constată că, în loc de eliberare, se află în aceeași situație, dar la o scară ceva mai mare, întrucât peștele înjunghiat de el a fost între timp înghițit de un altul mai mare. Așadar, situația se repetă, dar la o scară ceva mai mare, el fiind obligat să se străduiască în continuare pentru a ieși din impas. Din nou, personajul face apel la logica sa imbatabilă, reconstituind în stil detectivistic scena în care peștele I a fost înghițit de peștele II, după ce a reușit să-l străpungă pe primul, unele elemente fiind de-a dreptul hazoase.

Stomacul prea strâmt în care a ajuns îl face să se gândească la ideea unei noi nașteri a sa din acel loc, întrucât personajul preferă soluțiile ce vin din afară celor pe care el le-ar (putea) iniția. Nașterea ca temă literară are ca scop deocamdată să anticipeze reluarea acesteia în cheie majoră în partea a doua a tabloului III unde are o partitură foarte extinsă. Încet-încet, tema nașterii sau a renașterii se impune de la sine ca unica soluție salvatoare, în pofida tuturor încercărilor lui de a se elibera. Deși caută soluții practice, de exemplu, cea care apelează la cuțit, totuși nu exclude și alternativele sau alte ipoteze plauzibile, cum ar fi *nașterea* sa din acel loc îngust. În acest context, balena devine un fel de mamă *sui-generis* sau un *imens uter matern* extrem de roditor. În *Dicționarul de simboluri*, al lui Jean Chevalier și Alain Gheerbrand, se specifică ambivalența pântecelui matern care din hrănitor

poate deveni și devorator sau castrator⁶! E un fel de a vorbi despre deznădejdea personajului ce nu mai poate lua în calcul propria sa eliberare prin mijloacele ce-i stau la îndemână.

Inventivitatea debordantă a personajului

Inventiv, sociabil, prietenos, Iona intră ușor în vorbă, mai precis ar intra ușor în vorbă dacă ar avea un interlocutor. *Inventivitatea remarcabilă a personajului este în conexiune directă cu apetența sa locutorie, ambele fiind manifestări deviate ale singurătății funciare pe care o eludează și o răscumpără astfel.* Toate aceste calități sunt probate cu succes de personaj la intrarea în scenă a doi pescari cu bârnele în spinare, numiți doar așa Pescarul I și Pescarul II, amândoi rămânând muți în ambele cazuri când destinul lor se intersectează cu cel al lui Iona. În comparație cu muțenia lor de-a dreptul obstinată, capacitatea locutorie a lui Iona apare, prin contrast, debordantă, acesta (de bucurie că, iată, nu e tocmai singur) nemaiașteptând să i se răspundă la ploaia de întrebări cu care îi întâmpină. Obișnuit să-și răspundă singur, personajul le „împrumută” propriul său glas, căci construiește *ad-hoc* un scenariu plauzibil în care el are un rol central, ca mesager al celor doi înaintea familiilor acestora. Replicile se înlanțuie rapid, Iona fiind prompt (ca întotdeauna) în a răspunde la întrebările posibile ale unor soții imaginare, îndurerate pentru soții lor ce sunt plecați de mult timp, fără ca ele să aibă vreo veste. În această mică scenetă, personajul se dovedește a fi capabil de a se „multiplica” nu doar în două persoane, ci chiar la nivelul unei familii întregi. Prezență de spirit, plăcere a rostirii, poate chiar și aceea de a se auzi vorbind, exercițiu îndelung al vorbei, precum și bucuria aproape copilărească de a intra în pielea mesagerului ce aduce în familiile rămase acasă ale celor doi puțină alinare, încurajare și mângâiere, toate acestea sunt câteva dintre atuurile personajului sorescian. Secvența aceasta dramatică, alături de mai multe secvențe poetice distribuite în punctele cheie ale piesei, constituie una dintre cele mai interesante scene, întrucât pune în valoare complexitatea personajului. Poate că știe să intre atât de ușor în pielea mesagerului trimis parcă de cei doi figuranți, întrucât, fiind deosebit de singur, este cel mai în măsură să înțeleagă disperarea celor dragi de acasă. În plus, fiind unul care și-a găsit antitodul la singurătatea sa funciară dialogul continuu imaginat cu sine, este cel mai în măsură să-și ofere serviciile de acest tip și celor doi.

⁶ Jean Chevalier și Alain Gheerbrand, *Dicționar de simboluri, Mituri vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Volumul 2, E – O, Editura Artemis, București, s.a., p. 261

Atât este de veridic acest scenariu, încât cei doi figuranți ies din scenă dând din cap că sunt de acord cu tot ceea ce a spus și, de asemenea, că sunt liniștiți în privința familiilor lor, siguri că Iona își va ține cuvântul. Intersectarea aceasta de destine este simptomatică pentru două moduri de a concepe eliberarea din impasul existențial: unul este cel al omului care decide să lupte, să caute un sens, o ieșire, celălalt este sinonim cu acceptarea tacită a greutăților și necazurilor, fără a reacționa în vreun fel, ci doar a le răbda. Deci diferența este cea dintre pasivism și activism, dintre a suporta neprevăzutul fără a problematiza și încercarea de a depăși obstacolele ivite cu orice preț.

După ieșirea celor doi din scenă, Iona realizează că adesea vorbele lui sunt doar turuială⁷, menită să-l întârzie de la fapte, de la acțiunea care, singura, este hotărâtoare. De aceea, este gata să treacă *de la vorbe la fapte*. În sfârșit, în Iona se trezește omul de acțiune, care știe că trebuie să facă ceva esențial, decisiv, fără a se mai lăsa dus de vise, de idealuri frumoase, dar irealizabile sau simple năzuințe laudabile, dar imposibil de materializat. De data aceasta, îl vedem trecând rapid la acțiune, chiar reproșându-și zăbava și verbiajul continuu: „Prostul de mine! Eu le tot turuiam din gură, și ei or fi avut de lucru! / Păi, din moment ce erau cu bârnele alea-n spinare... / (Cu obidă.) I-a pus și la treabă. / Greu se mai câștigă o bucată de pâine... / (Chibzuind.) Și eu trebuie să-mi văd de ale mele.”⁸

Pas cu pas, așadar, Iona ajunge să se autocunoască, să se vadă mai bine pe sine prin intermediul celorlalți. Confruntarea cu ceilalți, chiar așa fragmentară, îl ajută în procesul de autocunoaștere, accelerându-l. Mai mult decât atât, le preia rapid exemplul, renunțând la vorbe și trecând la fapte. Astfel, de abia acum personajul apare acționând efectiv, adică spintecând burta uriașă, dar cum îi cade pe jos cuțitul, el însuși se imaginează a fi o unghie imensă ca cea de la degetul lui Dumnezeu prin care penetrează pereții groși ai stomacului balenei. Comparația cu unghia uriașă este definitorie pentru hotărârea personajului de a acționa nestrămutat, fără întârziere, precum și pentru exasperarea sa în nădejdea eliberării odată pentru totdeauna dintr-o captivitate impusă.

Așadar, dacă până aici acțiunea de eliberare din captivitate a fost doar sugerată, în acest tablou îl vedem efectiv pe Iona acționând și încă într-un mod hotărât, el însuși asemuindu-se cu o unghie imensă. Transformarea aceasta traduce starea sa lăuntrică de neadeziune la absurd, de efort suprem

⁷ În cuprinsul Tabloului III, după falsa discuție cu cei doi pescari muți, Iona se apostrofează cu: „Prostul de mine! Eu le tot turuiam din gură, și ei or fi avut de lucru!” (*Op. cit.*, p. 40)

⁸ *Idem, ibidem*, p. 40

pentru a se descarcera, pentru a ieși din limitele impuse sieși de un destin absurd.

Dar acțiunea pe cât este de hotărâtă, pe atât de inutilă, căci, constată eroul rapid, dincolo nu este „clocotul mării”⁹, ci o altă burtă de pește. Repetarea cvasi identică a situației precedente este gata a-l aduce în pragul disperării, doar că resursele lui par a se regenera după o mică pauză discret marcată în didascalie. Alege o diversiune sau mutarea atenției la altceva pentru a se calma și pentru a încerca o acomodare cu noul teritoriu visceral. Apelul la memorie îl ajută din nou în această tentativă, întrucât își amintește de acele găze, al căror nume l-a uitat, care aveau capacitatea de a-și regăsi exact locul de pornire, acele „găuri mici în pământ, cât ai băga un ac”¹⁰ care reprezentau adăpostul lor.

Nostalgia după punctul din care a pornit fără să vrea, ce-i drept, în această aventură a cunoașterii se materializează sub forma evocării amintirii primei ființe din viața sa, mama. Chipul matern îi apare ca o lumină în întunericul vâscos al pântecelui monstrului marin și eroul, cu volubilitatea-i caracteristică, trece rapid la o altă idee. Își evocă mama la modul generic, convins fiind că „există în viața lumii o clipă când toți oamenii se gândesc la mama lor. Chiar și morții. Fiica la mamă, mama la mamă, bunica la mamă... până se ajunge la o singură mamă, una imensă și bună...”¹¹ Tocmai această lipsă de trăsături individualizante accentuează caracterul general-uman al aventurii eroului, precum și caracterul ei exemplar sau definitoriu pentru speța umană. Evocarea mamei este strâns legată de ultimele acțiuni pe care personajul le mai întreprinde în tabloul al treilea, acțiuni ce relevă convingerea la care a ajuns între timp privitor la zădărnicia oricărei tentative de eliberare. În mod simptomatic pe scenă, de la bun început, în acest tablou, se află o mică moară de vânt, de care Iona este atras „ca de un vârtej.”¹² Simbolul este mai mult decât transparent, el având rolul de a instaura în conștiința lui Iona ideea inutilității oricărei acțiuni, întrucât orice ar face va fi sortit eșecului. (De altminteri, personajul are din plin dezvoltată această psihologie a ratării, o știm din tabloul întâi.)

Doar că ingeniozitatea eroului pare a fi stârnită mai degrabă de acest fapt, fiind gata să dea cu tifla destinului ce-i joacă acest renghi straniu. Convins fiind de solidaritatea rasei umane, care, în totalitate, provine de „la o singură mamă, una imensă și bună”¹³, el decide să-i scrie mamei sale un

⁹ *Idem, ibidem*, p. 40

¹⁰ *Idem, ibidem*, p. 41

¹¹ *Idem, ibidem*, p. 42

¹² *Idem, ibidem*, p. 36

¹³ *Idem, ibidem*, p. 42

bilet de naufragiat pe care să-l pună într-o bășică de pește și să-l lanseze printre coastele groase ale acestuia în apă. Firescul jocului actoricesc contrastează puternic cu elementele lui componente, căci eroul „își taie o bucată de piele din podul palmei stângi, pe care scrie, apoi, cu sânge, câteva cuvinte.”¹⁴ SOS-ul eroului conține un mesaj de o mare profunzime ideatică: „Mai naște-mă o dată!”¹⁵ Mesajul amintește acel *regresus ad uterum* psihanalitic, semn că Iona tânjește spre starea embrionară care este o garanție a renașterii.

Ceea ce pare a fi o recunoaștere a incapacității sale de a găsi soluția și, deci, o renunțare la orice acțiune, prin recursul la ajutorul din afară, în speță la acela al mamei și al oamenilor, este în fond o treaptă tot mai adâncă a inițierii eroului, întrucât în ritualurile de tip inițiat, a doua naștere sau renașterea la un nou statut de existență este anticipată de o întoarcere obligatorie la matrice.¹⁶ Ideea aceasta a nașterii din nou este redată în mod poetic de către personajul devenit brusc liric, cerându-i mamei să-l nască încă o dată, ba chiar de mai multe ori, întrucât „ne scapă mereu câte ceva în viață, de aceea trebuie să ne naștem mereu.”¹⁷ Altfel spus, mereu sunt lucruri ce ne scapă, nu ne ies cum ar trebui, viața fiind misterioasă; nu venim pe lume pregătiți pentru ea, de aceea am dori să o putem repeta. Așadar, Iona are conștiința faptului că se află în plin proces de inițiere și că, pe parcursul lui, apar rateuri deplorabile, survin situații sau circumstanțe total neprevăzute pentru care omul nu este pregătit, el trebuind să le înfrunte *volens-nolens*. Renașterea ar fi garanția nerepetării greșelilor comise în prima viață. Mai înseamnă și conștiința ratării, deci a nevoii de a o lua de la început cu noi forțe și cu lecția de acum învățată. E adevărat că învățăm totul pe cont propriu, proces marcat de rateuri, de imperfecțiuni dureroase, căci ne dorim cu ardoare perfecțiunea. Avem în noi sedimentată adânc ideea de perfecțiune, de ideal ce trebuie atins, dar observăm că totul ne iese strâmb, de aceea am dori *miracolul repetiției, al reluării*, ca într-o piesă care, pe măsură ce actorii se pregătesc pentru premieră, pot face unele greșeli ce nu-i costă, doar cu condiția ca, la premieră, să iasă totul exact la fix, fără nicio greșeală.

¹⁴ *Idem, ibidem*, p. 43

¹⁵ *Idem, ibidem*, p. 42

¹⁶ Această întoarcere este simbolizată, uneori, chiar prin înghițirea simbolică a eroului de către un monstru. (Jean Chevalier și Alain Gheerbrand, *Dicționar de simboluri, Mituri vise, obiceuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Volumul 2, E – O, Editura Artemis, București, s.a., p. 261-264)

¹⁷ *Idem, ibidem*, p. 42

Dar mesajul de naufragiat este imposibil de aruncat în mare, întrucât coastele peștelui III este ca zidurile Babilonului de groase, iar, din imprudență, Iona calcă exact pe bășica în care a introdus scrisoarea și aceasta se sparge cu un zgomot exploziv.

Momentul marchează o nouă etapă în devenirea eroului, întrucât, brusc, pare a fi atins de o ciudată amnezie, întrucât nu-și recunoaște propriul mesaj și, recuperându-l, îl citește acum din perspectiva destinatarului, nu din acela al expeditorului. De data aceasta, scenariul solidarității umane recreat de personaj cu câteva clipe înainte, cu forfota aceea gălăgioasă de oameni ce sar parcă cu toții întru salvarea sa, este înlocuit cu un altul, mult mai realist, aflat la antipod. Adresându-se unui interlocutor imaginar, adică celui ce a scris acel mesaj, Iona îi reproșează „smiorcăiala”, faptul că prea se plânge de ghinionul ce-a dat peste el, și-i recomandă să nu-i dea mamei lui știri așa de triste, s-o lase să creadă mai bine că el este sănătos, după ce înainte l-a asigurat că nimeni nu va sări în ajutorul lui, nimeni nici din cer, nici de pe pământ. Trecerea aceasta, aproape instantanee, de la optimismul cel mai surâzător la pesimismul întunecat ori realismul cenușiu are loc atât de brusc, fără nicio tranziție, încât pare a fi ceva absolut normal, deși el contravine logicii lucrurilor.

Surpriza pe care mizează autorul este formată, după cum am văzut deja, dintr-o suită de astfel de situații neprevăzute ce scapă logicii comune. În pofida flerului său de actor ce știe să se adapteze rapid la orice nouă circumstanță oricât de insolită ar fi, Iona pare, totuși, acum, depășit de noile date ale problemei sale existențiale. Astfel, în finalul tabloului, el este din nou victima fără voie și fără vină a puilor monstrului marin, pui care, treziți la viață de zgomotul exploziv al bășicii, cresc de spaimă și vin spre el „cu gurile... scoase din teacă. (Țipând, ca-ntr-un vis.) Mă mănâncă!”¹⁸

Cel ce dorea cu ardoare nașterea din nou, proiectându-se iar în forma embrionară a speciei sale, în nădejdea re-nașterii, este supus aceluiași eveniment care i-a marcat existența la sfârșitul Tabloului I, când fălcile primului pește s-au închis cu zgomot asupra lui încarcerându-l. De data aceasta, el este victima unei infinități de pești ce cresc subit și care vin spre el cu boturile larg deschise. Dacă în Tabloul I, Iona stătea inconștient și nepăsător în chiar gura imensului chit, acum el se află față în față cu puii monstrului, pui ce cresc exponențial pe măsură ce se apropie de acesta pentru a-l devora. Ideea subiacentă textului este aceea că personajul va avea de luptat cu o multitudine de astfel de carceri vii, viscereale, întrucât problemele, necazurile ce i se ivesc în cale se multiplică pe măsură ce el

¹⁸ *Idem, ibidem*, p. 45

înaintează tot mai adânc pe treptele inițierii. Probele care-l așteaptă vor continua să-i testeze toate resursele și energia, precum și perspicacitatea, inclusiv capacitatea de rezistență la „intemperii”, traseul vieții sale luând forma unui labirint¹⁹ tot mai primejdios.

3. Tabloul IV – Iona – iluminatul sau revelațiile finale succesive

Aflat, la începutul tabloului IV, în „spărtura ultimului pește spintecat”²⁰, Iona nici măcar nu se vede, ci doar barba lui lungă și ascuțită, ca a schivnicilor. Este singurul detaliu fizic menționat din care putem deduce timpul scurs, ideea fiind că eroul a ajuns la sfârșitul periplului său pământesc, trecând dintr-o încercare în alta, dintr-un spațiu limitat în alt spațiu limitat și confruntându-le.

Întrucât ceea ce se întinde în fața sa pare a fi o imensă plajă, pe care inițial o confundă cu marea, starea sa de spirit este excelentă, chiar ușor exaltată. Scăpat din cercurile concentrice ale burților mistuitoare, Iona râde vesel, în timp ce încearcă să respire prin toți porii ființei, inclusiv cu podul palmei. După acest prim moment de exaltare, începe să se dezmeticească, realizând că ceea ce vede nu este marea, ci un fel de plajă nisipoasă plină de alge și scoici. Crezând că, în sfârșit, este *afară*, personajul face diverse considerații despre fericire, se autoapostrofează că nu e fericit, deși ar trebui să fie, întrucât a reușit să se elibereze din captivitate. Memoria afectivă îi aduce în prim-plan momentul primului sărut, când, inițial, nu a simțit nimic, pentru ca, ulterior, să-l năpădească o stare de fericire inexplicabilă. Copleșit de singurătate, își strigă repetat semenii, vocea lui răsunând a gol în pustietatea din jurul lui.

La apariția celor doi pescari cu bârnele în spinare, Iona râde vesel, convins fiind că și aceștia s-au eliberat din carcerele burților peștilor, dar când scena iar se clatină și cei doi ies fără a-i adresa niciun cuvânt, devine suspicios. Din acest moment, personajul are mai multe revelații succesive, grație cărora realizează atât adevărul despre universul în care se află, cât și despre sine, pentru ca, la final, să aleagă singura soluție posibilă în noua configurație de date.

Prima revelație, poate cea mai terifiantă, este aceea a orizontului care nu este altceva decât o burtă de pește, după care vine o altă burtă de pește ș.a.m.d. Îngrozit, personajul își acoperă ochii, dar tot el își poruncește să-i deschidă și să se confrunte cu realitatea, așa cum este ea: „Ce-ai văzut? /

¹⁹ Ideea este preluată din studiul lui Marian Popescu, *Chei pentru labirint*, apărut la Editura Cartea Românească, București, 1986

²⁰ *Idem, ibidem*, p. 46

Nimic. / Ce-ai văzut? Nimic, decât un șir nesfârșit de burți. Ca niște geamuri puse unul lângă altul. / Închis între toate aceste geamuri.”²¹ Descoperirea universului ca o infinitate de burți ce sunt încastrate unele în altele îl ajută să-și înțeleagă și propria condiție de ființă limitată: „Toate lucrurile sunt pești. Trăim și noi cum putem înăuntru.”²² și „Problema e dacă mai reușești să ieși din ceva, odată ce te-ai născut. Doamne, câți pești unul într-altul.”²³

Îl năpădesc regretele pentru tot efortul inutil de până aici și, firesc, privirea i se îndreaptă spre înapoi pentru a repera cumva locul de pornire când era cât de cât fericit. Se întreabă de ce nu a însemnat drumul care să-l ducă înapoi la situația inițială când nu știa ceea ce știe acum. O altă alternativă este cea a credinței, dar, într-un univers absurd, aceasta i se pare illogică, Dumnezeu Însuși un învins, căci Iona sorescian își calchiază un Dumnezeu pe măsura lui, iar acesta pare a fi El Însuși depășit de noile date, deci miracolul, „Învierea se amână”²⁴. Personajul se compară cu un Dumnezeu căruia i-au ieșit toate „trucurile”, dar a ratat esențialul, adică miracolul învierii, căci: „Sunt ca un dumnezeu care nu mai poate învia. I-au ieșit toate minunile... – dar o dată ajuns aici, în mormânt, nu mai poate învia. Se dă cu capul de toți pereții, cheamă toate șiretlicurile minții și ale minunii, își face vânt în dumnezeire ca leul, la circ, în aureola lui de foc. Dar cade în mijlocul flăcărilor. De atâtea ori a sărit prin cerc, nici nu s-a gândit c-o să se poticnească tocmai la înviere”²⁵. Viziunea desacralizată este cea a unui deziluzionat obosit, profund dezamăgit, rupt de toți și de toate, chiar de sine însuși, afundat într-o singurătate solipsistă.

Dar, cu toate acestea, ca de obicei, personajul nu se lasă, își adună forțele și face o ultimă încercare, tot în răspăr, autopersiflându-se, deci nu și-a pierdut doza sănătoasă de umor și autoironie: „Ce proroc ai mai fost și tu! Viitorul, am văzut ce bine ți l-ai ghicit. Ia încearcă acum să-ți prezici trecutul. Să vedem dac-o nimerești măcar cu asta, prorocule! Încearcă să-ți amintești totul”²⁶. Realizează tardiv că, la capătul unei existențe de eforturi ce și-au dovedit zădărnicia, singura dimensiune temporală ce i-a mai rămas este trecutul, el ascunzând în sine datele de bază ale existenței sale, pe care, doar recuperându-le va putea înainta sau găsi o poartă de acces spre acel ceva ce mereu i-a scăpat. Dar *anamnesa*, întoarcerea cu bună-știință spre trecut în vederea recuperării lui se dovedește o adevărată provocare pentru

²¹ *Idem, ibidem*, p. 49

²² *Idem, ibidem*, p. 50

²³ *Idem, ibidem*, p. 50

²⁴ *Idem, ibidem*, p. 50

²⁵ *Idem, ibidem*, p. 49

²⁶ *Idem, ibidem*, p. 50

cel ce, în tabloul anterior, fusese atins de o ciudată amnezie, tânjind spre acel *regressus ad uterum*. Deși amintirea îi joacă feste, totuși, cu obstinația-i caracteristică, eroul nu se lasă, ci se îndeamnă singur la un ultim efort memnotehnic. În cursul acestei tentative de recuperare a trecutului, personajul evocă lucrurile și persoanele cele mai apropiate, mai familiare care i-au marcat copilăria, nereușind să le numească, deși se străduiește din răputeri. Rând pe rând își evocă bunicii, părinții, școala, masa, soarele, chiar și viața, fără a le putea rosti însă numele generic, cufundat în uitare.

Doar în final, când se autoprovoacă cu întrebarea: „Cum mă numeam eu?”²⁷, apare indicația foarte importantă din didascalie de „Pauză”²⁸. Acesta constituie momentul anterior iluminării personajului care are revelația propriei identități și, plin de bucurie, își rostește numele. De data aceasta nu și-l mai strigă pentru a se autoalunga cât mai departe, deoarece îi aduce ghinion, ci cu bucuria regăsirii unui frate drag pierdut prin labirintul vieții, dar regăsit. Așadar, după o cavalcadă de realități evocate, întrucât le cunoaște cel mai bine, fiind cele mai familiare, dar al căror nume le-a uitat, el poate rosti un nume - propriul său nume: „(Iluminat deodată.) Iona. / (Strigând.) Ionaaa” / Mi-am adus aminte: Iona. Eu sunt Iona. (Pauză.)”²⁹. *Descoperirea de sine duce la reconcilierea cu sine și la „refacerea unității interioare”*³⁰ și are loc concomitent cu cea mai importantă descoperire din piesă, cea a drumului vieții care este invers: „(Strigă.) Iona, Ionaaa! E invers. Totul e invers. Dar nu mă las. Plec din nou. De data asta, te iau cu mine. Ce contează dacă ai sau nu noroc? E greu să fii singur”³¹. După care personajul reeditează gestul spintecării, dar, de data aceasta nu îndreptat spre în afară, ci înspre înăuntru, spre sine, adică își spintecă propria burtă adăugând pe un ton optimist totuși: „Răzbim noi cumva la lumină”³². Ultima replică adună în căușul ei întregul drum parcurs până aici de către erou și se deschide spre un alt orizont, de data aceasta nu unul exterior sieși, ci unul interior. Iona descoperă că adevărul este de natură lăuntrică, ascuns în adâncimea ființei sale, în sinele său cel mai adânc, acolo unde nu mai începe nicio diviziune sau sciziune, și că tot ceea ce a experimentat până aici a fost o regretabilă rătăcire prin labirint, prin fenomenalitatea exterioară. *Gestul suicidal se înscrie în traseul cognitiv al*

²⁷ *Idem, ibidem*, p. 51

²⁸ *Idem, ibidem*, p. 51

²⁹ *Idem, ibidem*, p. 51

³⁰ Crenguța Gânscă, *Opera lui Marin Sorescu*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002, p. 141

³¹ *Idem, ibidem*, p. 51

³² *Idem, ibidem*, p. 51

personajului a cărui voință pare mai oțelită și mai decisă ca niciodată să-și continue drumul, mai ales că acum a aflat și direcția reală de înaintare.³³

Concluzii: Iona – chintesență a condiției umane

Personaj simbolic prin excelență, Iona chintesează condiția umană așa cum o percepe Marin Sorescu care, pornind de la datele arhicunoscute ale textului biblic, le transformă într-o parabolă cu bătaie lungă. Elementul spectacular al textului canonic, adică salvarea prorocului de la înec de către un pește uriaș trimis de divinitate exact la fix, este recreat și multiplicat în textul sorescian. Astfel, pescarul Iona este înghițit inițial de un pește uriaș, din care, încercând să se salveze prin străpungerea burții acestuia cu un cuțit, rămas ca prin minune în posesia lui, ajunge într-o altă burtă de pește, după care situația se repetă aidoma. În acest fel, Iona trece din Peștele I în Peștele II, apoi în cel de-al treilea. Parcurgând o infinitate de închisori vii, reprezentate scenic prin burțile de pește succesive, Iona își dovedește sieși că „nu se lasă”, că are capacitatea și ingeniozitatea de a ieși din orice situație, oricât de fără ieșire ar părea ea la prima vedere. Doar că, în momentul în care, fericit, crede că, în sfârșit, a scăpat, că este liber după atâta amar de vreme, personajul are revelația că starea lui de captivitate continuă, întrucât zărește la orizont alte burți de pește stratificate. Îngrozit de această viziune, Iona sorescian realizează cu întârziere, după eforturi intense de o viață, că, orice ar face, nu poate răzbi „în afară”, adică dincolo de condiția sa umană limitată, că este predestinat la a se învârti în cerc, iar ceea ce credea a fi eliberarea sau ieșirea din chingile sufocante ale existenței, nu constituie, de fapt, decât intrarea într-un alt cerc existențial, ceva mai larg poate, dar tot un spațiu al captivității. Libertatea spre care tânjește devine tot mai îndepărtată, mai iluzorică, mai imposibil de atins. De aceea, în final, personajul decide, într-un suprem efort eroic, că trebuie să apuce un alt drum, unul care merge „invers”, adică nu „în afara” sa, ci, dimpotrivă, „înăuntru”, în sine. De data aceasta, va îndrepta cuțitul înspre propriul sine, spre propriul abdomen, într-un gest suicidar ce seamănă mai degrabă a victorie decât a înfrângere, deoarece ultimele cuvinte sunt

³³ Dacă, afirmă Gabriel Liiceanu în cartea sa *Încercare în politropia omului și a culturii* (Editura Cartea Românească, București, 1981), „tot mersul gândirii lui Heidegger este o coborâre de la suprafețele ființării (*das Seiende*), ale realității existente în chip comun și aparent către adâncurile Ființei (*das Sein*) către locul unde totul își află temeiul, justificarea ultimă, originea.” și dacă „Ființa reprezintă o garanție ontologică a autenticului, esențialului și originarului și că ea se opune ființării”, atunci putem transfera aceste concepte în experiența finală a lui Iona care realizează, într-o străfulgerare, că nu în afară, ci, dimpotrivă, înăuntru, în sine se află ceea ce căuta. (*Op. cit.*, p. 180)

revelatoare pentru starea de iluminat a personajului: „Gata, Iona? Răzbim noi cumva la lumină!”³⁴ Metafora luminii are importante conotații existențiale, întrucât ea este în conexiune cu revelația finală a personajului privind esența libertății³⁵, precum și drumul ce trebuie urmat pentru a ajunge la ea.

BIBLIOGRAFIE

A. Beletristică:

SORESCU, Marin, *Iona, A treia țepă, Vărul Shakespeare*, București, Editura Minerva, 1993

SORESCU, Marin, *Ieșirea prin cer*, Teatru comentat, Editura Eminescu, București, 1984

B. Critică literară:

AUERBACH, Erich, *Mimesis – reprezentarea realității în literatura occidentală*, ELU, București, 1967

BATTALIA, Salvatore, *Mitografia personajului*, Editura Univers, București, 1976

BELNKI, M. S., *Despre mitologia și filozofia Bibliei*, Editura Politică, București, 1982

BOCIAN, Martin, *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*, Editura Enciclopedică, București, 1996

BRÎNDAȘ, Ecaterina Oana, *Motivul mântuirii în capodopere ale literaturii universale*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. 2 (E – O), Editura Artemis, București, s.a.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. 3 (P – Z), Editura Artemis, București, s.a.

COURT, John M., *Un dicționar al Bibliei – Ghidul esențial al celei mai bine vândute cărți din lume*, Editura Lider, București, 2010

CRAINIC, Nichifor, *Nostalgia paradisului*, Editura Moldova, Iași, 1994

Dicționar de termeni literari, Editura Academiei, București, 1976

³⁴ *Idem, ibidem*, p. 51

³⁵ Ceea ce a căutat toată viața, libertatea *de facto*, este posibilă, așadar, doar când personajul ajunge să-și conștientizeze propria identitate, când nu mai fuge de el însuși, sau nu o mai asimilează cu altceva.

*** *Dicționar enciclopedic al Bibliei*, traducerea Dan Slușanschi, Editura Humanitas, București, 1999

DRIMBA, Ovidiu, *Istoria Literaturii Universale*, Editura Saeculum I.O., București, 2005

DRIMBA, Ovidiu, *Studii și eseuri de literatură universală*, Editura Saeculum I. O., București, 2006

FEE, Gordon, DOUGLAS, Stuart, *Biblia ca literatură – principii hermeneutice*, Ed. Logos, Cluj, 2003

FRYE, Northrop, *Anatomia criticii*, Editura Univers, București, 1972

FRYE, Northrop, *Dubla viziune, Limbaj și semnificație în teologie*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993

FRYE, Northrop, *Marele cod – Biblia și literatura*, Editura Atlas, București, 1999

GÂNSCĂ, Crenguța *Opera lui Marin Sorescu*, Editura Pralela 45, Pitești, 2002

GIRARD, René, *Minciună romantică și adevăr romanesc*, Editura Univers, București, 1972

GIVONE, Sergio, *Intellectualul din Omul romantic*, coordonat de Furet François, Editura Polirom, Iași, 2002

LIICEANU, Gabriel, *Încercare în politropia omului și a culturii*, Editura Cartea Românească, București, 1981

LOSCH, Richard, *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*, Casa Cărții, Oradea, 2014

PLEȘU, Andrei, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Editura Humanitas, București, 2015

RICOEUR, Paul, *Experiență și limbaj în discursul religios*, în *Fenomenologie și teologie*, Editura Polirom Iași, 1996

SILLAMY, Norbert, *Dicționar de psihologie*, traducere, avânprefață și completări dr. Leonard Gavrilu, Editura Univers enciclopedic, București, 1996

ȘINDRILEANU, Florin, *Dicționar de personaje literare*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999

TOMA, Pavel, *Universalii-recuperări biblice*, Universitas XXI, Iași, 2003

VIANU, Tudor, *Opere*, vol. 6, *Studii de estetică*, Ediție și note de Gelu Ionescu, Editura Minerva, București, 1976

WIESEL, Elie, *Celebrare biblică – Portrete și legende*, Editura Hasefer, București, 1998

MATEMATICA ȘI LITERATURA

Prof. Rareș MIHĂILESCU

Colegiul Național „Vasile Goldiș” Arad

De foarte mult timp, învățații încearcă să stabilească puncte de contact între matematică și arte, în general, poezie, în particular. Această idee a fost subliniată de către Solomon Marcus care a afirmat că matematica se integrează într-o vastă țesătură care include elemente ale tuturor domeniilor culturii: ”Dacă elevii ar afla, din manualele după care învață, despre bazele pitagoreice ale muzicii, despre rolul geometriei în descoperirea perspectivei în pictură și despre regularitățile aritmetice care guvernează deopotrivă ritmurile naturii și pe cele ale existenței umane, atunci legătura nu ar mai părea singulară, ci în firea lucrurilor. Arta de calculator, rolul geometriei fractale în știință și în artă deopotrivă, legăturile cu știința haosului nu ar mai părea bizarerii la modă, ci fenomene care se așază firesc într-o istorie milenară.” (1)

Matematica oferă punți cognitive interdisciplinare pentru toate disciplinele de învățământ. Matematica și poezia, două domenii aparent paralele, au multe puncte comune deoarece ambele sunt un rezultat al gândirii, ambele sunt abordări ale lumii înconjurătoare, în care ideea de structurare este fundamentală. Înțelegerea mesajului unei poezii este asemănătoare cu rezolvarea unei probleme de matematică. Matematicienii sunt prin esență creativi și se dovedesc a fi abili mînuitori ai limbajului. De-a lungul timpului, au existat dovezi evidente în favoarea acestei legături, de la jocurile copiilor (folclorul copiilor) și până la literatura modernă. Platon nu a fost numai unul dintre cei mai mari filosofi, ci și un excepțional matematician. Școala căreia i-a pus bazele în anul 387 î. Chr., Academia de la Atena, a fost inspirată de Pitagora. Pe inscripția de pe frontispiciul Academiei lui Platon era scris: „Nu intră aici cine nu este geometru.” Faptul că numerele au un sens simbolic a fost remarcat de Pitagora, care a spus: „Mundus regunt numeri.” Poetul latin, de inspirație alexandrină, Caius Valerius Catullus (87-54 î. Chr.) a cântat în elegiile sale clipa prezentă, dragostea de viață și, mai ales, iubirea pentru adorata inimii sale, Lesbia, în versuri în care face apel și la noțiuni matematice: „Să ne iubim, o, Lesbia,

într-una / O mie de săruturi dă-mi! Și-o sută! / Și dă-mi o sută încă o mie,/Apoi, din nou o mie de săruturi...” (Ad Lesbiam)

Pe timpul lui Dante Alighieri, toți oamenii culti studiau disciplinele de bază, de la cele considerate „arti del quadrivio” (Muzica, Aritmetica, Astronomia, Geometria) la cele denumite „arti del trivio” (Gramatica, Retorica, Dialectica). În opera lui Dante întâlnim multe exemple, metafore inspirate de geometrie, aritmetică și logică. În „Divina Comedie”, în Cântul XXXIII al Paradisului, versurile 133-138, Dante expune dificultățile întâmpinate în a înțelege misterul încarnării lui Cristos (natura umană și natura divină), și această dificultate o compară cu ce a unui geometru care nu riscă, cu instrumentele uzuale, ca rigla și compasul, să efectueze cuadratura cercului. În *De Monarchia*, Cartea III, cap. III, Dante a scris: „Geometria circuli quadratum ignorant... / Theologus numerum angelorum ignorant.”

Un studiu atent al literaturii române și universale evidențiază faptul că matematica și literatura au dialogat, s-au inspirat reciproc. Matematicile au fascinat dintotdeauna poeții și scriitorii. Lautréamont ca și Stendhal sau Valéry au fost fără îndoială seduși prin frumusețea intrinsecă a matematicilor și prin rigoarea lor, precum și prin aplicațiile lor în practică. De la atmosfera incitantă a lui Edgar Poe la poezia Wislawei Szymborska, trecând prin Borges, Guillevis, Calvino, Eco, Queneau... găsim multe texte care vorbesc despre matematică, scrise de către nonmatematicieni. Aceștia din urmă apreciază fără îndoială că matematicile sunt reflectarea spiritului ludic al oamenilor și că în limbajul lor curent asociază polisemia vocabularului literar și matematic termeni ca: elipsa, hiperbola, parabola...” (2) Această idee este subliniată și de către Karl Weierstrass, un ilustru matematician german, care afirma că „Un matematician care nu este și puțin poet, nu poate fi un matematician strălucit.” Isidore Ducasse, cunoscut sub numele de Lautréamont (1846-1870) este considerat drept unul dintre cei mai importanți poeți francezi. Matematica a jucat un rol important în opera lui Lautréamont, cultura sa matematică fiind vizibilă în fiecare text. În *Cânturile lui Maldoror*, un fel de epopee în proză, celebrând lupta Revoltatului, Maldoror, împotriva lui Dumnezeu, poetul face un lung elogiu al matematicii, în Cântul 2, strofa 10, dedicând un Imn Matematicii: „O mathématiques sévères, je ne vous ai pas oubliées.” *Trinitatea măreață* (*La Trinité grandiose*) – aritmetică, geometrie, algebră – este direct sau indirect celebrată peste tot în poeziile sale. „Lautréamont a fost unul dintre primii poeți care a demonstrat că nu există nicio diferență fundamentală între spiritul literar și spiritul matematic”. (3)

Paul Valéry a fost pasionat de matematică, în special de geometrie și de analiza matematică. A ținut legătura cu mulți matematicieni, printre care îl amintim pe Hadamard, a asistat la conferințele lui Einstein, iar printre cărțile lui preferate se afla și cartea lui Henry Poincaré, *Știință și ipoteză*. În însemnările sale zilnice, publicate postum sub titlul *Cahiers*, el a scris, printre altele, că „matematica este o sursă de inspirație, ca viața, moartea, și, în mod special, frumusețea”, iar frumusețea geometriei constă în faptul că este un instrument al gândirii. Afirmatia lui Valéry – „Sper ca poezia mea să aibă soliditatea oricărei pagini de algebră” – reprezintă o manifestare a spiritului său cartezian. Un poet interesant pentru subiectul prezentei lucrări este Eugene Guillevic (1907-1997) care, printre altele, a fost interesat de matematică încă din anii de liceu. Pentru Guillevic, poezia și geometria nu sunt paralele. Ele se întâlnesc în volumul *Euclidiennes* (1967). După cum putem deduce din titlu, „Guillevic n-a fost inspirat de vreo dulcinee dragă inimii sale, ci de imaginile vizuale ale geometriei euclidiene... (...) Textele care compun acest volum sunt naive, fără îndoială scrise în timpul școlii elementare. Dar ele constituie legătura dintre lumea matematicii și lumea poeziei.” (4) Întâlnim, în acest volum, 43 de texte, fiecare fiind însoțit de o figură geometrică și descrierea poetică a acesteia (*Triangle scalene, Droite, Tangente...*). Scriitorul italian Italo Calvino (1923-1985) s-a interesat de posibilitățile de reprezentare structurală a semanticii, făcând apel la figurile geometrice. Pentru poet, o foarte importantă sursă de inspirație a constituit-o analiza combinatorie. Umberto Eco a fost un spirit universal, asemenea umaniștilor Renașterii. Citind romanul *Numele trandafirului* (1980), facem cunoștință cu gândirea medievală, cu controversele religioase de atunci și cu gândirea filosofică a epocii. Eco prezintă situația în care protagonistul, fratele Guglielmo, se pierde în biblioteca – labirint a mănăstirii, loc secret și interzis, subliniind faptul că biblioteca e construită de o minte omenească ce gândea în mod matematic. Fără matematică nu ar exista labirinturi, concluzionează el. Romancierul austriac Robert Mathia Musil (1880-1942) a fost interesat de relația dintre logică și fizica matematică, precum și de teoria numerelor a lui Frege. La fel ca și Paul Valéry, Musil admira matematicienii din a doua jumătate a secolului al XIX lea. Primul său roman, *Rătăcirile elevului Torless* (1906), a înregistrat un mare succes la data apariției. „Rătăcitul” Torless se vrea moralist, matematician sau filosof, dar are o fire de artist și se simte uneori în primejdie. Pentru demersul de față ne interesează „rătăcirile” de ordin științific ale acestuia. După ce și-a pus probleme legate de noțiunea de „infinit”, Torless și-a pus întrebări referitoare la numerele imaginare.

În romanul *Omul fără calități* (*Der Man ohne Eigenschaften*), apărut în 1930, personajul principal, Ulrich Anders, este un tânăr și strălucit matematician, interesat de logică și de fizica matematică. Pentru Robert Musil, aventurierii spiritului secolului al XX lea nu sunt doar filosofii sau artiștii, ci și oamenii științelor exacte.

Eugène Ionesco (1912-1994) a bulversat lumea teatrului, creând teatrul absurdului. Jean – Louis Barault spunea despre Eugène Ionesco: „Piese sale erau pentru literatura clasică ceea ce geometria lui Riemann și Lobacevski era pentru cea a lui Euclid.” În geometria teatrală a lui E. Ionesco este prezentă imaginea cercului. „De altfel, una dintre frazele sale favorite «Prenez un cercle, caresses – le, il deviendra vicieux!» poate fi socotită ca fondatoarea artei sale teatrale.” (5). De altfel, imaginea cercului este prezentă în piesele sale, atât în *Lecția* cât și în *Cântăreața cheală*. Construcția circulară, intriga circulară și intriga sinusoidală, sunt în opoziție cu canoanele clasice și ilustrează relativitatea evenimentului prezentat. În „Lecția” (dramă comică), profesorul începe să verifice cunoștințele despre operațiile simple de aritmetică ale elevei și văzând ca aceasta nu are deprinderi de calcul, face următoarea solicitare „Profesorul: (...) cât fac, de exemplu, trei miliarde șapte sute cincizeci și cinci de milioane nouă sute nouăzeci și opt de mii două sute cincizeci și unu, înmulțit cu cinci miliarde o sută șaiszeci și două de milioane trei sute mii cinci sute opt...?”

Eleva (foarte repede): Fac nouăsprezece quintilioane trei sute nouăzeci quadrilioane două trilioane opt sute patruzeci și patru de miliarde două sute nouăsprezece milioane o sută șaiszeci și patru de mii cinci sute opt...” (6). Profesorul este agreabil surprins, dar contestă cifra unităților, calculând 9 în loc de 8. Eleva insistă, profesorul îi dă dreptate, dar o întreabă cum a ajuns la acest rezultat dacă nu cunoaște principiile raționamentului matematic. Eleva îi răspunde că, neputându-se întemeia pe judecată, a învățat pe de rost toate rezultatele posibile ale tuturor înmulțirilor posibile. Profesorul, consternat, declară pe un ton doct: „Matematicile sunt dușmane de moarte ale memoriei, excelentă de altfel, dar, aritmetic vorbind, nefastă.”

Este cunoscut faptul că natura conotativă a limbajului poetic nu poate fi înțeleasă fără raportare la structura denotativă a limbajului științific. De mult timp oamenii au fost obsedați de cuvinte, de cifre, de propoziții, de posibilitatea combinării lor. Convențiile matematice (triunghi, paralelogram, cub, sferă, con etc.), acumulate în mare număr, facilitează memoria, stimulează intuiția. Nichita Stănescu a manifestat o deosebită admirație pentru renumitul astronom, matematician și geograf Ptolemeu. Unul dintre volumele sale de versuri are titlul *Laus Ptolemaei* (o cosmogonie poetică, legată de pământ în calitate de centru al universului), Ptolemeu fiind

simbolul creației. Poezia lui Nichita Stănescu pune în mișcare o serie de concepte matematice: sferă, cub, linie dreaptă, cerc etc. din care poetul reține o notă esențială, simbolică pentru a o transforma într-o metaforă revelatorie. Volumul *Opere imperfecte* (1979) debutează cu poezia *Lecția despre cub* și se încheie cu *Lecția despre cerc*. Cubul, prin calitatea sa de corp geometric asimilat în mod tradițional perfecțiunii, creează o simbolică geometrie a operei de artă. La Nichita Stănescu, cercul este simbolul universului închis, pătratul, triunghiul sunt forme ale libertății de gândire. Matematicianul așază cosmosul într-o ecuație, iar poetul concentrează lumea într-o metaforă, spunea Victor Hugo. Misterul matematicii se dezvăluie treptat pe calea demonstrației, iar în poezie încercarea de descifrare a misterului verbului nu face decât să-l adâncească. Matematicianul și poetul, ecuația și metafora se întâlnesc într-o atitudine comună față de univers și anume aceea de a-l „încifra”, de a-i „prinde” legile în simboluri de care omul se izbește de două ori: „o dată, trezind simțul ordinii, simetriei, exactității, a doua oară, stimulând imaginația misterioasă, învăluitoare.” (7)

Este cunoscut faptul că Ion Barbu socotește poezia „o prelungire a geometriei”, matematicianul și poetul se întâlnesc în teoria matematică și în poezie într-un univers comun și anume în cel al speculației filosofice asupra gândirii umane. Ion Barbu spunea că matematicile pun în joc puteri sufletești care nu sunt mult diferite de cele solicitate de poezie și artă. Poeziile din ciclul *Joc secund* sunt o sinteză superioară între poezie și matematică, poetul convertind materia la idee. „Ca și în geometrie, înțeleg prin poezie o anumită simbolică pentru reprezentarea formelor posibile de existență... pentru mine, poezia este o prelungire a geometriei, așa că, rămânând poet, n-am părăsit niciodată domeniul divin al geometriei.” (8)

Constatând că în poezia lui I. Barbu întâlnim elemente ale filosofiei pitagorice, Virginia Popović afirmă că „Cel mai complex sistem al simbolurilor lui Barbu este *numărul*. Aceste simboluri matematice în poezia lui Ion Barbu sunt de trei feluri: simboluri numerice, algebrice și geometrice.” (9)

Literatura și matematica au și o arhitectură asemănătoare. Structura textului poetic, simetriile plastice sau arhitecturale sunt exemple de intersectare a matematicii cu literatura. Astfel, în *Divina Comedie* o corespondență simetrică există între arhitectura ținuturilor de dincolo de mormânt și poema dantescă. Domină numerele trei, nouă (simboluri pitagoreice), și zece, simbolul perfecțiunii. Poema este împărțită în trei cantice, fiecare cantică este împărțită în treizeci și trei de cânturi. Metrica *Divinei Comedii* este alcătuită din strofe de trei versuri. „Nici înainte, nici

după trecerea lui Dante prin viață. Nu a mai creat cineva o operă mai armonioasă, a cărei construcție de catedrală dă impresia că a fost calculată și măsurată de un perfect arhitect. Compasul său a ascultat într-adevăr de legile geometriei de aur.” (10) Simetria ocupă un loc important și în proza lui Liviu Rebreanu. Pentru el romanul este un corp sferoid, sfera simbolizând perfecțiunea. Romanul *Ion* este construit simetric, fiind structurat în două părți, fiecare având treizeci de capitole. Geo Bogza și-a organizat cu rigoare matematică opera sa *Cartea Oltului*. Simetria ocupă un loc important în comediiile lui I. L. Caragiale, de aceea G. Călinescu îl consideră unicul geometru în literatura română, iar Ștefan Cazimir adaugă următoarele: „Poate nu unicul (...) dar cu siguranță cel mai mare.” (11)

Concluzii

Matematicile au fascinat dintotdeauna poezii și prozatorii. Lautréamont, Valéry, Eco, Calvino, Nichita Stănescu etc. au fost seduși de frumusețea intrinsecă a matematicilor, de rigoarea lor, mai mult decât de aplicațiile lor. Ei au subliniat faptul că înțelegerea mesajului unei poezii este asemănătoare cu rezolvarea unei probleme de matematică. Ambele sunt roade ale creației libere, în care ideea de ordine este fundamentală. Rațiunea și sensibilitatea nu se exclud, se completează.

Note

- (1) Marcus, Solomon, *Matematica și arta în căutarea unui numitor comun*, (în) Observator cultural, nr. 23, august, 2003
- (2) Zalmanski, Alain (coord.), *Mathématiques et littérature. Un fascination réciproque*, Edition POLE, Paris, 2006, p. 25
- (3) Cohen, Gilles, *O mathématiques sévères*, în *Mathématiques et littérature*, Edition POLE, Paris, 2006, p. 39
- (4) Verdier, Norbert, *Guillevic, le poète des figures géométriques*, în *Mathématiques et littérature*, Edition POLE, Paris, 2006, p. 57
- (5) Verdier, Norbert, *Ionesco, ou l' invention de nouveaux axiomes*, în *Mathématiques et littérature*, Edition POLE, Paris, 2006, p. 61
- (6) Ionescu, Eugen, *Lecția*, în *Cântăreața cheală*, Editura Minerva, București, 1970, p. 68-69
- (7) Simion, Eugen, *Nichita Stănescu interpretat de...*, Biblioteca critică, Editura Eminescu, București, 1983, p. 205
- (8) Valerian, I., *De vorbă cu Ion Barbu*, în „Viața Literară”, an I, nr. 36, 5 febr. 1927
- (9) Popović Virginia, *Poesis și mathesis în poezia lui Ion Barbu*. Teza de doctorat, ICRV, Zrenianin, 2013, p. 92
- (10) Balaci, Alexandru, *Prefață*, Divina Comedie, Editura Casa Școalelor, București, 1994, p. 10-11
- (11) Cazimir, Ștefan, *Numai Caragiale*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 12

VIVIANA POCLID DEHELEAN: EVOCĂRI ÎNTR-UN ALBASTRU-INFINIT

Prof. Ioana NISTOR

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Ca formă de artă, poezia nu poate fi încadrată într-un tipar strict, cu reguli rigide și aplicabile rapid. Deși există elemente care trebuie introduse în anumite tipuri de poezii, cum ar fi rima și ritmul, nu există un mod „greșit” de a scrie poezie. Însă această axiomă nu este neapărat valabilă pentru traducerea de poezie.

Traducerile pot reprezenta o modalitate captivantă de a face cunoscut întregii lumi sufletul unui om, gândurile și sentimentele sale.

Pornind de la afirmațiile „înălților prelați” ai poeziei, ca Percy B. Shelly ce afirma: „Un poem este însăși imaginea vieții exprimată în adevărul său etern”, adoptând atitudinea lui Robert Frost care declară că un poem „începe în încântare și se termină în înțelepciune”, traducătorul trebuie să cunoască și să recunoască virtutea reală a lucrării în original. Același Robert Frost a emis faimoasa descriere conform căreia poezia este „ceea ce se pierde în traducere”, făcând aluzie la imposibilitatea transmiterii calităților speciale ale unui poem din limba de origine. Un traducător însă nu este un trădător al limbii. El transformă în mod inevitabil forma, păstrând semantica și respectând și onorând spiritul liric.

Volumul de față reprezintă un univers în sine prin varietatea universurilor pe care le cuprinde. Traducătorul a încercat să exprime aceste universuri prin crearea emoțiilor, a speranțelor, a convenționalității și chiar a barierelor impuse de spațiul personal, spațiu ce devine public prin versiunile în limba engleză, franceză, germană și sârbă.

Trebuie să vă mărturisesc interesul traducătorului pentru versurile ce provin dintr-un loc secret și sacru în care autorul își definește omenirea, o minte curioasă ce captează senzațiile intangibile, percepțiile sufletului și conexiunile omenești.

Cunosc din proprie experiență că numai rezonând cu sufletul autorului se poate traduce o poezie cu adevărat, deoarece prima etapă a traducerii implică o decodificare prin care traducătorul evidențiază sensul

limbajului-sursă și ulterior, revizuirea și finisarea pentru a se asigura fluența limbajului-țintă, în mod cât mai natural și mai plăcut posibil.

În mod firesc, conștient/inconștient, traducătorul va lua la cunoștință registrul, stilul, starea sufletească și referințele culturale ale textului original; în fiecare etapă, traducătorul trebuie să rămână fidel acestor cerințe în timp ce re-crează într-o limbă ce poate este complet diferită de cea original.

Se spune că nimeni nu citește mai atent decât un traducător, iar un unghi de percepție a traducerii trebuie să includă în mod obligatoriu și perspectiva fenomenologică, respectiv contextul cultural și socio-lingvistic generator ce descifrează contextele de traducere, prin reacții de adaptare, capacitatea de comprehensiune și concordanță cu „ambianța” lirică.

Din această perspectivă, traducerea este o cale de acces către Viviana Poclid Dehelean, un vehicul de sens și valoare estetică din limba română în limba engleză, legitimând o posibilă șansă de sincronizare cu un albastru-infinit.

Or with the Blue-Infinite!

FOTOGRAFII-DOCUMENT

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
Academia Română, Filiala Timișoara
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
Revista „Studii de Știință și Cultură”, Arad

organizează în colaborare cu:

Consiliul Județean Arad / Centrul Cultural Județean Arad
Primăria Municipiului Arad / Centrul Municipal de Cultură, Arad
Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL

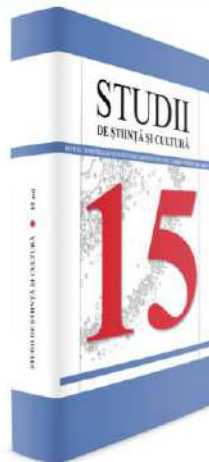
EUROPA:

Centru și margine,

cooperare culturală transfrontalieră

ediția a VIII-a

23 - 25 octombrie 2019 • Arad • Timișoara • România

Participă: cercetători științifici, colaboratori ai revistei „Studii de Știință și Cultură” din
România, Franța, Italia, Germania, Serbia, Ungaria, Republica Moldova.

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

Călin Bibarț, Primarul Municipiului Arad

Prof. Vasile Man, directorul și fondatorul revistei „Studii de Știință și Cultură”

Prezentarea monografiei „Studii de Știință și Cultură” – revistă internațională de filologie.
15 ani de apariție continuă, autori: Vasile Man, Viviana Milivoievici

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad
Aula „Ștefan Cicio-Pop”

Prof. univ. dr. Coralia Adina Cotoraci, Rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

Profesor emerit dr. Alvaro Rocchetti,
Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3, Président de l’A.I.P.L.

Prof. dr. Eudochia Volontir-Sevciuc, Université Paris IV, France

Conf. univ. dr. Virginia Popović, Universitatea din Novi Sad, Serbia

Prof. dr. Laura Orban, Inspectoratul Școlar Județean Arad

CS Dr. Viviana Milivoievici, Academia Română, Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”;
Director adjunct al revistei „Studii de Știință și Cultură”

Prof. Ioana Nistor, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Prof. Nicolae Pellegrini, Inspectoratul Școlar Județean Arad

Prof. Dumitru Mihăilescu

Prof. Vasile Man

Aula Academiei Române, Filiala Timișoara

CUPRINS

Viviana MILIVOIEVICI, Vasile MAN

Prefață – *O sărbătoare a revistei internaționale de filologie, „Studii de Știință și Cultură”, în anul 15 de apariție continuă* / 5

Coralia Adina COTORACI

Cuvântul Rectorului adresat participanților la Colocviul Internațional *EUROPA: Centru și margine, cooperare culturală transfrontalieră*, Ediția a VIII-a, 23-25 octombrie 2019, Arad-Timișoara, România / 7

Marius LAZURCA

Revista „Studii de Știință și Cultură”, la aniversare / 9

Călin BIBART

Arad – oraș universitar / 10

Alvaro ROCCHETTI

La collaboration entre L’Association Internationale de Psychomécanique du Langage (A.I.P.L.), l’équipe de recherche du S.Co.La.R. de L’Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3 et la revue „Studii de Știință și Cultură” (2012-2019) / 12

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC

Les relations culturelles entre la France et la Roumanie à travers des siècles.
Les relations culturelles interuniversitaires / 15

Cosmina BERTA, Lisa LANDES

Portalul de periodice din Germania și importanța repozitoriilor digitale / 25

Mihai CIMPOI

„Cestiunea Basarabiei” / 29

Virginia POPOVIĆ

MONOGRAFIA – 70 de ani de program în limba română la Radio Novi Sad (1949-2019) / 34

Laura ORBAN

Modalități de formare a neologismelor în romanele lui George Călinescu / 38

Lucian MARINA

Jubileul 70 de ani de activitate a redacției programului în limba română a postului de radio Novi Sad, Serbia. Radio Novi Sad la ceas aniversar / 49

Steluța MARINA

Eternitatea poeziei și a traducerilor lui Ioan Flora / 54

Brândușa JUICĂ

85 de ani de învățământ pedagogic în limba română la Vârșeț / 62

Daniela BARBULOV POPOV

Constantele stilistice ale ornamentației costumului popular din Banat / 69

Mircea MĂRAN

Românii din Banatul sârbesc în evul mediu și în perioada stăpânirii otomane / 79

Iasmina GLIȘICI

Satul Jâtcovița din Serbia de răsărit / 87

Ivița GLIȘICI

Aasociații românești (valahe) din estul Serbiei / 94

Eugen GAGEA

Colaborarea dintre Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad și Universitatea din Novi Sad / 103

Marțian IOVAN

Cărturarul transilvan Timotei Cipariu – umanist european din secolul al XIX-lea / 107

Diana Cătălina STROESCU

Dincolo de reportaj: despre artă în romanul *Speranța* / 120

Simona ZAHARIA

(Re)scrierea sadoveniană: eșec sau performanță / 125

Mirel ANGHEL, Marinela Doina NISTEA

Acronimele în limba română / 131

Viviana MILIVOIEVICI

Opera publicistică a profesorului Eugen Todoran / 139

Mariana DVORZSIK

Condiția umană modernă în piesa *Iona* de Marin Sorescu / 170

Rareș MIHĂILESCU

Matematica și literatura / 190

Ioana NISTOR

Viviana Poclid Dehelean: evocări într-un *Albastru-Infinit* / 196

FOTOGRAFII-DOCUMENT / 199

